

UNIVERSITY GOCE DELCEV – STIP
FACULTY OF LAW

STUDENT'S
SOCIAL
SCIENCE
JOURNAL

YEAR 2018, ISSUE NUMBER 5

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF LAW**

ISSN 2545-4021

**STUDENT'S
SOCIAL
SCIENCE
JOURNAL**

ISSUE 5

VOLUME IV

YEAR 2018

STUDENT'S SOCIAL SCIENCE JOURNAL
FACULTY OF LAW
UNIVERSITY GOCE DELCEV – STIP

Year 2018, Issue Number 5
ISSN 2545-4021

Publisher:

prof. Jovan Ananiev, Ph.D

Editorial Board

prof. Blažo Boev, Ph.D
prof. Liljana Gudeva – Koleva, Ph.D
Risto Kostruranov, LL.M
prof. Jovan Ananiev, Ph.D
Ass. Prof. Ana Nikodinovska Krstevska, Ph.D

International Editorial Board

Ivan Ilic

Faculty of Law, University in Nis, Serbia

Agim Nuhii

Faculty of Law, State University of Tetovo, Macedonia

Dunja Duić

Faculty of Law in Osijek, Croatia

Olga Koshevaliska

Assistant professor at the Faculty of Law
Goce Delchev University in Shtip, Macedonia

Elena Maksimova

Teaching assistant at the Faculty of Law,
Goce Delchev University in Shtip, Macedonia

Ana Nikodinovska Krstevska

Assistant professor at Faculty of Law,
Goce Delchev University in Shtip, Macedonia

Olga Sidenko

Senior lecturer in political science at Voronezh state University,

Lecturer at Voronezh State University, Russia

Dimitar Apasiev

Assistant professor at the Faculty of Law,
University Goce Delcev – Shtip, Macedonia

Andon Majhoshev

Assistant professor at the Faculty of Law,
University Goce Delcev – Shtip, Macedonia

Darya Scheglola,

Senior lecturer in political science at Voronezh state University,

Lecturer at Voronezh State University, Russia

Boryana Aleksandrova

Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria;

Faculty of Law, Department for International Law and International Relations, Bulgaria

Giorgia Bevilacqua

National Research Council, Institute for Research on Innovation and Services for
Development⁴, Italy

Nives Mazur Kumrić

Faculty of Law, University of Liège, Belgium

Editorial Staff

Ass. Prof. Ana Nikodinovska Krstevska, Ph. D

Ass. Elena Maksimova, LL.M.

Elena Trajkovska, Student

Kire Ivanov, Student

Editor in chief

Ass. Prof. Ana Nikodinovska Krstevska, Ph. D

Language editor

Vesna Ristova

(Macedonian language)

Technical editor

Slave Dimitrov

Address of the Editorial office

University Goce Delcev – Stip

Faculty of Law

ul. "Krstev Misirkov" 10-A, P.O. BOX 201

P.O. Box 201, 2000 Stip

Republic of Macedonia

СОДРЖИНА

БОЖИНОВА Анита

Примената на современите политички теории во делови од
статутите на некои од политичките партии во Р. Македонија 5

ЃУРОВА Даниела

Современ синдикализам: проблеми и тенденции 13

ДОНЕВА Наташа

Еволуцијата на казненото право низ призмата на историските рамки 25

ДОНЕВА Наташа, КОЦЕВА Анастасија

Продор на современиот концепт за сурогатство низ
државната легислатива 39

КИТАНОВСКА Росана

Справување со криминалот од омраза во македонското општество 49

КИЦЕВ Марјан

Социолошки поим за јавниот ред и мир 63

МИЛЕВ Благој

Влијанието на изборниот колегиум врз претседателските избори во САД 71

МИЦЕВСКА Каролина

Социјалните медиуми - важен фактор за комуникацијата
и јавното мислење 83

НЕДКОВ Даниел

Физичка и душевна болка како видови на нематеријална штета 91

ПЕТРОВСКИ Филип

Авторски права и нивната заштита 99

СТАМЕНКОВСКА Марина

Органите и интерната комуникацијата во единиците на
локалната самоуправа 109

ТАСЕВ Лазар

Правата на обвинетиот 119

ТРАЈКОВСКА Елена, ИВАНОВ Кире, СПИРОВА Христина

Студентските права наспроти студентската реалност 129

ПРИМЕНАТА НА СОВРЕМЕНИТЕ ПОЛИТИЧКИ ТЕОРИИ ВО ДЕЛОВИ ОД СТАТУТИТЕ НА НЕКОИ ОД ПОЛИТИЧКИТЕ ПАРТИИ ВО Р. МАКЕДОНИЈА

Апстракт: Во овој труд накратко се анализира колкав дел од современите политички теории (идеологии) се применуваат или имплементираат во делови од статутите на некои политички партии во Р. Македонија. Овде ќе зборуваме само за дел од статутите на четири политички партии и тоа две од десно ориентираните и две од лево ориентираните. Поточно, ќе зборуваме за дел од статутите на ВМРО – ДПМНЕ, СДСМ, Обединети за Македонија и ЛЕВИЦА и за тоа колку тие во себе ги применуваат теориите (идеологиите) врз кои се декларираат дека се темелат. Претходно ќе дадеме две кратки објаснувања за тоа што означуваат политичките теории и политичките партии, што мислам дека секако би требало да биде еден вовед во темата која ја обработуваме.

Клучни зборови: *идеологија, цели, членови, органи, организациона поставеност.*

THE IMPLEMENTATION OF CONTEMPORARY POLITICAL THEORIES IN PARTS OF THE STATUTES OF SOME POLITICAL PARTIES IN REPUBLIC OF MACEDONIA

Abstract: In this article, we shall briefly analyze the extent to which the contemporary political theories (ideologies) are being applied or implemented in parts of the statutes of some political parties in Republic of Macedonia. Here, we shall discuss only about fragments of the statutes of four political parties, two right oriented and two left oriented. To be more precise, we shall discuss about parts of the statutes of VMRO – DPMNE, SDSM, Obединети за Makedonija (OM) and LEVICA (LV) and the extent to which they apply the theories (ideologies) which they declare that they are based upon. Previously we shall provide two brief explanations about what political theories and political parties indicate, which I believe should be and introduction to the subject we are about to cover.

Key words: *ideology, aims, members, bodies, organizational structure.*

ВОВЕД

Гледајќи ги случувањата во поглед на однесувањето на партиите во Република Македонија, особено во последните неколку години, чувствувам дека имаме сè поголема потреба да се осврнеме на она од каде што тие реално и формално се создаваат како такви. Имено, имајќи ги во предвид теоретските рамки на идеолошките матрици на партиите, сè повеќе се создава амбиент, што на набљудувачот кој отстрана ги гледа работите, му овозможува да создаде слика дека границите се поместуваат. Поместувањето се однесува на движењето на рамките на идеолошките матрици од лево кон центар и од десно исто така кон центарот. Би било сосема неразумно и несоодветно ако речеме дека границите некогаш биле и строго поставени на одредено место и на

левата, но и на десната страна, но сепак нивното поместување кон центарот на линијата, која сликовито ја прикажува таа разлика на лева и десна страна, ако можеме така да речеме, е сè по воочливо со текот на годините. Понатаму прашањето зошто е тоа така можеби би отворило една широка, длабока и многу опширна дебата, која и покрај обемноста, не е до крај јасно и не ни обезбедува гаранции дека би ги дала точните и прецизни одговори на сите наши прашања.

Нашата цел во овие неколку страни е многу јасна и прилично концизна, без додатни навлегувања во простори, теми кои можат да нè одведат во некаква спирала која ќе нè врти само навнатре, без можност за излегување и проширување на опсегот и зафатнината на темата. Имено, знаејќи дека идеологиите или теориите за кои ќе стане збор малку подолу во овој текст, односно набљудувајќи го нивното движење од нивните почетоци па до денес, можеме да кажеме дека и тие самите не останале до крај рестриктивно доследни на своите почетни точки. Односно некои од нивните гледишта, концепции, верувања и вредности се изменуваат и добиваат малку поразлична форма од онаа која ја имале првично како своја основа. Најверојатно таквите движења можеме да ги препишеме на различните толкувања на работите на различните автори кои застапуваат една иста идеологија. Всушност исто така „вина“ можеме да бараме и во различните општествено – политички прилики во кои самите автори творат и живеат. Понатаму не помалку важен е факторот – степенот на технолошки развој на општествата и т.н. Ова се можеби дел од причините поради кои со текот на времето идеолошките вредности од левата страна се преклопуваат во некои делови со дел од вредностите на десната страна и обратно.

Меѓутоа во овој текст јас ќе се обидам накратко да најдам кои се највоочливите точки, кои укажуваат на некоја од современите политички теории, во дел од статутите на четири политички партии од македонскиот блок во Република Македонија¹, а тоа ќе бидат ВМРО – ДПМНЕ, ОМ (Обединети за Македонија), СДСМ и Левица. Ваквиот избор е направен заради задржување на некаква рамнотежа при разгледувањето на статутите, во однос на примената на теориите низ истите, преточени во членови.

1. Поимите политички теории и политички партии

Најнапред, пред да започнеме да зборуваме за било што најдобро е да дадеме некако значење на предметот на дискусија, односно да пробаме да го дефинираме. Зошто велам да „пробаме“? Затоа што имајќи во предвид дека станува збор за поим кој е дел од истражување од областа на општествено засегнатите науки. Имено како што знаеме и од претходни искуства или веќе етаблирани трудови кои на некој начин претставуваат темели во науката, општо за политичките науки, па и другите општествени науки, било какво конкретно дефинирање на одреден поим и негово прецизно доведување во некаква одредувачки поимовна рамка е речиси невозможно. Оттука ќе се потрудам сè она што ќе биде овде кажано да не зафати ниту некоја премногу опширна, ниту пак некоја премногу тесна рамка на дефинирање.

1.1. Политички теории како поим

Самиот збор теорија, потекнува од грчкиот збор „θεωρεῖν“, чиешто основно значење е да се гледа во нешто. На почетокот на тоа гледање се мислело буквално на гледање на сцена, во театарска претстава или нешто слично. Значењето на самиот збор и поим теорија, добива поголема тежина, некаде во втората половина на XIX, кога

---

¹ Во понатамошниот текст ќе се користи акронимот РМ.

философијата не е веќе единствената наука која се занимава со сè што е општествена појава и однесување, туку кога веќе се раѓаат, односно од неа се отцепуваат науките кои поконкретно и поединечно се занимаваат со различни проблеми од општествениот живот. Оттука и поимот политички теории добива на значење бидејќи веќе самиот го изразува она што конкретно го проучува и пренесува на читателот. Политичките теории се одделни целини на знаења со кои се објаснува врската меѓу политичките настани и одредени фактори и дејствија, поврзани со државната организација на општеството и неговата еволуција. Станува збор за систематизирани знаења со кои се набљудуваат факторите (theoria), релевантни за политичкото дејствување на човекот во одредено време и во одредено време. Политичките теории се јавуваат како множество од знаења за одделни области на политичкиот живот, а не како една интегрирачка политичка теорија.²

1.2. Политички партии

Мораме да дадеме еден краток осврт на тоа што значат политичките партии пред да преминеме на анализа на нивните статuti. Како што веќе претходно споменав за поими кои се врзуваат за општествените појави и однесувања не можеме да добиеме јасна и конкретна дефиниција, но ќе се обидеме да дадеме некое дефинирање. Во политиката вредностите и идеите едноставно, не може да постојат да се реализираат и да се само вреднуваат изолирано. Ним им е потребна подвижна сила со која ќе ја трансформираат апстрактната идеологија во практичен, легислативен ефект. Оваа подвижна сила е политичката партија. Односно во една најопшта дефиниција, партијата е доброволна организација којашто ги здружува луѓето заради постигнување на иста цел – Желбата за освојување на власта во државата (самостојно или во коалиција) или ако е освоена нејзино задржување што е можно подолго време. Токму желбата за освојување на власта во државата е она коешто партиите го одделува од другите организации, здруженија итн.³

2. Целите предвидени со статутите на партиите

Најсоодветно би било да започнеме со анализата по оној редослед којшто е поставен и во самите статuti на партиите. Имено на почетокот се објаснуваат символите, знаците, химните, печатите и други работи кои се нешта по кои партиите можеме визуелно и слуховно да ги разликуваме едни од други, односно секој човек би можел да направи разлика, а притоа да не мора да го чита статутот. Но овие неколку страни ќе ги посветиме токму на спротивното, односно на статутите на партиите.

Веќе на почетокот уште во воведниот дел напоменав за кои 4 партии ќе станува збор низ текстот. Ако ги погледнеме целите на 4-те статuti уште на самиот почеток ќе забележимо дека имаат доста заеднички работи. Односно разгледувајќи ги целите на партиите во трите статuti поединечно добиваме впечаток дека поголемиот дел од истите се безмалку исти. Би сакала да набројам некои од нив:

- Правна држава;
- Слободата на изразување;
- Отфрлање на секаква дискриминација по било која основа;
- Слободно здружување заради искажување на сопствено мислење итн.

---

² Иванов Ѓ. и Шкарик С. (2010), Политички теории – Антика, Култура – Скопје.

³ Климовски С. и Каракамишева Т. (2006), Политички партии и интересни групи, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Штип.

Суштината и поентата е дека овие неколку цели, кои во принцип провејуваат и во трите статuti, всушност се и дел од уставно загарантираните слободи и права на граѓаните на РМ. Меѓутоа во суштина овие неколку цели се движат повеќе на левата либерална страна од линијата отколку на десната. Понатаму важно е да се напомене дека наспроти овие либерални цели, ВМРО – ДПМНЕ и ОМ се партии кои себеси се декларираат како десничарски, поточно конзервативни партии и демохристијански во однос на своите идеологии и начин на делување, СДСМ е лево ориентирана, а пак Левица е партија која за себеси смета (и тоа е очигледно и во самиот статут – ќе видиме понатаму) дека е уште порадикално левоориентирана (дури можеби и од сите останати левичарски партии во Р. Македонија).

Ова е едно од нештата коешто, ја потврдува тезата дека партиите денес сè повеќе се придвижуваат кон центарот односно, оние кои би требало да бидат десно одат кон центар баш поради ваквите однесувања на политичката сцена, коишто однесувања, пак од друга страна се наметнати со оглед на општествениот и техничко – технолошкиот развој и обратно. Тоа значи дека партиите доколку сакаат да ја постигнат својата примарна цел заради која постојат како такви, тоа е доаѓањето на власт, тие мора да бидат пофлексибилни во однос на своите делувања, за да бидат и поконкурентни. Понатаму, тоа значи дека овие левичарски залагања на десните партии се поттикнати од популистички побуди, односно тие согледале дека некои леви залагања се подобри за користење во борбата за власт, отколку оние строго десно ориентираните и затоа се определиле за истите. Нешто коешто е ново, конкретно, на македонската политичка сцена, е тоа што партијата Левица е првата партија која статутарно дозволува фракционерство во својата партија, коешто претставува еден исчекор напред во однос на примената на една од левичарските идеологии – социјалистичката (која всушност не е хомогена). Уште поконкретно ја отсликува токму порадикално левичарската идеологија која оваа партија се обидува да ја постави на политичката сцена во РМ.

3. Членување во партиите според статутите

Читајќи ги статутите во однос на членството исто така можеме да забележиме повторно многу сличности, речиси кај сите партии. Меѓутоа овие сличности се однесуваат на тоа кој може да биде член на партијата, пример: (ќе посочам само еден затоа што во сите статuti се речиси исти овие членови).

„Членувањето во партијата е доброволно.

Член на партијата може да биде секој полнолетен граѓанин, односно државјанин на Република Македонија, без разлика на неговото национално потекло, верска определба, пол, социјален и економски статус, кој живее или работи во или надвор од Македонија, кој не е член на друга политичка партија, а кој ќе даде изјава (пристапница) за членство во партијата и ги прифаќа програмските определби и целите и задачите содржани во овој Статут.

Партијата може да има и почесни членови.“⁴

⁴ Член 12 од Статутот на ВМРО – ДПМНЕ, чијшто пречистен текст е утврден на седница на Статутарната комисија на 20 јули 2016 г., изменет и дополнет врз основа на Статутарната одлука донесена на 5.6.2016г. од страна на Статутарната комисија и врз основа на член 3 од Одлуката на Централниот комитет на ВМРО – ДПМНЕ за изменување и дополнување на Статутот на ВМРО – ДПМНЕ на седницата одржана на 10.6.2016 г.

Нема да ги цитираме членовите од статутите на сите партии, од причина што просторот ни е многу тесен. Цитирањето на овој член кој е еден помеѓу сите слични ни укажува на тоа дека во суштина тоа значи дека критериумите на сите партии се отприлика слични, дека сите се придржуваат кон законските рамки и тоа е сосема коректно наведено. Понатаму, исклучувањето на членовите од партијата е исто така еден дел, кој е многу битен од аспект на постапката која се спроведува за реализирање на тој чекор. Нема да ги образложувам сите статутни детално во врска со ова прашање, но ќе издвојам еден член кој укажува на конкретната различност од другите статутни.

Член 16

(4) Доколку најмалку еден од членовите на основните раководни органи на ЛЕВИЦА се посомнева во вредностите и намерите на кандидат за членство или на веќе постоечки член, може да покрене „импичмент“ – дискусија со која се проблематизира неговото/нејзиното зачленување или дејствување од име на Партијата.⁵

Зошто го одбрав токму овој член? Затоа што начинот на којшто е предвидено исклучувањето, односно евентуалното исклучување или евентуалното „непримање“, на член во партијата, не наведува на постоењето на демократските идеолошки нишки. Ова значи дека уште со самото тоа што оваа партија статутарно предвидува поттикнување на дебата што е стриктно наведено уште во самиот почеток на статутот, нејзините вредности се засноваат на демократските идеолошки темели, покрај другите (да не го исклучиме развивањето на еднаквоста по сите основи, социјалната правда итн.)

4. Органи и организационата поставеност предвидени со статутите на партиите

Ова е еден дел кој е многу важен, можеби и најбитен за создавање на колку што е можно попрецизна слика за тоа во кој смер не упатува статутот на партијата. Ова го велам затоа што во најголем дел во зависност од тоа како статутарно се поставени органите на партијата и каков е нивниот меѓусебен однос, кој колкави овластувања има, кој со кого комуницира, кој кого избира, кој кого разрешува итн., така и се позиционираат на лево или на десно на линијата на идеологиите. Само накратко ќе се задржиме на секој статут посебно, да го споменеме она коешто е највоочливо, со оглед на малата просторна рамка.

4.1. Органи и организациона поставеност на ВМРО – ДПМНЕ

„Органи на партијата се:

- Конгрес,
- Претседател,
- Централен комитет,
- Извршен комитет,
- Статутарна комисија,
- Надзорна комисија за финансиско – материјално работење и
- Конвенција за избор на кандидат на ВМРО – ДПМНЕ за Претседател на Република Македонија.⁶

---

⁵ Член 16, точка 4, од статутот на Левица, донесен на 6.2.2016 година, Скопје.

⁶ Член 17 од Статутот на ВМРО – ДПМНЕ, чијшто пречистен текст е утврден на седница на Статутарната комисија на 20 јули 2016 г., изменет и дополнет врз основа на Статутарната одлука донесена на 5.6.2016

Ова се органите покрај месните организации, униите и асоцијациите кои постојат како органи на партијата, меѓутоа ќе се задржиме само на дел од овие наведените. Конгресот според статутот е највисокиот орган на партијата, којшто се одржува редовно на секои 4 години и вонредно кога за тоа ќе одлучи Централниот комитет. Овој орган има свои задачи меѓу кои е и изборот за претседател на партијата. Оваа задача е интересно да се издвои поради фактот што: за одржување на конгресот одлучува Централниот комитет, а претседател на Централниот комитет е истиот тој претседател на партијата. Уште повеќе претседателот има слобода која му ја дава статутот да донесува политички и други одлуки во име на партијата.

Ваквата поставеност на овие три органи не наведува на фактот дека претседателот – односно лидерот на партијата зазема едно од централните места како раководен и одлучувачки орган во партијата. Односно уште еднаш не насочува на тоа дека постои централистичка поставеност и хиерархиско спроведување на одлуките од горе надолу, што е типична одлика на конзервативизмот.

4.2. Органи и организациона поставеност на СДСМ

„Органи на СДСМ се:

- Конгрес,
- Централен одбор,
- Претседател,
- Заменик претседател и
- Надзорен одбор“⁷

Можеме да забележиме дека овде се помалку органи од претходната партија. Јас би го навела истиот пример како и за претходната партија. Имено во член 31, точка точка 2 за претседателот се вели дека „раководи со СДСМ меѓу седниците на неговите органи“⁸. Ова значи дека претседателот на СДСМ буквално раководи со целата партија и ја има апсолутната моќ во свои раце за раководење и носење некои одлуки, кога нема некакви седници на органите на партијата. Ова е највоочлив пример на прекрстувањето на левите со десните идеологии. Тоа значи дека иако СДСМ како партија се лево ориентиран кон социјалистичките идеи, сепак нивниот статут упатува на лидер кој има на моменти апсолутна моќ на раководење со целата партија, што нè упатува токму на спротивната страна, односно на конзервативната десна страна, на линијата на идеологиите. За мала споредба со претходната партија, можеме да забележиме дека овде централистичката улога на претседателот е исто толку нагласена како и во претходната партија која се декларира како демохристијанска, спротивно на оваа социјалдемократска.

г. од страна на Статутарната комисија и врз основа на член 3 од Одлуката на Централниот комитет на ВМРО – ДПМНЕ за изменување и дополнување на Статутот на ВМРО – ДПМНЕ на седницата одржана на 10.6.2016 г.

⁷ Член 23 од Статутот на СДСМ, јуни 2013 година.

⁸ Види член 31 од Статутот на СДСМ, јуни 2013 година.

4.3. Ограни и организациона поставеност на ОМ

„Органи на Партијата се:

- а) Конгрес,
- б) Претседател,
- в) Централно собрание,
- г) Претседателски одбор,
- д) Претседателство,
- ѓ) Статутарна комисија,
- е) Комисија за надзор над материјално-финансиското работење и
- ж) Политички совет“.⁹

Повторно ќе видиме каква е улогата на лидерот и во оваа партија. На прв поглед, кога ќе ги видиме таксативно набројаните органи на партијата забележуваме орган кој не го сретнавме во првите две. Тоа е **Претседателството**. Меѓутоа, Претседателството не е орган во оваа партија кој самостојно носи одлуки, туку читајќи го текстот на статутот ќе забележиме дека за избор на членовите на овој орган донесува одлука претседателот на партијата, а воедно тој е претседател и на Претседателството. Понатаму исто така се вели дека овој орган делува во насока на задачите и одлуките кои ги донесуваат Централното собрание и Претседателот на партијата. Со оглед на идеолошката матрица на оваа партија, која е свртена кон десните конзервативни идеи, со сигурност можеме да заклучиме дека улогата на претседателот е токму така и поставена, централистички, односно највисоко на хиерархиската скала.

4.4. Органи и организациона поставеност на ЛЕВИЦА

„(1)Партиската организациска структура на ЛЕВИЦА ја сочинуваат:

- А) Основните раководни органи – Пленум, Централен комитет, Президиум и Трибунал;
- Б) Помошните партиски органи – Програмски сектори и Локални ограноци и
- В) Нераководни работни тела.“¹⁰

Затоа што веќе започнавме само со раководните органи така и ќе завршиме. Различното во овој статут е тоа што не постои орган кој е претставен само од една личност, односно не постои единствен претседател. Таков политичко – егзекутивен (извршен) орган е Президиумот. Овој орган е составен од 7 до 11 члена кои можат да бидат отповикани во било кое време со апсолутно мнозинство. Понатаму претседавачот на овој орган се менува со принципот на ротација, што значи дека нема еден претседавач туку ротирајќи, тој добива само техничко – записничарска улога, за време на самото одржување на седницата на Президиумот.¹¹ Ова е факт кој ги потврдува залаганата и целите на почетокот на статутот за демократските вредности, рамноправноста, активното учествување на поединците во процесите на одлучување. Имено ваквиот не строго централистички модел, односно неконцентрирање на моќта во рацете на една личност, упатува директно на левичарските, либерални идеи.

---

⁹ Член 22 од Стутот на Обединети за Македонија, донесен на седница на конгресот 2.5.2010 година, Струмица.

¹⁰ Член 19 од статутот на Левица, донесен на 6.2.2016 година, Скопје.

¹¹ Види повеќе во IV дел од статутот точка III. Президиум, од Статутот на Левица, донесен на 6.2.2106 година, Скопје.

ЗАКЛУЧОК

Мораме да заклучиме дека ова е премногу краток простор за оваа широка тема која опфаќа и многу други сегменти, кои овде физички е невозможно да бидат вметнати. Најверојатно доколку би сакала да ги објаснам сите аспекти и сите делови поединечно од статутите на сите овие партии би ми требало простор колку за една магистерска теза. Но, се надевам дека барем дадовме некоја насока и правец кој нè упатува, иако од не толку блиску кон нештата за кои се залагаат овие партии, чии идеи се преточени низ членовите на нивните статuti. Имајќи ја предвид просторната рамка се задржав само на она кое за мене е највоочливо и од кое можеме да добиеме каква таква слика за она на која страна се движат отприлика дел од партиите во Р. Македонија.

Со оглед на погоре наведеното бои можеле да донесеме еден заклучок (кој воопшто не би сакала да звучи како генерализација), дека во Р. Македонија во поглед на претседателите на партиите има некаков „премолчан“ договор тоа да бидат строго единствени, централистичко поставени лидери, кои на моменти имаат апсолутна моќ во управувањето со целата партија и има одврзани раце да носи одлуки во име буквално на секој член од партијата. Реков договор, а не консензус бидејќи една од партиите ни покажува нешто кое е сосема спротивно на овој заклучок со тоа што наместо претседател има Президиум којшто брои од 7 до 11 члена, а тоа е партијата ЛЕВИЦА. Се надевам дека во некој иден период ќе имам можност за подетална обработка на оваа тема затоа што, навистина е интересно да се види која од неколкуте партии каде би можеле поконкретно да ја сместиме.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Иванов Ѓ. и Шкариќ С.(2010), Политички теории – Антика, Култура – Скопје;
Климовски С. и Каракамишева Т.(2006), Политички партии и интересни групи, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Штип;
Статутот на ВМРО – ДПМНЕ, чијшто пречистен текст е утврден на седница на Статутарната комисија на 20 јули 2016г., изменет и дополнет врз основа на Статутарната одлука донесена на 5.6.2016г. од страна на Статутарната комисија и врз основа на член 3 од Одлуката на Централниот комитет на ВМРО – ДПМНЕ за изменување и дополнување на Статутот на ВМРО – ДПМНЕ на седницата одржана на 10.6.2016г.;
Стутот на Обединети за Македонија, донесен на седница на конгресот 2.5.2010 година, Струмица;
Статутот на СДСМ, јуни 2013 година;
Статутот на Левица, донесен на 6.2.2016 година, Скопје.

СОВРЕМЕН СИНДИКАЛИЗАМ: ПРОБЛЕМИ И ТЕНДЕНЦИИ

Апстракт: Трудот ја обработува проблематиката на Современиот синдикализам со неговите проблеми и тенденции. Во првата глава од трудот е опфатено истражувањето во кои влегува методолошкиот приод и хипотетската рамка во истражувањето. Во втората глава од трудот се обработува поим, дефиниција на синдикатот, историскиот развој на синдикатот како и принципи на синдикалното дејствување и класификација (типологизација) на синдикатите. Во третата глава се опфатени методите на синдикално дејствување, социјалниот дијалог, информирањето и консултирањето на работниците, колективното преговарање, мирното решавање на индивидуалните и колективните работни спорови и штрајкот. Моделите на претставување на синдикатот се опфатени во четвртата глава од трудот. Во петтата глава фокусот е ставен на современиот синдикализам и синдикализмот во Република Македонија. Во шестата глава од трудот е анализирана правната рамка за синдикатот, притоа се анализирани актите на ООН, МОТ, ЕУ и Советот на Европа, како и националната правна рамка на Република Македонија. Седмата глава е интерпретација на резултатите од истражувањето. На крајот од трудот се опфатени заклучоци и препораки на самото истражување.

Клучни зборови: *синдикати, социјален дијалог, работодавачи, социјално партнерство, методи на синдикално дејствување.*

MODERN SYNDICALISM: PROBLEMS AND TRENDS

Abstract: The below implemented thesis deals with the issue and modern trade unionism with its problems and trends. In the first chapter of thesis covered the survey which also include the methodological approach and framework research hipotesis. The second chapter of the paper deals with the concept, the definition of the union, the historical development of the trade union, as well as the principles of trade union action and classification (typification) of trade unions. The third chapter deals with the methods of trade union action, social dialogue, information and consultation of workers, collective bargaining, peaceful resolution of individual and collective labor disputes and strike. The models of trade union representation are covered in the fourth chapter of this thesis. In the fifth chapter, the focus is on modern syndicalism and syndicalism in the Republic of Macedonia. The sixth chapter of this thesis analyzes the legal framework for the trade union, analyzing the acts of the UN, ILO, EU and Council of Europe, as well as the national legal framework of the Republic of Macedonia. The seventh chapter is an interpretation of the results of the research. At the end of this thesis are the conclusions and recommendations of the research itself.

Keywords: *Unions, social dialogue, employers, social partnership, methods of trade union action.*

ВОВЕД

Современите индустриски односи во светот бараат современи социјални партнери, односно современи синдикати и современи работодавци. Современиот синдикализам е тесно поврзан со современите методи на синдикална активност и борба во остварувањето на правата и интересите на работниците од работен однос. Освен примена на современи методи на синдикална борба, современиот синдикализам бара и современо синдикално водство (лидерство). Современиот синдикален лидер се поистоветува и со динамичен социјален дијалог, но и умешност, способност и знаење за примена на современи преговарачки методи, а кога е тоа потребно и способност за ефективна мобилизација на синдикалното членство за организирање на штрајк и други методи на притисок.

Современиот синдикализам му е потребен на современиот работник, дотолку повеќе што работничките права се универзални човекови права кои треба да се почитуваат и од работодавците.

Меѓутоа, денес, современите синдикати не се занимаваат само со заштита на работничките права и интереси, туку тие се повеќе се фокусираат и на најважните политички процеси во општеството. Овде првенствено се мисли на партиципација во изборните процеси.

Социјалниот дијалог е можеби најважниот сегмент од целокупниот систем на современиот синдикализам. Затоа, ние во нашето истражување ќе се фокусираме и на бипартитниот и трипартитниот социјален дијалог, кои се заштитен знак на модерното синдикално движење.

Колективното преговарање е најекспонираниот сегмент (елемент) на современото синдикално движење. Преку него синдикатите ја верификуваат сопствената синдикална моќ во однос на работодавците од аспект на работнички права.

Трипартизмот е тесно поврзан со процесот на донесување на одлуки, каде синдикатот има одредено влијание врз содржината на законите од сферата на трудовото законодавство.

Современиот синдикализам денес е обременет со голем број на проблеми и негативни тенденции, каде ние во нашето истражување ќе посветиме значајно место. Тие тенденции одат во насока на меѓусебни расправи, цепкање на синдикатите, неединство, слаба солидарност, губење на синдикално членство, опаѓање на моќта, пред сè финансиската, проблеми со мобилизацијата на сопственото членство итн.

1. Емпириски приод кон истражувањето

1.1 Предмет и цели на истражувањето

Предмет на нашето истражување ќе биде современиот синдикализам со акцент на проблемите и тенденциите кои се јавуваат во рамките на синдикатот, како еден од субјектите во креирањето на трудовото законодавство. Во тој контекст, фокусот на нашето истражување ќе биде насочено кон современите аспекти на улогата на синдикатот во создавањето на трудовото законодавство, како од аспект на донесувањето на законите низ процесот на трипартизам и трипартитни консултации, така и од аспект на колективно договарање. Исто така, предмет на нашето истражување ќе биде и тоа да утврдиме како реагира синдикатот кога не му биле прифатени неговите иницијативи во заштитата на правата и интересите на работниците.

Вториот аспект на нашето истражување ќе се фокусира кон проблемите со кои се соочуваат современите синдикати од организационен аспект (внатрешен аспект), (не)единство, солидарност, мобилизација, лидерство, финансирање и др. Со цел овој труд да добие една кохерентна целина за современиот синдикализам во Република

Македонија, ќе направиме една анализа на историскиот развој на синдикатот, меѓународните правни инструменти за остварувањето на правото на синдикално организирање и здружување на глобално ниво и на ниво на Европа, за да на крајот утврдиме како ова право се остварува во Република Македонија.

2. Поим, дефиниција, принципи на функционирање на синдикатот

2.1 Поим и дефиниции на синдикатот

Зборот синдикат потекнува од грчкиот збор *cindic* што во превод значи личност која некому помага, која е ополномоштена од некого да го застапува. Организацијата која се занимавала со тие прашања се нарекува *sindikos*. Основното значење на овој збор е преземено и во многу други јазици со потполно идентично значење. Во англискиот јазик се употребува терминот *Trade Union*, во Германија *Gewerkschaft*, во Италија и Шпанија *Sindikato*, во Шведска *Facket*, во Русија *Професионални сојуз*. Во поново време зборот синдикат е синоним за организација на работниците чија основна цел е заштита на економско-социјалните права и интереси на работниците. Во Република Македонија зборот синдикат е одамна прифатен термин кој многу се употребува.¹

Карл Маркс, синдикатот го третира како класна организација и средство за ослободување на работниците од лошата економска и социјална положба, односно индикатор за прераснување на работничката класа од класа по себе во класа за себе.² *Sindy* и *Beatrice Webb*, синдикатот го дефинираат како „организација на наемни работници чија основна цел е одржување и подобрување на условите за работа”.³ Оваа дефиниција се смета како класична и најмногу прифатена во теоријата на синдикалното движење. Заедничко кај сите автори кои го објаснуваат синдикализмот е тоа што тие во синдикатот гледаат организација која ги обединува работниците и ги претставува нивните економски и социјални интереси борејќи се за нивно остварување.

Организирањето на работниците во синдикати во светот датира од првата половина на XIX век, со самите почетоци на капитализмот, како борба меѓу наемниот труд и капиталот со наемнината и услови за работа, односно со остварување на економските права на работниците. Во повеќе европски земји, работниците, заради тоа што биле понижувани, малтретирани и недоволно платени, основале еснафски сојузи и фондови за пружање социјална помош и помош на болните и невработените и барале подобри услови за работа и подобра заработувачка.⁴

2.2. Функции на синдикатот

Функциите на синдикатот може да се поделат во следниве основни групи: економски, политички, социјални, културно-образовни и управни функции во сферата на економијата.

Економската функција на синдикатот се гледа во тоа што тој како организација на работниците се бори за обезбедување на подобри услови за работа, за подобра плата и подобри животни услови за работниците. Синдикатот во поново време активно е вклучен во креирањето на основните насоки на општата економска политика во

¹ Андон Мајхосев, Улогата на социјалните партнери во колективното преговарање во РМ во периодот 1990-2012, НУБ Гоце Делчев - Штип, 2012, стр. 38.

² Ф. Енгелс, Положбата на работничката класа во Англија, преземено од В. Павловиќ, Друштвена репродукција и класна борба, Радничка штампа, 1977, Београд, стр. 45.

³ Sidney & Beatrice Webb, The History of Trade Unionism, Longmans Green and Co London 1920 (1956) p.25;

⁴ Андон Мајхосев, Улогата на социјалните партнери во колективното преговарање во РМ во периодот 1990-2012, НУБ Гоце Делчев - Штип, 2012, стр. 47.

државата преку социјалноот дијалог и преку претставник на синдикатот во Економско социјален совет, Советот за плати и др. бипартитни и трипартитни тела во државата.⁵

Политичката функција е преку директно вклучување на синдикатот во политичките процеси во државата со моделирање на директни политички барања до политичката власт и со директно поврзување на синдикатот со влијателните политички партии појачувајќи ја на тој начин својата општествена позиција.

Социјалната функција на синдикатот се остварува преку решавање на проблеми од социјалната сфера, како што се невработеноста, заштита на болните и изнемоштени лица, повреда на работа, заштита на семејствата кои останале без хранител и други проблеми за заштита на работникот. Оваа функција ја остварува преку сопствени средства и преку свои претставници во социјалните установи.

Образовно – културната функција синдикатот ја остварува организирајќи разни форми на образовно културни дејности на своите членови. Во САД, Германија и Велика Британија постојат двогодишни и тригодишни синдикални колеџи кои даваат потполно образование за синдикални активисти. Во Република Македонија само во ССМ функционира Центар за едукација на синдикални кадри, а во некои универзитети се изучува предметот „Современ синдикализам“.

Управната функција синдикатот ја остварува со учеството во Економско социјалниот совет, Советот за безбедност и здравје, Советот за мирно решавање на споровите, ФПИОМ, ФЗО, Агенција за вработување и национални совети за евроинтеграции и др. советодавни и управни тела преку кои синдикатот влијае врз креирањето на разни економски и социјални политики во државата.⁶

3. Методи на синдикално дејствување

Човекот не само како личност и граѓанин, туку и како работник располага со одреден број права кои се пропишани и загарантирани со Уставот и со законите на нашата земја. На работникот му стојат на располагање одредени механизми за негова заштита, кои можат да бидат активирани во случај кога ќе му бидат нарушени неговите правата. Заштита на своите права работникот бара кај синдикатот. Основните цели на синдикатот се: заштита на правата на работниците, социјална правда, материјална сигурност, здравствена заштита, пензиско и инвалидско осигурување, правна заштита, солидна станбена политика, преквалификација и доусовршување на работниците. За да ги заштити правата на работникот синдикатот се служи со неколку методи.

Методите за остварување на целите на синдикатот, а со тоа и заштита на правата на работникот се: засилување на социјалниот дијалог и социјалното партнерство, колективното преговарање, мирење и арбитража, информирање и консултирање на работникот. Приоритетен начин за остварување на целите се преговорите и договорите со социјалните партнери. Доколку преговорите не дадат резултат се организираат индустриски акции, меѓу кои се штрајковите. Кој метод ќе се примени зависи од повеќе околности.

4. Модел на претставување на синдикатот

Во светот денес постојат два основни модела за избор на синдикатот во претставувањето пред надлежните институции и во колективното преговарање. Првиот модел е *мнозинскиот* и е застапен во англосаксонското право, додека вториот

---

⁵ Андон Мајхосев, Улогата на социјалните партнери во колективното преговарање во РМ во периодот 1990-2012, НУБ „Гоце Делчев“ - Штип, 2012, стр. 46.

⁶ Андон Мајхосев, Улогата на социјалните партнери во колективното преговарање во РМ во периодот 1990-2012, НУБ „Гоце Делчев“ - Штип, 2012, стр. 46.

репрезентативниот претежно е застапен во континенталното право. Двата модели имаат определено институции кои одлучуваат за утврдување на репрезентативноста на синдикатите, но, исто така тие пропишале и основни правни постапки и процедури со кои се стекнува статус на репрезентативен синдикат.⁷

4.1. Репрезентативност во Република Македонија

Во Република Македонија репрезентативноста е воведена со ЗРО од 2005 година, каде што во членот 212 беше утврдено дека репрезентативен синдикат за склучување на колективен договор на ниво на работодавач, гранка или на ниво на држава се смета синдикатот во кој се зачленети најмалку 33 % од работниците кај работодавачот. Репрезентативен синдикат за склучување на колективен договор на ниво на гранка и на ниво на Република Македонија се смета синдикатот во кој се зачленети 33 % од вкупниот број на работници во гранката за која се склучува колективниот договор или синдикатот е член на репрезентативен синдикат на повисоко ниво на организирање. Репрезентативно здружение на работодавачи се смета, здружението на работодавачи во кое се зачленети најмалку 33 % од работодавачите од вкупниот број на работодавачи на гранката за која се склучува колективниот договор.⁸

Во Република Македонија условите за стекнување на репрезентативност на синдикатите и на здруженијата на работодавачи за склучување на колективни договори, за прв пат се утврдија со Законот за работни односи (Сл. весник на РМ бр. 130/09). Со овој закон се спушти процентот за репрезентативност и се воведоа критериуми за репрезентативност на синдикатот и здруженијата на работодавачи.

Репрезентативност на синдикатите во Република Македонија може да се утврдува заради учество во трипартитни тела за социјално партнерство, на ниво на јавен сектор заради учество во колективното договарање на ниво на јавен сектор, на ниво на приватен сектор во стопанството, заради учество во колективното договарање на ниво на гранка, односно оддел и на ниво на работодавач заради учеството во колективното договарање на ниво на работодавач.⁹

На *национално ниво* репрезентативен синдикат е синдикатот, кој е запишан во регистарот на синдикати кој го води министерството надлежно за работите од областа на трудот; во него да членуваат најмалку 10 % од вкупниот број на вработени во Република Македонија кои плаќаат членарина на синдикатот; да здружува најмалку три синдикати на национално ниво од различни гранки, односно оддели кои се запишани во регистарот на синдикати кој се води во министерството надлежно за работите од областа на трудот; да дејствува на национално ниво и да имаат регистрирани членки во најмалку 1/5 од општините во Република Македонија; да дејствува во согласност со својот статут и демократските принципи и во него да членуваат синдикати кои потпишале или пристапиле на најмалку три колективни договори на ниво на гранка, односно оддел.

На *ниво на јавен сектор* е синдикатот кој е запишан во регистарот на синдикати кој го води министерството надлежно за работите од областа на трудот и во кој се зачленети најмалку 20 % од бројот на вработени во јавниот сектор и кои плаќаат членарина.

На *ниво на приватен сектор* од областа на стопанството, репрезентативен синдикат е синдикатот кој е запишан во регистарот кој го води министерството надлежно за работите од областа на трудот и во кој се зачленети најмалку 20 % од бројот на вработени во приватниот сектор од областа на стопанството и кои плаќаат членарина.

⁷ Андон Мајхошев, Улогата на социјалните партнери во колективното преговарање во РМ во периодот 1990-2012, НУБ „Гоце Делчев“ - Штип, 2012, стр. 151.

⁸ „Службен весник на РМ“ бр. 62/2005, Закон за работни односи, чл. 212 и чл. 213.

⁹ „Службен весник на Република Македонија“ бр. 130/2009.

На *ниво на гранка*, односно оддел е репрезентативен синдикат кој е запишан во регистарот кој го води министерството надлежно за работите од областа на трудот и во кој се зачленети најмалку 20 % од бројот на вработени во гранката, односно одделот и кои плаќаат членарина.

На *ниво на работодавач* е репрезентативен синдикат во кој се зачленети најмалку 20 % од бројот на вработени кај работодавачот и кои плаќаат членарина.

5. Современ синдикализам

Современиот синдикализам му е потребен на современиот работник, дотолку повеќе што работничките права се универзални човекови права кои треба да се почитуваат и од работодавците. Традиционалниот работник како основен ресурс врз основа на кој синдикатот ја засноваше својата положба во системот сè повеќе се губи. Ова не се добри времиња за синдикатите, а аргументите за поткрепа на оваа теза ги наоѓаме во следните сознанија: опаѓање на синдикалното членство во повеќето западни демократии, намалување на интересот за зачленување особено кај младата популација, слабеење на трипартизмот, намалување на капацитетот за мобилизација.

Меѓутоа, денес, современите синдикати не се занимаваат само со заштита на работничките права и интереси, туку тие сè повеќе се фокусираат и на најважните политички процеси во општеството. Овде првенствено се мисли на партиципација во изборните процеси.

5.1 Степен на синдикално организирање

За да ја прикажеме моќта на синдикатите е потребно да го објасниме степенот на синдикална организираност. Степенот на синдикална организираност претставува процент на синдикално организирани работници од вкупниот број на вработени работници во една држава.¹⁰

Степенот на синдикална организираност можеме да ја прикажеме преку формула на следниот начин:

$$C_{so} = \frac{BP}{VCS} \times 100$$

C_{so} – претставува степенот на синдикална организираност или синдикализација;

BP – претставува вкупниот број на вработени;

VCS – претставува вкупниот број на членови на синдикатот.¹¹

Ако степенот на синдикална организираност е поголем и моќта на синдикатот ќе биде поголема, па тој подобро ќе функционира и ќе ги штити правата и интересите на сопственото членство.

Во различни држави степенот на синдикална организираност варира секоја година. Највисок степен на синдикална организираност имаат Скандинавските земји и тоа: Финска – 74 % (2003 год.), Шведска – 80 % (2003 год.), Норвешка – 60 % (2004 год.),

¹⁰ Б. Лубарда, Лексикон индустриских односа, Радничка штампа, 1997, Београд, стр. 185.

¹¹ Андон Мајхошев, Улогата на социјалните партнери во колективното преговарање во РМ во периодот 1990-2012, НУБ „Гоце Делчев“ - Штип, 2012, стр. 48.

Данска – 70 % (2004 год.) и др.¹²Тие претставуваат прва група на земји со највисок процент на синдикално организирани работници.

Втора група претставуваат земјите со среден степен на синдикална организираност на работниците. Овде спаѓаат: Австрија – 35 % (2003 год.), Белгија – 49 % (2003 год.), Словенија – 44,3 % (2003 год.), Германија – 23 % (2003 год.), Велика Британија – 29 % (2006 год.), Ирска – 35 % (2003 год.) и др.¹³

Во третата група спаѓаат земјите со низок степен на синдикална организираност. Овде спаѓаат: Франција–8,2 % (2003 год.), Шпанија – 16 % (2004 год.), Португалија – 17 % (2004 год.) и др.¹⁴

Степенот на синдикална организираност постојано се менува во зависност од економските, социјалните, политичките и други состојби во општеството. Назначајни фактори од кои зависи процентот на синдикализација се: Економската и социјална политика на државата; Стапката на невработеност; Работното и социјалното законодавство; Организираноста и акционата оспособеност на синдикалното движење; Степенот на развиеност на индустриските односи; Техничко-технолошкиот и научниот развој итн.¹⁵

Што се однесува до бројот на синдикално организирани работници во Република Македонија според официјалните податоци воопшто не е занемарлив. Во 2010 година, при процесот на утврдување репрезентативност на синдикатите, беше констатирано дека двата репрезентативни синдикални сојузи, ССМ и КСС, заедно имаат 119.724 членови што плаќаат членарина, односно 27,5 % од вкупниот број вработени во РМ. Во 2015 година вкупното членство на ССМ и КСС незначително се намали на 113.790 членови, а членството на КСС дури и благо се зголеми. Ако на оваа бројка се придодаде членството на двата нерепрезентативни синдикални сојузи и на самостојните грански синдикати, може да се процени дека вкупниот број на синдикално организирани работници изнесува околу 120.000-125.000, што претставува 25-26% од вкупниот број вработени во РМ¹⁶.

Споредено со почетокот од транзицијата, кога во 1993 година ССМ броел 364.000 члена, односно организирал 70 % од вработените падот во нивото на синдикална организираност е очигледен, но, од друга страна, ова ниво на синдикална организираност претставува едно од повисоките нивоа на синдикална организираност споредено со други земји кои се членки во Европската Унија. Важно е да се посочи на разликите во синдикалната организираност помеѓу јавниот и приватниот сектор. Според решенијата по повод утврдувањето репрезентативност на синдикатите, во јавниот сектор во 2010 година повеќе од половина од вкупниот број на вработените (53,3%) биле членови на КСС и ССМ. До 2015 година бројот на синдикално организирани работници во јавниот сектор се зголеми од 77.169 на 83.559, иако процентот на синдикална организираност незначително се намали (52,4%). Сосема поинаква е ситуацијата во приватниот сектор. Во 2010 година ССМ и КСС имаа 42.555 членови кои работела во приватниот сектор (14,7 % од вработените во приватниот сектор), додека во 2015 година тој број се намали на 30.231 (9,64 %), односно за речиси една третина.¹⁷

¹² Employee representatives in an enlarged Europe, Volume 1.,p.29-33. European Commission, Brussels, 2008.

¹³ Employee representatives in an enlarged Europe, Volume 1.,p.29-33. European Commission, Brussels, 2008.

¹⁴ Employee representatives in an enlarged Europe, Volume 1.,p.29-33. European Commission, Brussels, 2008.

¹⁵ Андон Мајхошев, Улогата на социјалните партнери во колективното преговарање во РМ во периодот 1990-2012, НУБ „Гоце Делчев“-Штип, 2012, стр. 51.

¹⁶ Здравко Савевски, Како синдикатите да бидат (по)ефективни во одбраната и унапредувањето на работничките права, стр. 7, <http://www.fes.org.mk/pdf/>, отворено на ден 16.3.2018 година.

¹⁷ Здравко Савевски, Како синдикатите да бидат (по)ефективни во одбраната и унапредувањето на работничките права, стр. 7, <http://www.fes.org.mk/pdf/>, отворено на ден 16.3.2018 година.

5.2 Современ синдикализам во Република Македонија

Синдикатот до денес останува демократска организација на работниците, со основна задача да ги штити интересите на работниците, да ги подобри условите за работа, за подобра заработувачка, колективно да преговараат, да го развиваат социјалниот дијалог сè за подобар животен стандард на работникот.

Нивото на работнички права, кои се важен дел од човекови права, во Република Македонија е доста ниско. За да се подобри состојбата со работничките права, неопходно е да дојде до зајакнување на синдикатите како основна институција која може да ги одбрани и унапреди работничките права. Синдикатот во Република Македонија делувал во услови на релативно неповолно опкружување и тоа како на глобално, така и на локално ниво. Опаѓањето на популарноста на синдикатите во глобални рамки се преслика и на национално ниво иако во условите на македонската транзиција беше очигледно делувањето и на други фактори и тоа во негативна насока. Се среќаваме со проблем и во респектирањето на синдикатот како социјален партнер.

Транзициските процеси на општественито и економско живеење во Република Македонија беа проследени со низа предизвици. Во периодот на распаѓање на СФРЈ се нарушија производствените и трговските врски и се губеа традиционалните пазари во СФРЈ. Последиците од згаснувањето на југословенскиот пазар се чувствуваа заради економската поврзаност на македонската економија кон него и неповолната стопанска структура. Повеќе големи претпријатија започнале брзо да пропаѓаат и многу работници остануваат без работа. Ниската доверба во синдикатите од страна на работниците е најважниот ограничувачки фактор што ги спречува синдикатите да бидат поуспешни во остварувањето на своите заложби. Враќањето на довербата на работниците во синдикатите е нужен предуслов за синдикатите да можат да го зголемат ефектот од својата работа.

Синдикална сцена во Македонија: помеѓу синдикалниот монизам и синдикалниот плурализам во организациона смисла и во однос на бројноста на своето членство. Судирајќи се со бројни тешкотии во своето функционирање оваа синдикална централа не успеа да израсне во влијателен субјект на општествената сцена во Македонија. Современиот синдикализам во Македонија денес се соочува со внатрешните проблемите и негативни тенденции како што се: слаба солидарност, опаѓање на синдикалното влијание врз социјалните партнери, внатрешно неединство, слаба мобилизација. Синдикалното движење во Република Македонија се карактеризира со обидите да заживее синдикалниот плурализам. Во почетокот на деведесеттите се создадоа две синдикални централи: Сојузот на Синдикатите на Македонија (ССМ) и Унијата на независните и автономни синдикати (УНАСМ). Сојузот на синдикатите беше трансформиран наследник на синдикатот во социјализмот, кој ја наследи разгранета организациона мрежа и мошне бројно членство. Со своите грански синдикати тој практично ги покриваше сите стопански и нестопански дејности, а процентот на синдикално организирани вработени е околу 75-80 %.

Во Република Македонија во моментот има значителен синдикален плурализам. Постојат четири синдикални сојузи и барем осум самостојни грански синдикати кои не се дел од синдикални сојузи.

Синдикални сојузи се:

*Сојузот на синдикатите на Македонија – ССМ,
Конфедерацијата на слободни синдикати на Македонија - КСС,
Унијата на независни и самостојни синдикати – УНАСМ,
Конфедерацијата на синдикални организации на Македонија – КСОМ.*

ЗАКЛУЧОК

Во изминатиот период од 1990 година до 2017 година синдикатот во Република Македонија не успеваше во доволна мера да ги заштитат правата и интересите на вработените. Од извршената анкета можеме да заклучиме дека синдикатот не успева до крај да го спречи кршењето на правата на работникот од страна на работодавачот и да ги заштити правата и интересите на работникот.

Синдикатот се соочува со разни притисоци, закани кон синдикалните активности со откази, промена на работното место како и во одредени ситуации вршат притисок врз синдикатот, при обидот за организирањето на штрајк, протест, синдикално организирање, колективно договарање и сл. Според одговорите на испитаниците можеме да заклучиме дека од страна на работодавачите постои кршење и непочитување на Законот за работни односи и Колективниот договор и со тоа покажуваат надмоќ на работодавачите над синдикатот. Таквата надмоќ се јавува како резултат на лошата економска состојба која се манифестира со голем дисбаланс на пазарот на трудот. Правата на работниците од Колективните договори не биле почитувани во повеќе сегменти, пред сè во делот на исплата на плата, придонеси за ПИОМ, прекувремена работа како и работа на државен празник, прогласување на технолошки вишок, кршење на правото на Регрес за годишен одмор, односно неплаќање на К-15, неплаќање на патарина и хранарина. Синдикатот користејќи различни методи на синдикална борба не успева до крај да го спречи кршењето на правата на работниците од страна на работодавачите, но успева малку да ги ублажи последиците и тоа го прави повеќе институционално преку прес конференции, со поднесување на тужби, со покренување на многубројни иницијативи до законодавната и извршната власт. Исто така од истражувањето можеме да заклучиме дека синдикатите во Република Македонија се соочуваат со притисок од страна на работодавачот и тоа со отказ, промена на работното место на работникот и разни други казни.

Во изминатиот период функционирањето на синдикатот било проследено со поделби по различни основи, неединство, кавги, кои доведоа до расцеп на синдикатот и намалување на неговата моќ за заштита на своето членство. Ваквите состојби на синдикално движење се одразуваат и врз мобилизаторската моќ на синдикатот и на солидарноста помеѓу синдикатите. Синдикатите се соочуваат со внатрешен проблем како мобилизација и солидарност. Во Република Македонија постои слаба солидарност помеѓу синдикатите, намалена е солидарноста и помеѓу членовите на синдикатите, односно солидарноста и помеѓу работниците сè помалку ја има. Мобилизаторската моќ е способност на одредена организација да го покрене своето членство во определена акција. Мобилизацијата е многу значаен фактор на моќта на синдикатот. Мобилизаторската моќ е способност на синдикалната организација да го покрене сопственото членство во определена синдикална акција. Ако организацијата може да ги мобилизира своите членови тогаш таа поуспешно делува и е помоќна. Исто така, современиот синдикализам во Република Македонија денес се соочува со внатрешните проблеми и негативни тенденции како што се: слаба солидарност, опаѓање на синдикалното влијание врз социјалните партнери, внатрешно неединство, слаба

мобилизација, како и независната варијабла дека современиот синдикализам во Република Македонија се соочува со губење на својата моќ што се одразува на слабата ефикасност во остварувањето на своите цели и задачи.

Дека синдикатот не реагира соодветно кога правата на вработените не се почитувале од страна на работодавците и дека во колективното преговарање синдикатите не успеале во доволна мера да го афирмираат начелото на поповолност на вработените (*in favorem laboratories*), се потврдува фактот дека современиот синдикализам во Македонија денес се соочува со многу внатрешни проблеми и негативни тенденции. Според анкетните резултати можеме даа заклучиме дека синдикатот воопшто нема моќ да се наметне во однос на работодавачите и да се избори за поповолни права на вработените според начелото (*in favorem laboratories*), односно со индивидуален договор за работа да се договораат поповолни права и решенија за работниците во однос на колективниот договор.

Како што може да се забележи од погоре наведените податоци и резултати од дадените истражувања, синдикалното здружување претставува уставно загарантирано право за да ги штити правата на работникот. Според тоа, земајќи го предвид погоре имплементираното квантифицирање на истражувањето на студијата и проблематиката која се испитува, може со сигурност да се истакне фактот дека основната, научно емпириска цел на студијата е целосно реализирана – да се прикаже преку прецизен и објективен пристап состојбата на современите синдикати со сите нивни тенденции и проблеми, како и состојбата на синдикатите во Република Македонија.

Според испитаниците не може да се забележи прогрес на синдикатот во последниве неколку години во Република Македонија, однесувајќи се на губење на довербата на граѓаните во синдикатот бидејќи современите синдикати не се занимаваат само со заштита на работничките права и интереси, туку тие сè повеќе се фокусираат и на најважните политички процеси во општеството. Исто така од одговорите на испитаниците можеме да заклучиме дека со политизирањето на штрајковите не се постигнува успех. Во актуелниот општествено – политички контекст, Синдикатот во Република Македонија, не треба да се поврзува со политичките партии, односно најдобро е да биде надвор од истите.¹⁸

Општ заклучок е дека синдикалното движење во Република Македонија е идеолошки расцепкано на разни политички структури иако никој од синдикатите официјално се нема изјаснето дека припаѓа и дека е под влијание на одредена политичка ориентација. Од спроведената анкета поголем дел од испитаниците одговорија дека политичкото влијание во синдикатот имало влијание врз намалувањето на моќта на синдикатот. Голем дел од испитаниците одговорија дека синдикатот воопшто не треба да се впушта во политичка поддршка. Врз основа на горенаведените констатации, како и од добиените резултати од анкетата, можеме да заклучиме дека политичките влијанија врз синдикатот многу дејствуваат врз неговото единство, а со тоа и врз моќта на оваа организација. Ставовите и мислењата на граѓаните изразени во јавното мислење, третманот во медиумите, како и експертските мислења искажани на некои трибини не го вбројуваат во влијателните актери на политичката сцена. Се смета дека синдикатот многу малку сторил за промовирање и за заштита на интересите на своето членство.

---

¹⁸ Т. Георгиевски, Современи синдикати, ССМ, Скопје, 2000, стр. 71-86.

ПРЕПОРАКИ

Врз основа на резултатите од нашето истражување, а во функција на подобрување на синдикатот ги донесуваме следните препораки:

1. Работниците имаат слаба доверба во синдикатите и ова е најважниот ограничувачки фактор што ги спречува синдикатите да бидат поуспешни во остварувањето на своите заложби. Враќањето на довербата на работниците во синдикатите е нужен предуслов за синдикатите да можат да го зголемат ефектот од својата работа.
2. Синдикатите во Република Македонија да се дистанцираат од политичките партии и нивниот однос со секоја Влада да го градат на принципот на рамноправност и социјално партнерство.
3. Да се истрајни во штрајковите, за да се овозможи тоа е потребно да се формираат штрајкувачки фондови.
4. Колективното преговарање и социјалниот дијалог да бидат основни методи на синдикалната борба.
5. Синдикатите да бидат поенергични во остварувањето на начелото *in favorem laboratorum* во колективното преговарање.
6. Да се зајакне солидарноста помеѓу синдикатите во Република Македонија.
7. Синдикатите да се фокусираат на зачленување на млади работници.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Георгиевски Томе, „Современи синдикати“, ССМ, Скопје, 2000;
- Енгелс, Ф. Положбата на работничката класа во Англија, преземено од В. Павловиќ, Друштвена репродукција и класна борба, Радничка штампа, 1977, Београд;
- Employee representatives in an enlarged Europe, Volume 1, p.33. European;
- Лубарда, Бранко, Лексикон индустриских односа, Радничка штампа, Београд, 1997;
- Мајхошев д-р Андон, Улогата на социјалните партнери во колективното преговарање во РМ во периодот 1990-2012, НУБ „Гоце Делчев“-Штип, 2012;
6. Sidney & Beatrice Webb, The History of Trade Unionism, Longmans Green and Co London 1920 (1956) p.25;
- Сл. весник на Р. Македонија, бр. 130/2009;
- Сл. весник, 62/05, Закон за работни односи и сите понатамошни новели;
- Сл. весник на РМ бр. 16/10, Закон за работни односи, пречистен текст.

Интернет страни:

- www.avrm.gov.mk
- <http://www.crpm.org.mk/wpcontent/uploads/AboutUS/NationalReportMK.pdf>
- <https://eprints.ugd.edu.mk>
- <http://www.fes.org.mk/pdf>
- <http://www.ilo.org/ifpdial/areas-of-work/%20social-dialogue/lang--en/index.htm>
- <http://www.moh.gov.mk>
- <http://www.mtsp.gov.mk>
- <http://www.pravo.org.mk>

www.sei.gov.mk

www.sojuzkomori.org

<http://www.ssm.org.mk/mk>

<http://union.org.nz/what-cost-health-and-safety-representative-undertake-healthand-safety-representative-training-courses>

ЕВОЛУЦИЈАТА НА КАЗНЕНОТО ПРАВО НИЗ ПРИЗМАТА НА ИСТОРИСКИТЕ РАМКИ

Апстракт: Корпусот наречен право, правен систем се состои од низа комплементарни делови, кои синхронизирани заедно ја даваат целокупната замисла за систем кој е еден од главните стожери на државата. Развојот на казнената материја отсекогаш била проследена со динамични флукуации. Секоја епоха го вдахнува својот дух и на правниот систем, кој посебно се акцентира во казнената материја. Импресивно е да се прогледа историскиот запис на локализираните интерпретации на зачетоците на кривичното право. Од првобитните драконски, преку, суровите телесни и смртни казни, па сè до првобитните застрашувачки пенитенцијарни институции, ја разгледуваме интенцијата на секое општество да го санкционира „лошото“ однесување и да го заштити населението и колективните интереси. Иако многупати историјата била сведок и на интерпретирање на правото во корист на власта која малверзирајќи ја неговата употреба, довела до деволуција на правото. Иако првите законици не правеле дистинкција помеѓу казнено и граѓанско право, сепак придонеле да се постават темелите на правните системи. Широката лепеза од древните Ур Намовиот, Хамурабиевиот закон, на античките Солонови реформи, Закон на XII таблици, преку иновативниот *Corpus Juris Civilis* на Јустинијан, преку првите Европски уставни, па сè до современите прогресивни закони ја добиваме претставата за (де) еволуцијата на казнената материја. Дистинкцијата на познатите *common law* и евро континентални правни системи придонесува во различната примена на една иста материја. Навидум еден ист систем, со исти елементи во своја употреба, сепак може креативно да се искористи за да од истиот бенефит имаат различни профили на индивидуи, но и колективитети. Постепениот но сигурен развој доведе и до создавање на нова гранка со меѓународни примеси позната и како меѓународно кривично право.

Иако еминентната максима „правдата е слепа“ во низа случаи се покажала како точна, сепак правдата, правните системи, се едни од главните стожери на општеството, демократијата, вербата во слободи и права. Оттаму и тенденцијата постојано да се работи на прогрес, напредок, усовршување на правниот систем, како и на неговата имплементација, се и повеќе од присутни во секоја држава.

Клучни зборови: *казнено право, историја, правни системи, законици.*

THE DEVELOPMENT OF THE CRIMINAL LAW THROUGH THE HISTORICAL FRAMEWORK

Abstract: The corpus named law, the legal system consists of a series of complementary parts, which synchronized together give the whole idea of a system that is one of the main pillars of the state. The development of penalties was followed by dynamic fluctuations. Every epoch breathes its spirit into the legal system, which is especially

emphasized in the punishment. It is impressive to look at the historical record of localized interpretations of the origins of criminal law. From the original draconian, through , cruel corporal and death sentences, to the original terrifying penitentiary institutions, we are considering the intention of every society to sanction "bad" behavior and protect the population and collective interests. Although many times history was witness of an interpretation of the law in favor of the government that maltreated its use, that led to a devolution of law. Although the first codes did not distinguish between penal and civil law, they still contributed of the foundations of the legal systems. The wide range of the ancient Ur- Nammu, Hammurabi's law, the ancient Solon's reforms, the Law of XII tables, through the innovative Corpus Juris Civilis of Justinian, through the first European Constitutions, to the contemporary progressive laws, we get the (de) evolution of the penalty Matter. The distinction between the common law and the euro continental legal systems contributes to the different application of the same matter. Seemingly, the same system, with the same elements in its use, can still be creatively used to benefit different profiles of individuals and collectivities. Gradual but reliable development has led to the creation of a new branch with international impurities known as international criminal law.

Although the eminent maxim "justice is blind" in a number of cases has proved to be correct, yet justice, the legal systems, are one of the main pillars of society, democracy, faith in freedoms and rights. Therefore, the tendency to constantly work on progress, improvement of the legal system, as well as its implementation, are more than present in every country.

Keywords: *criminal law, history, legal systems, codes.*

ВОБЕД

За да можеме да започнеме дебата, полемика за настанување на правото, неминовно мора да поминеме низ развојот на човештвото, рапидниот развој и прогрес од едно во друго општествено уредување...па подоцна да дојдеме до суштинската идеја за правото како главен стожер на секој општествен систем. Се смета дека постојат два вида на човечката заедница. Првата форма се рефлектира како родовска, општествена заедница, која е заснована на чисто лични односи. Тоа е општество (*societas*). Втората форма на човечката заедница е политичката заедница која се заснова на територијата и сопственоста. Тоа е држава (*civitas*). Првиот облик е доминантен и карактеристичен за старите општества, додека вториот облик е карактеристичен за цивилизацијата. Ако се прифаќа ставот дека историјата почнува со настанување на државата и писменоста, тогаш сè што се манифестирало претходно, од настанување на човечкиот род до создавањето на првите држави, се квалификува како предисторија, во која всушност се сместени старите општества. Меѓутоа не треба да се занемарува овој период, кој и те како бил круцијален за понатамошниот развој. Имено истиот претставува темел за секоја (ре)волуција која прогресирала низ наредните епохи. Затоа кога се зборува за правото, историјата, секогаш се настојува да се изврши определена периодизација. Тенденцијата е поточно да се направи периодизација на историјата на правото. Според различни параметри, добиваме и различни класификации на повеќе периоди.

Според **хронолошката периодизација**, во утврдување на периодите на историскиот развој се поаѓа од временскиот редослед на настаните. Оваа периодизација, ја дава следнава историска слика:

- Стар век – од настанување на првите цивилизации па сè до пропаста на Западното Римско Царство, кон крајот на V век (476 г);
- Среден век – е претставен како период кој ја дели антиката од периодот на хуманизмот и ренесансата;

- Нов век – период што опочнува со хуманизмот и ренесансата.

Според типолошката периодизација, основен критериум е развојот на средствата за производство и производните односи. Според оваа периодизација се добиваат неколку општествено-економски формации: првобитна заедница, робовладетелство, феудализам, капитализам и социјализам.

Доколку се искombинираат двете периодизации, се добива следата слика:

- Првобитна заедница – до IV мил. пр.н.е.;
- Робовладетелство – од IV мил. пр.н.е до V в.;
- Феудализам – од V до XVIII в.;
- Буржоаско општество – од Француската револуција 1789 год. до денес;
- Социјалистичко општество – од Октомвриската револуција 1917 год. до денес.

Меѓутоа речиси на сите периодизации може да се упатат низа на недостатоци и критики, (со што ќе се земат со резерва при нивна примена) пред сè проблемот со сметањето на времето кај различни народи, како и огромните дисперанци, нерамномерности во развојот на човечкото општество. Бидејќи во ист временски период постоеле извонредно развиени и напредни општества, додека паралелно од другата страна имаме општества речиси на прагот на првобитна заедница. Потребниот еквилибриум меѓу вака дијаметрално поставените општества речиси се анулира.

1. Правото во стариот век

1.1 Настанување на правото меѓу првите цивилизации

Според познатата хронолошка периодизација, стариот век е периодот на настанување и развој на првите цивилизации, период што се протега од IV милениум п.н.е. па сè до V век на нашата ера, подецидно до пропаѓање на Западното Римско Царство (476 година). Првите држави кои настанале како робовладетелски, се простирале на подрачјето на реките Нил, Тигар, Еуфрат, Јангцејанг каде што имало услови за развој на земјоделието. Така во Азија настанале Вавилон и Асирија, порано Сумер и Акад. Во соседството постоела познатата Персија. Во Африка, по долината на реката Нил, се создала ненадминливата египетска држава. Државите на Стариот Исток се секако Индија и Кина (посебно Кина, која се вбројува во редовите на најстарите држави во светот). Претежно овие први држави, настанале како градови-држави. Од II милениум п.н.е во областа на средоземјето, настанале помладите – антички робовладетелски држави: грчките држави, кои до крај во целата историја го задржале препознатливиот облик на град – држава, и Рим кој од град – држава прераснал во моќна империја.

Покрај специфичниот, историски развој на првите држави, многу поинтересно е создавањето на правото низ призмата на тогашните народи. Во различни временски периоди, кај различни народи, со различна култура и развиеност, среќаваме иста тенденција... создавање на правен систем, кој ќе го уреди општественото живеење. Креирањето на правото и те како доживува историска трансформација. Од првобитните примитивни, напишани обичаи и практики, преку илузорните аматерски постапки, па сè до првите пишани, кодификувани закони, развиени цели правни системи, ја согледуваме импоранцијата, значењето на самото право. Чудно е колку еден добро етаблиран, развиен правен систем, може да смени, да бенифецира еден поединец, да смири еден народ, да формира една држава, да зачува едни вредности... Затоа и еволуцијата на

истиот е мошне интересна, исполнета со перипетии и кулминации, со падови и воздигнувања... кои сите заедно придонеле до денешниот лик на модерното право.

Правото кое денес го практикуваме, правото кое денес го учиме и те како своите корени ги влече од дамнешните времиња, од кога постои и тенденцијата да се изучува, создава, подобри, усоврши системот, кој ќе го наречеме утопистички, идеален правен систем. Дали некогаш човештвото ќе го постигне тој идеал е прашање на кое следат негативни одговори. Иако никогаш нема да продуцираме перфектен, идеален правен систем, барем да креираме доволно добар, во кој ќе бидат втемелени правилни начела, целосходни постапки, човекови слободи и права, правна сигурност...

Месопотамија е назив за подрачјето што ги опфаќа реките Тигар и Еуфрат. Историјата овде ја граделе најразлични народи и раси, кои сепак имале заедничко писмо, клинестото писмо кое го создале Сумерите, најнапред како пиктографско.

Изворите на правото во државите на Месопотамија биле: **обичајното право** – кое се засновало на дологоденски традиции при примена на правилата за однесување. Со појавата на цивилизацијата истите продолжиле да се применуваат, со таа разлика што сега зад нивната примена стоела државата со однапред формулирана санкција, со што со текот на времето довело до појава на т.н. обичајно право. Судската практика или попознати како пресудите на судовите во поединечни случаи биле важен извор на правото бидејќи еднаш донесените пресуди претставувале пример за решавање на понатамошните аналогни случаи.

Законите, кодексите, отсекогаш биле најзначајниот извор на правото, речиси во сите држави, па така и во оние на подрачјето на Месопотамија. Овдешните држави биле мошне ажурни при етаблирање на тогашните правни системи бидејќи на нивна територија се пронајдени неколку пишани законици. Дел од истите се речиси целосно уништени, дел се навистина добро зачувани и овозможуваат да се направи реконструкција на она што тие го регулирале. Истите претставуваат тенденциозен патоказ и на неколку други слични пишани документи, кои имаат правна материја.

Најзначајните пишани извори на правото од областа на Месопотамија се:

- Законикот на Ур-Наму, донесен околу 2100 г. пр. н. е.
- Законикот на Липит-Иштар, донесен околу 1930 г. пр. н. е.
- Ешнунскиот законик (Билаламин законик), донесен околу 1720 г. пр. н. е.
- Хамурабиевиот законик, донесен околу 1680 г. пр. н. е.

1.2 Законот на Хамураби

Хамурабиевиот законик иако не е најстар пишан законик, од мноштвото други, сепак е најзначаен бидејќи е најцелосно зачуван, проучуван и етаблиран како пример за стар извор на правото, кој гордо стои рамо до рамо со еминентните, Закон на XII таблци (Римска доба), Солонувите реформи (Атинско време), Јустинијановата кодификација. Овој закон името го добил по неговиот создавач – Хамураби. Тој бил аморитски владетел на Вавилонската империја. Бил испишан на старовавилонски јазик, на камен блок на чиј врв прикажан е Хамураби како стои пред богот на сонцето Шамаш. Законикот стоел јавно така да можат сите да го знаат правото, меѓутоа ретко кој во тоа време знаел да чита. Законикот содржи вовед (преамбула), нормативен дел - 282 члена и завршен дел (епилог). Недостасуваат само деловите нумерирани како бр. 13 и бр. 66-99. Пронајден бил во градот Суза (престолнината на стариот елам), во Иран, 1902 година, при експедиција¹. Правните прописи регулирале прашања од повеќе правни области, но не

---

¹ На чело на експедицијата бил францускиот археолог Жан Жак де Морган. Денес законикот се чува во музејот Лувр, Париз.

постоело групирање според одделни гранки на правото. Во главно одредбите се групирале, единствено како одредби наменети за:

- Судот,
- Сопственоста,
- Бракот и семејството,
- Заштита на личноста,
- Трудот и средства на трудот.

Елементи на овој познат законик кои може да ги квалификуваме како остатоци од минатото се: талионот, примената на ирационални доказни средства, персонална егзекуција... Начелото на талион или уште попознато како ...око за око, заб за заб... било присутно во овој законик. Според чл. 196: „Ако некој на другиот му го уништи око, да се уништи неговото око“. Или чл. 197” „Ако некој слободен човек на некој му скрши коска, и нему да му се скрши коска.“ Но овој принцип бил доведуван и до апсурд, како во чл. 229 и 230, каде што се вели: „Ако градежникот за друг направи куќа и не ја направи цврсто и куќата што ја подигнал се сруши и го убие сопственикот, да се убие градежникот“... или „Ако биде убиен синот на сопственикот, да се убие синот на градежникот“.

Примената на ирационалните доказни средства, било резултат на влијанието на религијата. Така законикот никаде не предвидува казнување или неверство на мажот. Напротив предвидено е само неверство на жената, која доколку биде обвинета била фрлана врзана во река, за да ја докаже својата невиност.

Персоналната егзекуција била карактеристика токму за старото право. Така кај договорот за заем, Хамурабиевиот законик ја познавал можноста должникот да се задолжи себе си или членовите на своето семејство (според чл. 117 времетраењето на должничкото ропство било 3 години).

Додека модерните елементи во Хамурабиевиот закони се: лаичкиот (световен) карактер, развиеното облигационо право, примена на надомест на штета.

Лаичкиот (световен) карактер се гледа во фактот дека освен воведниот дел и епилогот и неколкуте примери на примена на божиј суд, правниот текст нема религиски примеси. Развиеното облигационо право преовладува во Хамурабиевиот законик, каде што постојат низа на одредби со кои се регулирале различни договори, како купопродажба, заем, договор за дело...

Наспроти развиеното облигационо право, егзистира и кривичното право кое повеќе има силни влијанија од родовско племески уредувања. Карактеристика на кривичното право била и правната нееднаквост, што се манифестирала во потеклото на општествениот слој на обвинетиот и оштетениот. Имено доколку авилиум му искарал око на друг авилиум тогаш се казнувал по принципот на талион. Но доколку, авилиум истерал око на мушкени (припадник на понизок општествен слој) тогаш тој плаќал само парична казна. Доколку истото го сторил на роб, плаќал половина од неговата вредност на неговиот господар. Токму овде може да се забележи правењето разлика помеѓу слојот на кој се припаѓа. Така во чл. 198 стои „Ако некој (слободен човек) му извади око или му скрши коска на еден мушкени, да му плати една мина сребро како оштета“. Така според ова начелото на талион се применувало доколку се работи за инволвирани страни од ист општествен сталеж. Додека за пониските слоеви и робовите претежно се плаќало пари, како скромна, повеќе формална надомест на штета.

Друга карактеристика на казниот систем во Хамурабиевиот законик се токму казните, кои можеле да бидат премногу сурови и репресивни, со широка распространета примена на смртната казна. Истата се извршувала и на многу суров и безмилосен начин: фрлање на виновникот во вода, запалување, набивање на колец или бесење. Покрај

смртната казна, законикот ги познавал и телесните казни, прогонството, паричните казни и сменување од должност со забрана за вршење на истата во иднина...Пример: „Ако некој во јавен судски процес сведочи на штета на обвинетиот, на она што ќе го рече не може да го докаже, а ако во процесот се работело за живот – сведокот да се убие”.² Во овој законик акцент се ставало на кривичните дела против личноста, потоа на делата против сопственоста - како заштита пред сè на дворската и храмската сопственост и кривични дела против семејството. Овде се вбројувале брачното неверство, но само на жената, мажот можел дури во одредени ситуации да донесе и друга жена во куќата, потоа инцестот и повреди на обврските меѓу родители и деца (каде сепак доминирала власта на таткото во семејството). Додека од денешниот широк дијапазон на кривични дела против државата, тогаш било предвидено само едно...прикривање на завереници против државното уредување.

Телесни повреди: „Ако некој (слободен човек) на некого (кој е исто така слободен) му извади око - да се извади и неговото око.” „Ако некој слободен човек на некого му скрши коска, и нему да му се скрши коска.”

Во епилогот на Хамурабиевиот законик меѓу другото, се гледа интенцијата на владетелот да се почитуваат неговите правила, и да не се дозволи нивна модификација во иднина. Така „...Јас сум Хамураби, Кралот на правдата, кому Шамаш му го подари правото. Моите зборови се добро промислени, на моите дела им нема рамни-оти тие придонесуваат да се понижи горделивиот, да се срони силовитиот и да се истреби дрскиот. Ако тој кнез (се мисли на наредниот владетел), припазува на зборовите кои се исклесани на оваа камена стела,... нека тој биде, исто како мене нарекуван крал на правдата...”

1.3 Судовите и судската постапка.

Во Вавилон во почетокот судската функција им била доверена на свештениците во храмовите. Но со доаѓањето на Хамураби на власт, се пристапило кон лаицизирање на судството (иако свештениците и понатаму задржале некои функции во судската постапка). Судието било доверено на управниците на области – шаканаку, и на управниците на градовите – рабиану, кои оваа функција ја вршеле во колегиуми. Сепак постоеле и професионални судии, кои судеа во колегиуми и му биле потчинети на владетелот, кој пак ја имал највисоката судска власт и правото да располага со помилувања. Честопати судел и самиот или пак преку царските судии кои работеле по негов налог. Во законот биле предвидени и солуции за подмитливите судии. Така „Ако судијата, раководејќи со спорот, донесе пресуда и ја напише, на подоцна ја поништи или преиначи(било поради притисок или корупција) и тоа се докаже, нечесниот судија на име казна да даде дванаесет пати повеќе од она која била одредена во парницата и јавно ќе биде истеран од судската столица, на веќе да не смее да седи со судиите и да не може да обаува судиска дејност”.

Судската постапка се покренувала од страна на оштетената страна, а само по исклучок, за дела против државата се покренувала и од државен орган. Првата фаза била усна, контрадикторна и со изведување на рационални доказни средства како: изјави на сведоци, писмени акти...но и ирационални како: заклетва и божји суд... Следната фаза била донесување на пресудата, во писмена форма и ги содржела: изјавите на странките, нивните заклетви, одлуки и имиња на сведоците.

2. Развојот на старо хетитско право

Хетитите биле древен народ во источниот дел на Мала Азија, коишто создале моќно царство наречено Хетитија. Хетитскиот законик има околу 200 члена

² Подетално види. Д. Апасиев, Антички правни споменици, стр. 20.

распоредени на две плочи со по 100 члена. Содржи и доста несистемантизирани обичајни одредби од различни гранки на правото-најмногу од кривичното материјално право (скоро половина од текстот), а потоа и одредби и од статусно, семејно, стварно и облигационо право. Овој податок е доста специфичен со оглед на фактот дека поголемиот дел од пронајдените стари законици, резултираат со развиен граѓански дел на правото, а во случајот кај Хетитите има добро развиен казнен систем. Казнениот систем на Хетитите е значително поблаг во однос на претходните-смртната казна била ретко предвидена, а значаен број деликти биле казнувани со имотни казни. Самиот Законик бил пронајден кон почетокот на XX век во близина на денешна Анкара, Турција.

И дел: Убиство:.. „Ако некој намерно убие човек или жена, нека го донесе телото на убиениот и самиот нека се пријави како одговорен за злосторството. Исто така убиецот дава четири лица, од својата куќа како крвнина (било машки, било женски), на тој начин исполнувајќи ги своите обврски кон семејството на убиениот.”...

II дел Телесни повреди:.....Ако некој рани или му ги искриши забите на слободен човек –порано се давало една мина сребро (како оштета), а сега дваесет шекели, на тој начин исполнувајќи ги своите обврски кон повредениот.”...

*Сексуални деликти: „Ако човек зграби и силува жена во планина, тоа е зличин и нека умре.” ... „Ако ја зграбил (и обљубил) в куќа, се смета дека и жената (која не викала и не давала отпор) згрешила, па и таа нека умре”. ... „Ако, пак мажот и ги затекне (на прељуба), може да ги убие обајцата, и во тој случај за него нема да има казна”.

*,Ако мажот ги фатил прељубниците на дело, ги донесе пред дворската порта и каже „Мојата жена нека не умре”, на тој начин тој и дарува живот на својата сопруга, но исто така му дарува живот и на прељубникот, па во тој случај му ја обележува главата и го жигосува за срамно дело”.

3. Развојот на правото во Стара Грција

Старата грчка цивилизација настанала на јужниот дел од Балканскиот Полуостров. Истата минала низ четири развојни периода:

I период – критско-микенски период, или ахајско време;

II период – хомеровски период или уште попознато како херојско време од XII-VIII пр. н. е. Познат е и како мистичен период бидејќи нема доволно податоци за тој период;

III период – преткласичниот период, или архајски период, од VIII – VI век пр. н. е. Ова е периодот на зацврстување на познатите полиси град-држава;

IV период – класичен период, од VI-IV век пр. н. е. Период на грчко-персиските војни, Пелопонеската војна меѓу Спарта и Атина.

Во однос на правото, бидејќи во почетокот било напишано, со текот навремето се јавила потребата да се запише правото. За таа цел архотот Дракон во 621 година пр. н. е. го објавил зборникот на кривично правни прописи, којшто всушност останал запаметен само по едно – суровите казни. Оттука и синонимот драконска казна-строга, сурова казна. Или познатата максимата - законите се пишуваат со крв, не со мастило, своите корени и те како ги влече од овој период. Драконовите закони ја пропишувале смртната казна речиси за сите деликти, така крадците на овошје и зеленчук биле казнувани исто како и убијците.

Судењето било доделено на неколку различни профили:

- Базилеусот – судија за верски деликти;
- Полемархот – воен судија;
- Епонимот – судија за брачни и семејни спорови;
- Ареопагот – суд за: пожар, труење, намерно убиство на Атињанин;
- Суд на ефетите (составен од базилеусот, полемархот, епонимот) кој судел за убиство од небрежност, убиство на роб, тешки телесни повреди.

Од ова може да се заклучи дека и во почетокот, Старите Грци, се обидувале да имаат различни органи за мноштвото деликти за кој правеле разлика, со што имале напредна визија за развој на правен систем. Меѓутоа донесувањето на Драконовите закони, не претставувало тенденциозен, бенефитен придонес за подобрување на правото, напротив само ја влошило состојбата. Затоа на власт дошол архонтот Солон, кој вовел низа на промени, го укинал должничкото ропство. Во негово време покрај постоечките органи (како Ареопагот, архонтите), воспоставени биле и народно собрание, совет од 400, Поротниот суд... Солоновите реформи биле компромис помеѓу старата аристократија, новите богаташи и сиромашното население. Солон ја вовел можноста секој граѓанин да има право да поднесе тужба против деликвент во свое име или во име на друга жртва на злосторот. После низа на владетели, на чело доаѓа Клистен, кој дополнително ги продлабочил Солоновите реформи и го вовел остракизмот³. Со неговите реформи настанала вистинска демократизација на Атина.

Кривичното право носело низа остатоци од родовско-племенското уредување. Постоеле два вида на тужби: *dike*, *graphe*. Тужбата *dike* можела да поднесе оштетеното лице или неговите роднини, постапката можела да се прекине, со што трошоците ги сносувал тужителот. Додека тужбата *graphe* можел да поднесе секој граѓанин за заштита на општото добро, со што оваа постапка не можела да се прекине и трошоците ги сносувала државата.

Во атинското кривично право постоеле неколку класификации на кривични дела, како:

- Кривични дела против државата: предаство, лажење на народот, навреда на боговите, поднесување противзаконски предлози до Народното собрание... За овие кривични дела била пропишана смртната казна, која се извршувала со земање отров, или можност осудениот да одбере, меч или јаже.
- Кривични дела против семејството: сурово постапување на децата со родителите, безгрижно однос кон семејниот имот, неверство на жената...
- Кривични дела против личноста: убиство, клевета, навреда...
- Кривични дела против имотот: кражба. Казната за истата била враќање на украдената ствар и плаќање на двоен износ од вредноста на стварата на тужителот. Во случај на тешка кражба, ако крадецот бил фатен на дело, можело да му се изрече и смртна казна.

Во атинското право постоела дистинкција помеѓу смислено убиство, и ненамерно убиство, со што различно и ги казнувале. Кај смислено убиство, следувало смртна казна и конфискација на имот, додека кај ненамерно казната била прогонство од Атина.

---

³ Остракизмот бил политичка мерка во Стара Атина, која пораснала во „расчистување“ со неистомислениците. Имено граѓаните на парче камен, наречен на грчки остракон, го пишувале името на човекот, кој според нив треба да биде протеран. Личноста чие име највеќе била напишана на остраконите морал да го напушти градот во рок од десет дена. Протераните на овој начин, останувале надвор од градот најмалку десет години.

Доколку прогонетото лице се најдело во Атина, секој можел да го убие или да го однесе пред властите за извршување на смртната казна.

Треба да се напомене дека казните не биле исти за слободните луѓе и робовите. Со телесните казни се казнувале само робовите, додека за слободните луѓе пред сè следувала парична казна или конфискација. Лишувањето од слобода се применувало само за да се спречи бегство на обвинетиот. Смртната казна се изрекувала само за најтешки случаи – убиство со умисла, предавство...Казните на телесно сакатење речиси и да се непознати во атинското право. Посебен вид на казна била атимијата, којашто значела одземање на некои или сите политички права.

3.1 Судска постапка во атинско право

Судската постапка во Атина, можеле да ја поведат само полноправните граѓани. Што значи за жените и децата истапувал главата на семејството, за робот неговиот господар⁴. Во постапката се употребувале повеќе доказни средства, како: цитирање на законот, сведоци, заклетви, писмени исправи. Божји суд не се применувал како доказно средство во Атина. Доказите ги обезбедувале самите странки. Пресудата се донесувала со тајно гласање. **Доколку гласовите биле изедначени, обвинетиот се ослободувал.** После изрекување на пресудата се гласало за казната. Предлози можел да дава и тужителот и тужениот. Пример во судењето на Сократ, судиите требало да одлучат помеѓу алтернативите: Анит предложил смрт, аналогно обвинетиот би предложил прогонство, коешто судот по дефолт и ќе го прифател. Но Сократ изјавил дека заслужувал награда, а не казна. Затоа судот ја одбрал казната што ја предложил обвинителите⁵.

Значењето на атинското право, на интерпретацијата на правото во Стара Грција е енормно. Можеби не можеме да ги компарираме со Римјаните и нивните еминентни правници, и правни толкувања, но сепак не може да се негира фактот дека и Старите Грци допринеле во етаблирање на важни правни институти и поими. Така тие први ја вовела хипотеката и правото на првенствено купување. Први се залагале за т.н. елефтерија – слобода. Ги афирмирале демократијата и начинот на управување на државата преку народот (иако право имале само полноправните атински граѓани-жените и робовите немале никакви политички права). Ги етаблирале начините на организација на судската функција. Како што може да се забележи, воопшто не е за занемарување доприносот на Старите Грци во етаблирањето на правото, или трасирање на патот по кој понатаму ќе се движи прогресијата на правото.

3.2 Гортинскиот законик

Еден од најстарите зачувани законици е Гортинскиот законик, кој датира од V век пр. н.е. (се смета дека е создаден отприлика во периодот како и Законот на XII таблица). Името на овој акт потекнува според градот Гортин⁶, кој се наоѓал на островот Крит. За разлика од другите антички правни кодекси, кај Гортинскиот Законик се детектира многу поголема умешност, систематизација и подобра положба на жената – и од Атинското и од Римското право. Оригиналниот текст бил пронајден дури во 1884 година, недалеку од Фестос, во археолошките рушевини на античкиот Гортин. Испишан

⁴ Види подетално: Б. Поповска, Историја на правото, стр. 95.

⁵ Овој настан е опишан и во делото: „Одбрана на Сократ пред Атинскиот суд“, напишан од Платон.

⁶ Старогрчкиот град Гортин, кој го споменува и Хомер, функционираше како аристократски град-држава и бил еден од најзначајните островски градови, сè додека не бил освоено од Римјаните, а подоцна и уништен од Арапите.

е на четири реда камени блокови, со старински и мошне невообичаен стил на пишување, наречен **бустрофедон (едниот ред се чита од лево кон десно, додека следниот од десно кон лево и така најизменично)**, на хеленски јазик со дорски дијалект. Во Законикот доминираат приватноправните одредби-семејно, наследно, облигационо и стварно право. Со исклучок на II колумна, која се однесува на деликтите, посебно на сексуланите деликти.

4. Развој на римското право

Римското право - можеби и најцитираното, најпознатото право во светот. Право кое претставува темел врз основа на кој понатаму се раѓаат, развиваат, еволуираат сите понатамошните права. Самото римско право опфаќа енормна временска рамка⁷ и затоа е класифициран според различни временски периоди⁸ од егзистенцијата на импозантната Римска империја. Секако дека овде неминовно мора да се споменат историските Закон на XII таблица, Јустинијановиот Corpus Juris Civilis... кои оставиле маркантен впечаток во историјата на правото.

4.1 Законот на XII таблица

Законот на XII таблица го означува и почетокот на ерата на пишаното право бидејќи ги сублимирал и кодифицирал обичајните правила. За да се донесе овој закон била испратена три члена комисија во Грција за да ги проучи тамошните Солонови закони. Потоа била формирана комисија за да се напише овој закон, во кој откако на првобитните десет плочи не ги собрало сите обичајни правила биле додадени уште две плочи и така настанал познатиот Закон на XII таблица, испишан на 12 бакарни плочи објавени на форумот. Законот на XII таблица, се смета дека изгорел во пожар со влегувањето на Галите во Рим. Постои претпоставка дека потоа повторно бил реконструиран, иако не се пронајдени докази за тоа. Колку и да звучи илузорно, сепак овој Закон и поради неговата сеопфатност и важност, во школите го учеле напамет, а потоа сите значајни римски правници го цитирале во своите дела. Сето ова овозможило доста прецизна реконструкција, од кои најпознати се реконструкцијата на Годофред од 1653 година, Дирксеновата -1824, Шеловата...

Содржината на Законот на XII таблица, била поделена на:

- ❖ 1-3 Судска постапка и извршување на пресудите;
- ❖ 4-5 Семејно и наследно право;
- ❖ 6-8 Имотни односи;
- ❖ 9 Кривични дела;
- ❖ 10 Религиски обреди;
- ❖ 11-12 Дополнување на претходните таблица и различни правила кои уредуваат различни општествени односи (пример: забрането склучување брак помеѓу патрици и плебејци-оваа правило подоцна е укинато).

Историјата на Рим, на таа голема светска Империја и по толку години, децении и векови е толку доминантна и импозантна што и ден денес е потсетник и извор на многу нешта, а посебно римското право кое останува на пијадесталот на старите, но разумни и сеопфатни права во светот. Кога се осврнуваме на римското право, не може да не се спомне една од најпознатите кодификации на сите времиња – Кодификацијата на Јустинијан.

---

⁷ Римското право се создавало од VIII век п.н.е до средината на VI век од н.е.

⁸ Најчесто среќавана периодизација ја дели римската држава и право на три периода: I период на старо римска патричко-плебејска држава и старо римско право, II класична робовладелска држава и класично римско право, III период на бирократска, апсолутистичка држава и императорско римско право.

4.2 Кодификацијата на Јустинијан - *Corpus Iuris Civilis*

Јустинијан бил византиски цар, император на Источното Римско Царство. Познат е по обидите да ја обнови и повторно врати моќта и големината на Царството, кое било ослабнато од варварските напади. Познат е и по заслугите за проширување на Империјата, како и по контроверзниот брак со царицата Теодора.⁹ Јустинијан бил поврзан длабоко со православаната вера. Тој бил убеден дека под единство на империја се поразбира и единство на вера, затоа го забранил паганството дури и во приватниот живот. Сведоштво на поврзаноста на Јустинија со христијанството е и изградбата на Аја Софија (Света Софија) во Константинопол, денешен Истанбул. Тој на тронот дошол во 527 година, кога починал неговиот вујко Јустин I (кој му овозможил на Јустинијан да се здобие со занења од областа на правото, теологијата и историјата). Меѓутоа она што е највпечатливо, доминантно кое секогаш е поврзано со Јустинијан е неговата кодификација, која подоцна била наречена *Corpus Iuris Civilis*. Основните фази на кодификацијата биле: *Codex vetus*, Педесетте одлуки, Дигеста, Институции, Новиот кодекс и Новели - *Novellae*. Комисијата задолжена за подготовка на кодификацијата била предводена од Трибонијан. Во краток временски период комисијата успеала да го прегледа и среди илјадагодишното римско право, почнувајќи од Законот на XII таблици па сè до Јустинијан I. Било кодификувано правото содржано во царските одлуки (*leges*) како и правото настанато од официјалните мислења на познатите правници (*ius*).

Во историјата на правото Јустинијан го одбележува крајот на стариот век. За време на неговото владеење Римското право го доживува кратките свездени моменти, пред да биде доведено на работ на исчезнување во следните 500 години. Вистина е дека сите делови од кодификацијата биле премногу комплексни. Дури и практичарите се мачеле со Дигеста, па одвај и да се користела во судовите во времето по Јустинијановата смрт. Но тоа не го засенува воопшто фактот дека *Corpus Iuris Civilis* е еден маркантен пример за визијата на римските правници за сеопфатена, разумна, далекосежена кодификација која не само што го маркирала римското тло, туку своите влијанија ги проширала во мноштво европски држави, кои угледувајќи се на Кодификацијата на Јустинијан, ја зеле како пример, патоказ за креирање и зацврстување на нивното право.

5. Правни системи

Денеска во светот постојат повеќе (национални) државни правни системи. Секој од нив има свој специфичности кој го прават уникатен и го диференцираат од другите правни системи. Но многумина имаат точка на пресликување, т.е. имаат многу заеднички елементи. Затоа денеска се прави дистинкција на неколку големи групи на правни системи, кои егзистираат во светски рамки:

- Евроконтинентален правен систем
- Англосаксонски правен систем
- Социјалистички правен систем
- Верски правен систем
- Хинду правен систем
- Кинески правен систем
- Јапонски правен систем
- Еврејски – Халаха правен систем.

⁹ Теодора била куртизанка и поради законот којшто го донел Константин I, никој од сенаторскиот staleж не можел да стапи во брак со робинки кои законски биле дефинирани како „жени без чест“. Законот на Константин бил укинат 525 година и веднаш потоа Јустинијан се оженил со Теодора.

Од сите набројани правни системи, секако најпозната, најекспонирана, најдебатирана е поделбата на евроконтинентален (Civil law) и англосаксонски (common law) правен систем. Имено кај социјалистичкиот правен систем сè уште е присутна полемиката дали тој може да се етаблира како самостоен правен систем, кој може да парира и да стои рамо до рамо со останатите системи, или пак тој секогаш ќе остане во сенката на евроконтиненталниот систем. Овие „препукувања” настануваат како резултат на фактот што социјалистичкиот систем егзистирал во комунистичките држави, и е всушност базиран на евроконтиненталниот систем, но претрпел многу модификации кои пред сè доаѓаат од Марксистичко-Лениниската идеологија.

Еврејскиот правен систем или Халаха (уште познат и како начина на однесување), се темели пред сè на Мојсовиот закон, и се основа на усните традиции. Кон овие закони се придржуваат сите Евреи.

Евроконтиненталниот правен систем се темели на пишаните закони. Својата позадина и темели ги имаат наследено од познатото римско право. Карактеристиката на овој правен систем е токму фактот што својот извор го има во пишаните закони и кодификации.

За разлика од овој, англосаксонскиот правен систем не се темели на пишани закони, туку на преседентното право, одлуките на судовите, кои воедно се и доминантен извор на право.

ЗАКЛУЧОК:

Правото, правните системи отсекогаш претставувале огледало за рапидниот развој на општествата, напредната еволуција на цивилизациите, стремежот кон подобро утре, кон маркантени прогреси. Максимата „Доколку сакате да го видите опстанокот на општеството, доволно е да го погледнете правното уредување ” и те како добива на значење. Истата укажува дека правото е стожер, индикатор за правилен развој на самото општество. Интересна област за истражување се и старите општества, кои иако не биле доволно развиени, сепак покажувале сериозни тенденции за градење на правни системи и закони. Секоја епоха, век, деценија, година понатаму станува подобра, побогата со понови, поразработени, поразвиени права, закони, кодекси кои ги остраниваат примитивните, нерационални обичајни традиции и воведуваат нови, разумни, рационални, пишани правила. Еволуцијата на казненото право е мошне интересна, флукуирачка, мистериозна материја. Имено од најстарите времиња, смртната казна, телесните казни, како и протерувањето (од заедница, општество, држава), секогаш се задржувале како главни казни во сите епохи, општества и државни уредувања, само го менувале „рувото” во кое ќе се манифестираат. Така постојат етапи во кои смртната казна ќе се практикува со екстремно сурови методи, периоди во кои исто ги тангира речиси сите „деликвенти”, без разлика на кој општествен слој им припаѓаат, периоди во кои гласно се бара укинување на смртна казна и нејзина замена со други кои ќе бидат репрезент на постоењето на развиен систем на казни. Со текот на времето се постигнува ефектот на развиен, шарен систем на казни, кои во модерна доба, најчесто наместо смртна казна (бидејќи во поголем број на држави е забранета), се изрекува, затвор, конфискација на имот, парична казна... Можеби со текот на времето се модифицира изрекувањето на казните и начинот на извршување, но не се менува ставот, репресијата што се искажува со нејзино досудување. Иако денес тенденцијата наречена ресоцијализација, превенција, социјална интеграција се експонира сè погласно и погласно, сепак истата во пракса речиси и да не дава никакви солидни резултати, што многумина го искоритуваат овој податок за да нападнат дека истиот е само параван дека и ден денес сè уште се применува стариот „проверен” систем на казнување.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Апасиев Димитар, Антички правни споменици, Скопје, 2017.

Поповска Билјана, Историја на правото.

Станојевиќ, Обрад, Историја политичких и правних институција (Стари Исток и Грчка),
Белград, 1998.

Ancient History Sourcebook-The Law Code of Gortyn.

Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor – Hittite Laws.

ПРОДОР НА СОВРЕМЕНИОТ КОНЦЕПТ ЗА СУРОГАТСТВО НИЗ ДРЖАВНАТА ЛЕГИСЛАТИВА

Апстракт: Во Република Македонија неодамна се роди првото дете зачнато со БПО – постапка, а родено од жена – гестациски носител (сурогат – мајка). Ова е една новина во законодавството на Република Македонија кога со измените и дополнувањата на Законот за биомедицинско потпомогнато оплодување од 2014 година е воведен овој начин на „создавање на семејство“. Сепак, во Република Македонија како една покonzервативна земја, од една страна е зачудувачки стапувањето на сила на ваквите одредби и нивната примена во пракса, а од друга страна донесувањето на ваквите измени и дополнувања како да не беше доволно медиумски покрито. При понатамошното образлагање во овој труд воопшто нема да заземеме конзервативно гледиште за тоа дали воведувањето на сурогат мајчинството е оправдано или не, туку максимално ќе се потрудиме на еден објективен начин да ги образложиме позитивните и негативните страни на овој концепт. Сурогатството претставува метод на асистирана репродукција која има помага на потенцијалните родители да основаат семејство кога на друг начин тоа не можат да го сторат. Генерално, се разликуваат два вида на сурогатство: традиционално и сурогатство од мајка – гестациски носител. Низ трудот подетално ќе бидат разгледани овие два вида на потпомогнато оплодување. Засега во Република Македонија е дозволен вториот начин на потпомогнато оплодување, а што се однесува на комерцијалниот аспект, е дозволено само алтруистичкото сурогатство. Но, не секаде во светот е така. Потребна е поголема анализа на правните поредоци на одредени држави, законодавства, како и културниот момент кој во одредени случаи бил пресуден за прифаќање или забрана на овој концепт. Понатаму, тука е и етичкиот момент и како и казнено-правниот момент кој во одредени општества доминира, па вакиот начин на репродукција е забранет, а доколку дојде до практикување може да се подведе под битието на кривичното дело трговија со луѓе. Феминистичкото гледиште е подеднакво релевантно, како и другите аспекти бидејќи живееме во општество во кое сè уште во пракса немаме некое однесување кое би потенцирало родова рамноправност. Во трудот конкретно ќе бидат образложени и условите и постапката за овој начин на биомедицинско потпомогнато оплодување во Република Македонија, како и нашите лични гледишта на темава. Сметаме дека за потполно прифаќање на овој концепт и стремејќи се кон либерализација на и на така либералниот Закон за биомедицинско потпомогнато оплодување, потребно е да ги „согледаме“ и двете страни на медалот, јасно да ги осознаеме позитивните страни но внимание да обратиме и на сите негативности, сакајќи да избегнеме определено сценарио кое наликува на дистописко општество креирано во литературниот свет на Маргарет Етвуд, за да на крај би можеле да извлечеме еден рационален заклучок, кој ќе оди во прилог на општото добро.

Клучни зборови: *БПО, мајчинство, законодавство, ембрион, гестациски носител*

DONEVA Natasha
KOCEVA Anastazija

UDK: 618.177 – 089.888.11:340.13 (497.7)

AN OUTBURST OF THE MODERN CONCEPT OF SURROGACY THROUGH STATE LEGISLATION

Abstract: In the Republic of Macedonia, the first child conceived with IVF procedure was born by a woman - a gestational carrier (a surrogate). This is a novelty in the legislation of the Republic of Macedonia when the amendments to the Law on Biomedicine and Assisted Fertilization from 2014 introduced this way of "creating a family". However, in the Republic of Macedonia as one conservative country, on the one hand, it is surprising the entry into force of such provisions and their application in practice, and on the other hand, the adoption of such amendments and modifications were not enough media coverage. In the further discussion in this paper, we will not take a conservative view of whether the introduction of surrogacy is justified or not, but we will do our utmost to explain in an objective way the positive and negative aspects of this concept. Surrogacy is a method of assisted reproduction that helps potential parents to establish a family when they can not do so in another way. In general, two types of surrogacy are distinguished: traditional and surrogacy by a mother - a gestational carrier. Throughout the work, these two types of assisted insemination will be considered in more detail. For the time being, the Republic of Macedonia is allowed the second way of assisted fertilization, and as far as the commercial aspect is concerned, only altruistic surrogacy is permitted. But not everywhere in the world is so. Greater analysis of the legal orders of certain states, legislation, and the cultural moment, which in certain cases was decisive for the acceptance or prohibition of this concept, is needed. Furthermore, there is the ethical moment as well as the punitive and legal point that prevails in certain societies, so this kind of reproduction is forbidden, and if it comes to practice, it can be brought under the very essence of the crime of trafficking in human beings. The feminist point of view is equally relevant, as are the other aspects because we live in a society where we still do not have any behavior that would emphasize gender equality in practice. In the paper, the conditions and procedure for this way of biomedical subcutaneous insemination in the Republic of Macedonia, as well as our personal views on this topic, will be explained. We think that in order to fully accept this concept and strive for the liberalization of the so-liberal Law on Biomedical Assisted Fertilization, it is necessary to "see" both sides of the medal, to clearly understand the positive sides, but to pay attention to all negativities, wanting to avoid a certain scenario that resembles a dystopian society created in the literary world of Margaret Etwood, in order to finally draw a rational conclusion that goes in favor of the common good.

Key words: *BPO, motherhood, legislation, an embryo, gestational carrier.*

ВОВЕД

Сурогатството тема која во минатото била незамислива, неостварлива, далечна мистерија, сега станува реалност. Реалност која буди низа на етички сомнежи, морални прашања, неверувања, опасност од криминал, нецелосна законска регулатива. Додека за едни претставува чувствителна тема блиску до ектогенеза и продавање на бебиња, за други е нужна помош за да се оставари сонот за родителство. Инволвирањето на „трета страна“ која би помогнала да се донесе здраво дете, е сегмент кој повлекува низа

проблеми и прашања. Така кои би биле правата на жената која ќе го носи детето девет месеци? Дали после пораѓајот може да го гледа детето, дали на било кој начин е поврзана со него? Дали е навистина толку едноставно да се оддели од плодот кој го носела целиот гестациски период? Од друга страна кои права и должности ги имаат родителите на детето? Кои услови и критериуми мора да ги исполнат за да им се дозволи примена на сурогатството? Како се спроведува целиот процес, зошто и колку класификации на сурогатство постојат и во кои држави се дозволени? Зошто сè уште некаде е забрането сурогатството? Ова се само мал фрагмент од широкиот спектар на прашања кои се поврзани со оваа проблематика, на кои сè уште нема децидни одговори кои би можеле да им парираат.

Секоја проблематика има две страни на медалот: позитивни и негативни влијанија кои придонесуваат да има поделени мислења за иста тема. Така од една страна се наведува дека сурогатството ја нарушува традиционалната слика за семејството, ја доведува во прашање етичноста и моралот при примена на самиот метод. Се аргументира дека жената се претвара во инкубатор, служи привремено за период од девет месеци за носење на плод кој подоцна ќе го продаде. Се инволвира овде стравот од прикриена трговија со деца, една форма на т.н. беби мафија.

Од друга страна се има разбирање за двојките кои сакаат, но не можат по природен пат да добијат дете. Постојат високи параметри и критериуми кои треба да се исполнат за да се дозволи еден пар да аплицира и да му се дозволи да добие дете со сурогат мајка. Имплементирани се низа тестови кои овие двојки треба да ги поминат за да докажат дека би биле соодветни родители.

Сурогат – мајчинството предизвикува многу морални и правни импликации, кои се тема за расправа во многу научно-експертски кругови и додека едни го поддржуваат како племенит, храбар и несребичен чин, други сметаат дека е неприродно. Едни од најголемите поборници за концептот на сурогат мајчинство се лекарите-гинеколози, кои се сведоци на секојдневни голготи на многу семејства без деца. За нив постои зрелост на општеството, но мора да се биде многу внимателен бидејќи се работи за многу етички проблематична и чувствителна тема. Според Татјана Гурзанова, специјалист гинеколог акушер во Центарот за плодност, New Born Clinic, сурогат мајчинството е нешто што е неопходно за надминување на некои проблеми кога, дали заради вродени малформации не постои матка, таа е извадена заради други здравствени проблеми или пак поради нарушена општа здравствена состојба, бременоста би го загрозила животот на самата жена. „Остварувањето како родител е нешто основно што секоја жена има право да го оствари, доколку истото го сака. Тоа е хуманата и медицинска димензија на проблемот со сурогат мајчинството, но има и еден многу значаен социјален аспект на истиот проблем врзан за малата територија и население од само 2 милиони жители, каде што „секој со секогo се знае“. Тогаш ќе се отворат многу прашања во смисла на тоа кој е вистинскиот родител, од емотивен аспект, да не занемариме дека таа жена што ќе го носи плодот има време од 9 месеци да се врзе емотивно за него“ - вели д-р Гурзанова.¹ Од психолошки аспект пак, според психологот Мирјана Стојановска, „сурогат мајчинството помага да се донесе на свет нов живот што е само по себе чудо на природата и втор, на многу луѓе им помага да станат родители што значи дека е хумано и со огромно позитивно значење“.² Сепак, и покрај огромната позитивна страна, сурогат мајчинството актуелизира многу проблеми. Законско-правни проблеми, морални проблеми, социјални, психолошки. Се поставува прашањето како да се заштити

---

¹ Сурогат мајчинство – статија на Драгица Христова, објавена на порталот на МИА, 03.11.2014: <http://www.mia.mk/mk/Inside/RenderSingleNews/256/132344467>.

² Сурогат мајчинство – статија на Драгица Христова, објавена на порталот на МИА, 03.11.2014: <http://www.mia.mk/mk/Inside/RenderSingleNews/256/132344467>.

новороденото дете од можностите за негова злоупотреба. Како да се заштитат идните родители, како да се заштити жената-сурогат? Како да се заштити општеството од проблемите предизвикани од вакви случаи? Размислувајќи за сите овие прашања, соодветно ќе биде да се заклучи дека станува збор за една многу хумана постапка и дека не би смеела законски да биде забранета или изоставена како можност, но со добро осмислена правна рамка која практично би функционирала, законите со кои се уредува оваа материја треба да подлежат на соодветна контрола, установите кои ги спроведуваат овие постапки исто така, сè со цел да се избегне можната злоупотреба. Не постојат идеални закони, но со оглед на нејзината позитивност, но и чувствителност, треба да се сведе на минимум штетата која евентуално би можела да биде предизвикана. Бидејќи не постои закон којшто може да ги регулира емоционалните штети кои можат да настанат кај секој од учесниците во еден ваков договор. Освен правната заштита мора да постои добро организирана психолошко-психотерапевтска, психотераписка грижа. Проценка на личноста на мајката-сурогат и идните родители во текот на бременоста и по породувањето и психолошка заштита на детето за правилно и безболно прифаќање на ваквата реалност.

1. Сурогатство во Република Македонија

Во Република Македонија во 2014 година со усвојување на Предлог законот за изменување и дополнување на законот за биомедицинско потпомогнато оплодување (БПО), се дозволи и вовеле сурогатството, но само алтруистичко сурогат мајчинство, комерцијалното не се дозволува. Пред да се донесе ваквата одлука имаше дискусии кои инволвираа правници, социјолози, психолози... луѓе од различни профили сè со цел да се добие целосна слика за оваа сензитивна материја, со сите негативни и позитивни репрекусии.

Според Законот, „гестациски носител“ е жена која носи ембрион или фетус кој бил зачат со постапка на БПО и кој е добиен со спојување на јајце клетка и сперматозоиди на жена и маж кои се во брак и која по неговото раѓање ќе и го предаде детето на брачната двојка.³ Тоа може да биде жена од 25 до 50 години, мајка на најмалку едно дете, психо-физички здрава, македонски државјанин, да биде со добра општа здравствена состојба, да не и е одземено или ограничено родителското право, да не е казнувана за кривично дело со затвор над шест месеци, да не е душевно болна или лице со пречки во интелектуалниот развој, да не е зависник од дрога или други психотропни супстанции или алкохол и да нема тешко хронично заболување или да не е болна од неизлечива болест. „Гестацискиот носител“ ќе може да роди само едно живо дете за друг, а за тоа нема да прима друг надоместок освен оној потребен за уредно водење на бременоста.⁴ „Гестацискиот носител“ ќе може да роди дете само за брачни двојки државјани на Република Македонија. Овие одредби соодветно одат во насока за спречување на комерцијализација на сурогат-мајчинството и превенирање на тренд кој може многу лесно да се претвори во бејби-туризам. Материјалните трошоци ги надоместува брачната двојка и тие на месечно ниво не можат да го надминат износот од една просечна плата исплатена во стопанството во РМ во претходната година. За направените материјални трошоци, брачната двојка еднаш месечно го известува Министерството за здравство, со доставување на увид оригинални докази од направените материјални трошоци.

---

³ Член 12-в Закон за биомедицинско потпомогнато оплодување „Службен весник на РМ“ бр. 37/2008, 164/2013, 149/2014, 192/15.

⁴ Член 6-а од Закон за биомедицинско потпомогнато оплодување „Службен весник на РМ“ бр. 37/2008, 164/2013, 149/2014, 192/15.

Право да поведат постапка на БПО со гестациски носител имаат маж и жена кои се во брак и се државјани на Република Македонија, а причината за барање на сурогација може да биде тоа што, на пример, жената од брачната двојка има стекнато отсуство на матката или вродена аномалија на матката која не може да се коригира со модерни хируршки процедури, или некоректибилни оштетувања на матката како последица од неадекватно лекувани инфекции и нестручни изведени хируршки процедури и киретажи, потоа најмалку три неуспешни бремености на жената од брачната двојка, кога како причина за неуспехот се исклучени сите останати причини и фактори, освен оштетувања на матката. Една брачна двојка има право да бара поведување на све постапки на БПО со гестациски носител кои успешно ќе завршат со раѓање на по едно живо дете од секоја постапка. Брачната двојка има обврска да го преземе детето и доколку детето е родено со попреченост поради која има посебни потреби, а која не била откриена во текот на бременоста со стандардни медицински процедури. Министерството за здравство ќе води евиденција⁵ на жените кои ги исполнуваат условите за гестациски носител, и евиденција на брачните двојки кои бараат оплодување со внесување на нивен сопствен ембрион во матката на жена-гестациски носител, но нема да одредува кој гестациски носител за која брачна двојка би бил, туку тие само меѓусебе во разговор би требало да се договорат за постапката.⁶

Според Министерството за здравство, за предлагање на овој закон придонеле аргументите од претходно организираните јавни расправи и дебати на кои било констатирано дека им е потребна помош на семејствата што немаат деца, и не можат да имаат по ниту еден друг начин, освен на овој. Законот забранува и рекламирање и регрутирање сурогат-мајки и казни, кривични санкции до или над 10 години затвор за кршење на законот. Посебно казните ќе се однесуваат на оние кои ќе организираат, подведуваат или ќе спроведуваат противзаконско сурогат-мајчинство. Законот содржи строга забрана сурогат-мајчинството да се користи како професија, не смее да постојат фирми преку кои ќе се бараат вакви мајки.

Сепак рано е да збориме за бенефитите или негативностите од ефективноста на овој закон бидејќи во Република Македонија, сега за сега, со постапка на БПО се има родено само едно дете, детали секако не се откриваат во согласност со законските прописи. Но, останува со тек на време да видиме како ќе се одвива ваквата постапка и дали (кога ќе има вистинска потреба) навистина ќе се применува и во пракса или сè уште ќе постои скепса кај општеството воопшто.

2. Компаративни согледувања

Македонија не е единствената европска земја каде што сурогат-мајчинството било забрането. Така е и во далеку поразвиени земји, Германија и во Франција, Австрија, Шведска, Италија – забранети се сите форми на сурогатство без разлика дали истото има комерцијален или алтруистички карактер, како што може да се види и подолу од приложената табела. Финансискиот момент е тој кој иницира сериозни етички дилеми, главно, во однос на жените на кои им се плаќа да носат дете за некој друг. Велика Британија, Холандија, Белгија, Данска и Грција дозволуваат сурогати, сè додека не е

---

⁵ Член 66 од Закон за биомедицинско потпомогнато оплодување „Службен весник на РМ“ бр. 37/2008, 164/2013, 149/2014, 192/15.

⁶ Член 116 Закон за биомедицинско потпомогнато оплодување „Службен весник на РМ“ бр. 37/2008, 164/2013, 149/2014, 192/15.

вклучен комерцијалниот елемент, а сурогатството е одамна пракса во САД⁷, Канада и Русија. „Илиноис во САД пристапи со најотворена понуда за идните родители. Имено, Illinois Gestational Surrogacy Act овозможува поголема флексибилност за родителите кои сакаат да добијат дете преку сурогатството, со тоа што се наведува дека истите не мора да се државјани на Илиноис, а дека детето родено таму ќе добие извод во кој тие ќе бидат наведени како негови родители, што не е случај со останатите држави во САД каде што е дозволено сурогатството.“ И некои македонски двојки ги прошириле своите семејства на овој начин, надвор од границите на нашата држава. Во нашите медиуми се појави вест за македонското семејство кое има бебе родено од сурогат-мајка со посредство на украинската агенција “Successful Parents”. Во Украина ваквиот принцип на сурогат-мајчинство постои веќе неколку години, а оваа агенција е формирана во 2003 година, со тоа што има две свои подружници, од кои едната е во соседна Бугарија. Законот во Украина, но и во Бугарија го дозволува сурогатството и донирањето на јајце-клетки, а ги заштитува правата на родителите и на бебето. Клиниката овозможува идните родители да го одберат и полот на ембрионот во нивната програма. Но, како што повеќепати напоменуваат, клиниката работи според сите здравствени законски нормативи на Украина.⁸ Агенцијата ја промовира својата програма за сурогат-мајки и според нивните пресметки, двојките кои имаат потреба од сурогат-мајка тоа ќе ги чини околу 40 илјади долари. Пакетот за сурогат-мајка ги вклучува подготовките и трансферот на ембрионот од биолошките родители во сурогат-мајката во една од клиниките на “Successful Parents Agency”. Целокупниот пакет на оваа клиника чини 34.950 долари, а во пакетот се вклучени консултации и координации за целата програма. Тоа значи дека биолошките родители си бираат сурогат-мајка од базата на агенцијата, кои, според стандардите на оваа агенција, се на возраст од 20 до 30 години, иако законот во Украина вели дека секоја жена на возраст од 18 до 35 години која е психички и физички способна може да биде сурогат-мајка. Секоја сурогат-мајка мора да има родено барем едно свое биолошко дете. Со цената се опфатени медицинските тестови за сурогат-мајката и лековите за нејзината подготовка за бременоста. Додека траат сите процедури, идните родители се запознаваат со сурогат-мајката и се во контакт со неа. Во цената спаѓа и оплодувањето на јајце-клетката и еден трансфер на ембрион во матката на сурогат-мајката, грижата околу бременоста на жената, сите медицински прегледи и породувањето. Биолошките родители за тие 40 илјади долари добиваат и посредување околу регистрацијата на новороденото бебе, како и подготовка на сите потребни документи кои треба да се достават во матичната амбасада на биолошките родители на бебето. Од Агенцијата напоменуваат дека од денот на потпишувањето на договорот до денот на оплодувањето на сурогат-мајката потребен е еден месец за да се потврди бременоста. Причина за тоа што најчестите дестинации за оние двојки кои имаат потреба од сурогат мајка се Украина и Грузија, освен цената е и тоа што украинскиот закон е најотворен кон сурогатството во Европа. Таму жените можат да добијат финансиски надоместок за да носат нечие друго дете и законот не ја ограничува сумата што може да биде исплатена. Што фрла сенка на сите тези за хуманоста на овој акт, а ја става во фокус заработувачката од ваквиот комплициран процес. Законот, исто така, и ги гарантира законските права на биолошката мајка за детето или децата што ќе се родат од матката на сурогат мајката. Не е потребен процес на посвојување или било каков судски налог. Целиот процес се уредува со договор потпишан помеѓу агенцијата или клиниката, биолошката мајка и сурогат мајката. Со ова, сурогат мајката ги предава

⁷ Повеќе во: Годишен Зборник – Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Vol. V, 2015: Маролов Дејан, Максимова Елена „Етичките аспекти на сурогатството наспроти ставовите на законската регулатива“, стр. 135-153.

⁸ Повеќе на: <http://successful-parents.com/>

ПРОДОР НА СОВРЕМЕНИОТ КОНЦЕПТ ЗА СУРОГАТСТВО НИЗ
ДРЖАВНАТА ЛЕГИСЛАТИВА

сите права за детето што го носела во својата утроба. Во изводот од книгата на родени се внесуваат само имињата на биолошките родители. Речиси половина од жените што ги „најмуваат матките“ на овие украински жени доаѓаат од странство, обично од САД, Британија, Франција, Шведка и Италија, но, исто така, и од балканските земји. Украинскиот закон не го ограничува ниту бројот на сурогат бременост на кои може да се подложи една жена.

Во продолжение е дадена табела која прикажува како е регулирано сурогатството во различни држави.

Држава:	За:	Против:
Канада	дозволува само алтруистично сурогатство што значи сурогат мајките ќе бидат компензирани за она што државата го препознава како трошок и секоја сума над тоа е илегална *во Квебек забрането е сурогат мајчинство	забрането е комерцијално сурогат мајчинство односно не се дозволува сурогат мајката од овој чин да заработува
Австралија	дозволува алтруистично сурогатство	со закон е казниво комерцијално сурогатство
Франција	илегално е сурогатство	илегално е сурогатство
Грузија	дозволен е секаков вид сурогатство *лимитирани информации	дозволен е секаков вид сурогатство *лимитирани информации
Унгарија	алтруистичко сурогатство е дозволено	комерцијално е илегално
Исланд	секој вид на сурогатство е илегален	секој вид на сурогатство е илегален
Индија	Дозволен е секој вид на сурогатство. Индија е лидер во интернационалното сурогатство и дестинација за туризам на сурогат-асоциран фертилитет. Трошоците за истото во Индија се 1/3 од оние во Англија поради што оваа земја е особено популарна меѓу индустријализираните нации. Од 2013 во Индија промовирана Легислатива за забрана на сурогатмајчинство за невенчани парови, самци и други групи.	
Ирска	Не е регулирано	
Израел	Дозволено е само гестациско алтруистичко сурогатство. Сурогатството е строго регулирано при што сурогат мајки може да бидат само: самци,	

	вдовици или разведени жени и право на сурогатство имаат само инфертилни хетеросексуални двојки.	
Италија	секој вид на сурогатство е илегален	
Германија	Официјално забрането е сурогат мајчинство	
Јапонија	секој вид на сурогатство е илегален	
Холандија и Белгија	Дозволено е алтруистично сурогатство. Постои само 1 болница којашто го прави, под многу строги правила.	комерцијално илегално e
Руска федерација	Дозволени се и алтруистичко и комерцијално сурогатство, за индивидуи над 18 години	
Србија	Секој вид на сурогатство е илегален	
Шведска	Официјално забрането е сурогат мајчинство	
Норвешка	Официјално забрането е сурогат мајчинство	
Финска	Постои како услуга но не е регулирано со закон	
Естонија	Официјално забрането е сурогат мајчинство	
Швајцарија	Секој вид на сурогатство е илегален	
Украина	Легално е и алтруистичко и комерцијално сурогатство	
Обединетото Кралство	Легално е алтруистичко сурогатство	Нелегално е комерцијално сурогатство
САД	Калифорнија дозволува комерцијално сурогатство, додека во Мигиген секоја форма на сурогатство, во Њујорк посебна регулатива за сурогатство не е во сила, но комерцијално сурогатство се казнува, додека алтруистичкото не се казнува	
Чешка	Не е регулирано со закон	
Полска	Не е регулирано	
Грција	Не е регулирано со закон	

3. Видови сурогатство

Според гестациското сурогатство, мајка на детето и носител на родителските права е жената која ја донирала јајце клетката (генетска мајка), воедно истата потпишува договор со гестацискиот носител (социјална мајка).

Според традиционалното сурогат мајчинство, можно е детето да има три мајки: Жената која ја донирала јајце клетката (генетска мајка), жената која се јавува како сурогат мајка и која го раѓа детето (биолошка мајка) и жената која потпишува договор со сурогат мајката (социјална мајка).

Кога дозволеното сурогат мајчинство излегува од границата и навлегува во сферата на кривични дела

- Брачната двојка не смее на гестацискиот носител да и даде подароци во вредност повисока од 100 евра сметано за целиот тек на постапката на БПО и по породувањето;
- Сè со цел да се заштити идентитетот на гестацискиот носител, брачната двојка и детето, предвидено е кривично дело според кое ќе се казни со затвор од три месеци до една година тој што ги изнесува или пронесува нивните лични, медицински и генетски податоци, а ако делото е сторено преку пелат, радио, телевизија или други средства за јавно информирање сторителот ќе се казни со парична казна или со затвор до три години;
- Секој кој ќе бара, земе, понуди паричен надоместок за спроведување на БПО со гестациски носител спротивно на забраната за земање на паричен надоместок за спроведување на постапката на БПО, прави кривично дело кое предвидува казна затвор од шест месеци до пет години.

ЗАКЛУЧОК:

Теми кои тангираат чувствителни области, секогаш продуцираат низа прашања кои најчесто остануваат без децидни одговори или резултираат со одговори кои предизвикуваат лавина други прашања. Сето тоа овозможуваа полемика која се врти во круг, и нема решение кое би парирало соодветно на предизвиците кои постојат. Така темата за продорот на сурогатството е „меч со две острици“. Имено никако да завршат „препукувањата“ со кои се зголемуваат добрите и лоши реперкусии од сурогат мајчинството. Различни држави, различни решенија, ист проблем... Хуманост за родителите кои се обидуваат да добијат дете, или „бизнис“ за добивање пари? Давање нов живот или чекорење на работ на ектогенеза...?

Потребата од сеопфатен пристап на ова сензитивна материја е и повеќе од ноторен факт. Донесување на утопистички, идеален законски пристап не постои, но барем да се направат обиди да се донесат правни решенија кои би ги регулирале правилно сите можни „празнини“ за да се превенираат понатамошни злоупотреби. Како функционираат сегашните закони е дискутабилно прашање. Истите се премногу нови и сè уште не можат да се нотираат резултатите од нив. Потребно е да се добие реална слика од законската имплементација, за да се увиде евентуалниот простор на мали корекции или целосни ревизии.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Годишен Зборник – Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Vol. V, 2015: Маролов Дејан, Максимова Елена „Етичките аспекти на сурогатството наспроти ставовите на законската регулатива“, стр. 135-153;
- Закон за биомедицинско потпомогнато оплодување „Службен весник на РМ“ бр. 37/2008, 164/2013, 149/2014, 192/15;
- Конвенција за правата на детето, “Convention of the Rights of the Child”, усвоена од генерално Собрание на ООН со Резолуција 44/25 на 20 ноември 1989, стапува на сила на 2 септември 1990 г.;
- Статија на Драгица Христова, објавена на порталот на МИА, 03.11.2014: <http://www.mia.mk/mk/Inside/RenderSingleNews/256/132344467>

Линкови:

- <http://www.akademik.mk/mnogu-debatiranata-tema-vo-svetot-vo-makedonija-postanuva-realnost-se-voveduva-surogat-majchinstvo-4/>
- <http://creativa5.com/dev/mba.org.mk/wp-content/uploads/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%82-%D0%B7%D0%B0-%D1%81%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D1%82-%D0%BC%D0%B0%D1%98%D0%BA%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%98%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%81%D0%B8%D1%98%D0%B0.pdf>
- <http://www.internationalsurrogacycenter.com/>

СПРАВУВАЊЕ СО КРИМИНАЛОТ ОД ОМРАЗА ВО МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО

Апстракт: Криминалот од омраза претставува новина во нашето кривично законодавство, но не и како нова појава која своите корени ги влече уште од римското право. Самата историја дава мошне голем број примери од криминалот од омраза: страдањето на Евреите, Ромите и Словените во текот на Втората светска војна, како и страдањето на Афроамериканците во САД во средината на минатиот век. Важно е да се нагласи дека овие криминални дејствија не се поттикнати од однесувањето на жртвите туку од особини кои се вградени во самите нив. Криминалот од омраза се заснова на предрасуди и тој може да се појави насекаде. Ниту едно општество не е имуно од криминогени дејствија предизвикани од предрасуди и нетолеранција. Криминалот од омраза го сочинуваат два елементи, најпрвин делото мора да биде квалификувано како кривично дело во Кривичниот законик и мотивот за извршување на делото мора да биде засновано на одредена предрасуда. За да се квалификува делото како криминал од омраза не е задолжително сторителот да чувствува омраза спрема, доволно е мотивот за извршување на делото да се заснова на предрасуда. Криминалот од омраза може да доведе до различни последици како што се: вербален напад на поединец или група, оштетување на имот, физичко насилство и убиство. Повелбата за фундаменталните права на Европската Унија од 2000 година, односно членовите 1, 10, 21 и 47 гарантираат право на човечко достоинство, слобода на мислење и изразување, религија, недискриминација како и правото на правни лекови и фер судење.

Клучни зборови: *криминал од омраза, насилство, нетолеранција.*

DEALING WITH HATE CRIME IN MACEDONIAN SOCIETY

Abstract: Hate crime is new to our criminal law, but this is not a new phenomenon and its roots can be seen in the Roman law. The history itself gives many examples of hate crimes: the suffering of Jews, Roma and Slavs during the Second World War, as the suffering of African-American people in the United States in the middle of the last century. It is important to emphasize that these crimes are not authorized by the behavior of the victims, rather than their inherent characteristics. Hate crime is based on prejudice and can occur everywhere. No society is immune to the crimes caused by prejudice and intolerance. Hate crime consists of two elements, firstly the act must be recognized as a crime in the Criminal Code, and the motive for that act must be based on a particular prejudice or bias. To qualify crime as a hate crime it does not necessarily mean that a perpetrator feels hatred against the victim, it is enough that the motive is based on prejudice. Hate crime leads to various consequences, such as a verbal attack on an individual or group, property damage, physical violence and murder. The Charter of Fundamental Rights of the European Union from 2000, in its Articles 1, 10, 21 and 47 guarantees the rights of human dignity, freedom of opinion and expression, religion, non-discrimination and the right to effective remedies and fair trial.

Key words: hate crime, violence, intolerance

ВОВЕД

Криминалот од омраза се заснова на предрасуди. Поединечните појави на криминал од омраза во себе го носат зачетокот на потенцијални конфликти, затоа што можат да ескалираат и во однос на бројот на засегнати лица и во однос на интензитетот на насилството. Република Македонија е мултикултурно, мултинационално, мултиконфесионално плуралистичко општество, чијашто европска перспектива и севкупен развој директно зависат од постоењето на висок степен на социјална стабилност, толеранција, недискриминација и почитувањето на човековите слободи и права и нивната еднаквост. Втемелена врз богато историско наследство на толеранција, но и врз негативни искуства на екстремни облици на национализам, шовинизам, национална и верска нетрпеливост, отворени непријателства, па и вооружен конфликт (2001 година), својата европска ориентација Република Македонија може да ја оствари со развивање на конзистентен правен концепт на делата на омраза и на говорот на омраза, како и со доследна примена на таквиот правен концепт.

Меѓутоа не сите злосторства кои се засновани на предрасуди претставуваат дела од криминал од омраза. Воените злосторства се кривични дела кој се извршени со мотив заснован на предрасуди. Со оглед на фактот дека воените злосторства претставуваат повреда на меѓународното право и ја засегаат вкупната меѓународна заедница, тие не се опфатени во категоријата на криминал од омраза. Најчесто, за воените злосторства судат меѓународни или специјални трибунали. Уште еден фактор според кој се разликуваат се состои од тоа што за одредени воени злосторства потребно е да се докаже посебна намера. За геноцидот, на пример, е потребно е да се докаже намерата за делумно или целосно уништување на групата која е предмет на нападот) што пак оди над докажувањето на предрасудите што е потребно за криминалот од омраза. За криминалот од омраза и кривичните дела мотивирани од предрасуди за да може да се реши на соодветен начин и да се правно и друштвено осуди нетолеранцијата и делувањето на основа на предрасуди, потребно е криминалот од омраза како таков да се препознава во кривичното законодавство. Кривичните дела кои се сторени од омраза обично се насочени спрема различни национални, етички и религиозни причини и припадници на определена група. Пријавувањето на криминалот од омраза е многу важно од повеќе причини. Најпрво да се пружи заштита на жртвата или да се користи со своите права и спречување на секаков вид на насилство.

Во кривичната постапка со цел да се спроведе делотворна истрага на криминалот од омраза и да се приберат податоци, полицијата мора да биде во состојба да го идентификува криминалот од омраза, притоа показателите за предрасуди се основната алатка за вршење на тоа. При распитот на сторителите треба да се истражи мотивот. Многу сторители го признаваат нивниот мотив бидејќи сметаат дека останатиот дел од заедницата го оправдува и одобрува нивното однесување. Прибирањето на податоци води до подобра информираност и овозможува соодветна распределба на ресурсите.

Криминалот од омраза често е придружен со вербални навреди или графити на местото на кривичното дело кој претставува суштински доказ за мотивот. Кога е докажано дека е сторено дело на криминал од омраза, казната треба да се зголеми како одраз на мотивот и потенцијалното влијание на казнивото дело врз вкупната заедница, а не само врз конкретната жртва, а во согласност со членот 39 став 5 од Кривичниот законик на Република Македонија. Во нашето кривично законодавство криминалот од омраза е регулирано во неколку членови.

Со Новелата на КЗ од 2009 година во одредбите за одмерување на казната (Општи правила за одмерување на казната) е пропишана нова околност што судот треба да ја има предвид при одмерувањето на казната (**чл. 39 ст. 5**): При одмерувањето на казната судот посебно ќе има предвид дали кривичното дело е сторено против лице или група на лица или имот, непосредно или посредно, поради неговото или нивното национално и социјално потекло, политичкото и верското убедување, имотната и општествената положба, полот, расата или бојата на кожата.¹

Академикот Владо Камбовски и судијката д-р Мирјана Лазарова - Трајковска во својот труд „Правна анализа на концептот на казненото дело на омраза и говорот на омраза“ истакнуваат дека казнените дела на омраза претставуваат мошне сложена општествена и криминална појава, која има низа специфичности во однос на другите облици на криминал. „Најпрвин, се разликуваат од другите според мотивот на сторителот, како субјективен елемент што им дава трансцендентален, преносен карактер: секое казнено дело може, но не мора да се појави како дело на омраза, зависно од тоа дали зад неговото извршување стои омразата, пристрасноста или дискриминацијата на жртвата како припадник на определена социјална група, токму во таквото нејзино својство.“²

1. Видови на инциденти на криминал од омраза

Сите категории на инциденти на криминал од омраза можат да се поделат на:

- **Предизвикување на национална, расна и верска омраза, раздор и нетрпеливост,**
- **Расна и друга дискриминација,**
- **Инцидент сторен поради статус на бегалец или мигрант,**
- **Инцидент сторен поради етничка припадност, државјанство или јазик,**
- **Инцидент сторен поради религиозна припадност или верско убедување,**
- **Инцидент сторен поради политичка припадност или политичко уверување,**
- **Инцидент сторен поради сексуална ориентација или родов идентитет,**
- **Инцидент сторен на спортски натпревар,**
- **Дела против лица со посебни потреби.**

1.1. Предизвикување на национална, расна и верска омраза, раздор и нетрпеливост

Обединетите нации не го дефинираат терминот „расизам“, меѓутоа тие го дефинираат терминот „расна дискриминација“. Во согласност со Меѓународната конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација на Обединетите нации, терминот „расна дискриминација“ би подразбирал какво било разликување, исклучување, ограничување, или претпочитување врз база на раса, боја на кожа, потекло, или национална или етничка припадност што ја има целта или ефектот да ги

¹ Член 39 став 5 од Кривичен законик на Република Македонија, Службен весник на Република Македонија број 37/96.

Криминалот од омраза зема замав: Доследна примена на законите, Академик.
<https://www.akademik.mk/kriminalot-od-omraza-zema-zamav-doslednata-primena-na-zakonite-kluchna-vo-borbata-so-subverzivniot-protses-i-pojava/>

² Акад. Камбовски Владо и д-р Мирјана Лазарова Трајковска. Правна анализа на концептот на казнено дело на омраза и говорот на омраза, Скопје – септември, (2012).

уништи или намали признавањето, уживањето или користењето, на еднакво рамниште, на човековите права и фундаментални слободи во политичкиот, економскиот, социјалниот, културниот или било кој друг домен од јавниот живот. Оваа дефиниција не прави разлика помеѓу дискриминација врз база на етничка припадност или раса, делумно бидејќи разликата помеѓу двете е сè уште дискутабилна меѓу антрополозите. На сличен начин, во Британското право изразот „расна група“ подразбира „секоја група на луѓе кои се одредени по однос на нивната раса, боја, националност (вклучувајќи и државјанство) или етничка или национална припадност“.

1.2. Расна и друга дискриминација

Терминот „расизам“ го опфаќа верувањето во расни разлики, што служи како оправдување за нееднаквото постапување (што некои го сметаат за „дискриминација“) со припадници на таа раса. Терминот честопати се користи во негативна конотација и е вообичаено поврзан со расна предрасуда, насилство, антипатија, дискриминација или угнетување, и може да има променливи или оспорени дефиниции. Како збор, терминот „расизам“ претставува идеологија, верување кое може да се опише со збор кој завршува на суфиксот –изам и кој се однесува на раса. Како што предлага етимологијата на самиот термин, тој се употребува релативно неодамна и како таков неговата дефиниција не е целосно утврдена.³

1.3 Инцидент сторен поради статус на бегалец или мигрант

Интеграцијата на новодојденци во општеството е динамичен и двонасочен процес, кој бара напори од страна на сите коишто се вклучени во овој процес. Тоа бара постојење на подготвеност од страна на имигрантите, да го прифатат општеството домаќин, без да се откажат од сопствениот културен идентитет, како и подготвеноста од страна на заедниците домаќини и јавните институции, да ги примат новодојденци во општество, и да ги задоволат потребите на разновидна група на луѓе. Република Македонија, како и повеќето европски земји, е изложена на растечка миграција во рамките на процесите на глобализација.

Во изминатите 25 години, Република Македонија пет пати се соочуваше со сериозните предизвици да се справува со бегалски кризи. Република Македонија од своето осамостојување, на неколку наврати ја покажа својата гостопримливост и заштита на бегалците од околните региони, сè додека не се создадат услови за нивно враќање, во земјите на потекло.

1. Прв пат, тоа беше во текот на 1991 година, по настаните во Република Албанија, околу 1180 лица, претежно од регионите кои граничат со Република Македонија, побараа заштита во Република Македонија. Сите овие лица, беа сместени во прифатилишта во Ресен, Охрид и Струга. По надминување на состојбите во Република Албанија, голем број од овие лица се вратија во нивната земја на потекло, додека одреден број од нив, претежно од подрачјето на Мала Преспа, и понатаму останаа во државата.

2. Во текот на 1992 година, Република Македонија им понуди заштита на бегалците од Босна и Херцеговина. Околу 35.000 лица кои бегаа од кризата во Босна, беа сместени во 7 колективни центри ширум државата, додека дел од нив беа сместени по домаќинства.

³ Предизвикување на национална, расна и верска омраза, раздор и нетрпеливост, Злосторства од омраза <http://www.zlostorstvaodomezra.com/>

3. Како последица на кризата на Косово во пролетта 1999 година, вкупно 360.000 лица главно етнички Албанци побараа меѓународна заштита во Република Македонија. На 2.3.1999 година, Владата на Република Македонија, донесе Заклучок за давање на привремена хуманитарна заштита, 234.000 или (64,9%) лица беа сместени по семејства. Останатите 126.000 (35,1%) беа сместени во 8 колективни центри, изградени за таа намена, на територијата на Република Македонија, од кои 91.476 (72,6%) беа сместени во најголемиот колективен центар „Стенковец“, лоциран во близината на Скопје. Привремената хуманитарна заштита за бегалците од Косово траеше сè до 22 септември 2003 година, иако веќе на крајот од 2000 година бројот на бегалците беше сведен на 5.416.

4. Во текот на ескалацијата на внатрешнодржавната криза во Република Македонија во текот на 2001 година, како последица на вооруженото насилство беа евидентирани 86.954 внатрешно раселени лица, а според податоците на УНЦХР околу 20.000 лица ја напуштија Република Македонија и се упатија на Косово.

5. Од јуни 2015 година Р. Македонија е клучна транзитна врска за преку 700.000 бегалци и мигранти кои ја користат балканска рута со цел да стигнат до „ветените“ земји во западна и северна Европа. Оваа бегалска криза, за сега, за Македонија има транзитен карактер, но со сите последици од хуманитарен, економски и безбедносен карактер.⁴

Пример: Нападнати мигранти од Мароко кај с. Грчиште, валандовско

Опис

Што се случило: Тројца мигранти од Мароко биле ограбени од страна на петмина непознати вооружени сторители во близина на селото Грчиште, Валандово. Најпрвин, едно лице се понудило да ги одведе до границата за компензација од 130 евра, по што се приближиле четворица други и заплашувајќи ги со огнено оружје, им ги одзеле ранците и еден мобилен телефон.

Датум, време и место на инцидентот: 25 декември, 08:00 часот, во близина на селото Грчиште, Валандово.

Извор на информации: Електронски медиум Макфакс.

Иволвирани жртви: Тројца Мароканци.

Вид на злосторства: Разбојништво (Член 237, КЗ на РМ).

Сторители: Петмина непознати сторители.

Кус опис на инцидентот со пристрасни индикатори: Во овој инцидент, пристрасниот мотив е етничко потекло, државјанство или јазик, а пристрасните индикатори се:

1. Разлика во етничкото потекло – етничкото потекло на сторителите и жртвите се разликуваат; жртвите се припадници на група (марокански мигрант) која е убедливо помалубројна од припадници на друга група (македонска популација) во областа каде се случил инцидентот;

2. Модел на претходни инциденти – овој инцидент е последен од растечкиот тренд на крајби и напади врз мигранти.

⁴ Стратегија за интеграција на бегалци и странци во Република Македонија, Влада на Република Македонија-Министерство за труд и социјална политика, достапно на: http://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_begalci.pdf

1.4 Инцидент сторен поради етничка припадност, државјанство или јазик

Охридскиот рамковен договор послужи како своевидна стратегија на Република Македонија за меѓуетничките односи, односно прашањето на дискриминација по основ на етничка припадност придонесе за подобрување на состојбата по ова прашање. Освен поврзувањето со ОРД и правичната застапеност, свеста за постоење на дискриминација е на многу ниско ниво. Најчест основ е токму етничката припадност, а најчеста област вработувањето.

Има случаи на дискриминација, најчесто по основ на етничка припадност и во јавниот и сè повеќе во приватниот сектор. Има и услови за индиректна дискриминација, особено во поголемите проекти (субвенции, социјални станови и сл.) каде што иако се обезбедува еднаков пристап, длабоко маргинализираните групи (пр. Ромите) немаат еднакви можности за исполнување на условите.

1.5. Инцидент сторен поради религиозна припадност или верско убедување

Пример: Со нож уништени фреските и иконите во црквата во Арачиново

Што се случило: Непознатите сторители со цртежи на полови органи и со нож ги оштетиле фреските и иконите во единствената православна црква Свети Талалеј во скопското село Арачиново, по што ја демолирале и внатрешноста на црквата.

Датум, време и место на инцидентот: 27 јануари, време непознато, во скопско Арачиново.

Извор на информации: Електронски медиум МКД.мк.

Инволвирани жртви: Освен материјална штета, во овој инцидент нема жртви.

Вид на злосторства: Оштетување туѓи предмети (Член 243, КЗ на РМ), Предизвикување национална, расна и верска омраза, раздор и нетрпеливост (Член 319, КЗ на РМ).

Сторители: Група непознати сторители.

Кус опис на инцидентот со пристрасни индикатори: Во овој инцидент, пристрасниот мотив е верска припадност или убедување, а пристрасните индикатори се: Местоположбата на инцидентот – единствената православна христијанска црква во доминантна албанска средина. Модел на претходни инциденти – по конфликтот во 2001 година црквата е редовна цел на непознати сторители кои ја имаат демолирано црковната трлезарија и кујна, како и надгробните плочи на погребани жители од македонската заедница.

Статус на случајот: Не е регистриран. Одговор на локалните власти: Во одговорот на барањето за информации од јавен карактер кое Комитетот го испрати до МВР во врска со овој инцидент е наведено дека во СВР Скопје не бил пријавен таков настан.

1.6 Инцидент сторен поради политичка припадност или политичко уверување

Според Хелсиншкиот комитет за човекови права, посебно загрижуваат инцидентите поради различна политичка припадност на жртвата и извршителот, кои ги оценуваат како директен резултат на говорот на омраза кај политичарите, изразен во предизборното, но и молкот на институциите за големиот број инциденти меѓу двете најголеми етнички заедници. Комитетот уште еднаш ги повикува институциите овие дела да ги препознаваат како потешок облик на криминал имајќи предвид дека е сторен поради одредена предрасуда или омраза насочена кон одредена група која има специфични обележја во конкретниот случај согласно член 39 став 5 од Кривичниот законик. МВР треба да спроведат детална истрага додека пак обвинителството и судот да ја земат предвид оваа околност во целокупната постапка, а особено при одмерувањето на казната за сторителите на овој акт.

Дополнително, во вакви или слични активности во предизборен период за кои не се постапува брзо, транспарентно и во постојана комуникација со јавноста, се нарушува политичкиот и правниот легитимитет на државата. Со цел да не се повторат овие немиле настани, потребно е сите политички партии заедно со членовите на партиите да се заложат за прекин на насилството во предизборниот период и за време на изборите.

1.7 Инцидент сторен поради сексуална ориентација или родов идентитет

Насилството врз сексуалните малцинства и врз оние со поинакво родово изразување и идентитет е видно во сите региони на светот. Сексизмот, вклучувајќи ги тука хоомофобијата и трансфобијата кои постојат во одредени региони и земји, негативно влијаат врз идентитетот на ЛГБТКИ лицата, по нив лично, во нивниот однос кон другите, врз нивното ментално здравје, како и врз севкупната благосостојба на овие лица.

Пример:

На 23.10.2014 г., ЛГБТИ Центарот за поддршка – Хелсиншки комитет за човекови права на Република Македонија, организирале прослава по повод две години од отворањето на организацијата. Забавата беше организирана во кафе барот „Дамар“ во Старата скопска чаршија. Во 21:20-21:30 часот, група од околу триесет млади луѓе пристапиле од двете страни на улицата на која гледа кафе барот. Лицата биле маскирани и со качулки на главите, биле вооружени со стаклени шишиња и други тврди предмети. Молскавично и во стампедо во трк, групата пристапи од двете страни и го каменуваше објектот. По нападот, групата се разбега по околните улички. Во моментот на настанот, во кафе барот „Дамар“ имаше присутни повеќе од шеесет лица на прославата на Центарот, од кои две лица (момче и девојка) се наоѓале надвор од објектот, пред влезната врата на кафе барот. Групата ги нападна момчето и девојката со стаклени шишиња и со удари во пределот на главата и телото со што им нанесе телесни повреди. Додека ги удирале, напаѓачите постојано им кажувале дека треба да си одат од тука и дека „тука нема место за педери“. Неколку од лицата кои се наоѓаа во внатрешноста на кафе барот се здобија со помали расекотини од разлетаните парчиња стакло.

5

1.8 Инцидент сторен на спортски натпревар

Со донесувањето на Законот за спречување на насилството и недостојното однесување на спортските натпревари се создаде законска рамка во која се уредуваат прашањата што се однесуваат на насилството и недостојното однесување на спортските натпревари, мерките за нивно спречување заради безбедност на гледачите, натпреварувачите и другите учесници во спортските натпревари, како и обврските на организаторите и овластувањата на надлежните органи за спроведување на тие мерки. Според овој закон организаторот на спортскиот натпревар, зависно од видот на спортот и нивото на спортскиот натпревар, видот на спортскиот објект, очекуваниот број на гледачи и процената за опасност од насилство и недостојно однесување е должен на спортскиот натпревар да обезбеди доволен број редари.

Под насилство и недостојно однесување на спортските натпревари се смета:

1. Поседување или конзумирање на алкохолни пијалаци или опојни дроги, поседување на пиротехнички средства, оружје и други средства погодни за нанесување повреди или за предизвикување на насилство од страна на лица кои доаѓаат на спортските натпревари, во целиот временски период при доаѓање, за време и по одржувањето на спортскиот натпревар;

2. Внесување и употреба во спортските објекти на алкохолни пијалаци, опојни дроги, пиротехнички средства, оружје и други средства погодни за нанесување повреди или за предизвикување на насилство;

3. Внесување и истакнување на транспаренти, знамиња и други предмети со текст, слика, знак или други обележја, како и пеење на песни или дофрлување на пораки кои предизвикуваат и поттикнуваат омраза или насилство врз основа на расна, национална и верска припадност или врз основа на други особини.

⁵ Достапно на: <http://www.zlostorstvaodomraza.mk/reports/view/230>

1.9 Дела против лица со посебни потреби

Постојат специфични облици на насилство поврзани со попреченоста, предизвикани од сложени индивидуални, социјални и културни убедувања, кои се стрикно внатрешно поврзани и разработени на различни нивоа. Негативните ставови за различноста и попреченоста, изразени од страна на многу лица, содржат отворена дискриминација. Понижувањето, стравот од физички контакти и презирот претставуваат облици на насилство кои децата со попреченост честопати го трпат како жртви. Многу лица со попреченост кажуваат дека недостигот на еднакви можност во сите области во животот создава насилни ефекти врз нивните животи. Барьерите кои се испречуваат пред лицата со попреченост, од пристапот до можностите, се и физички и ментални.

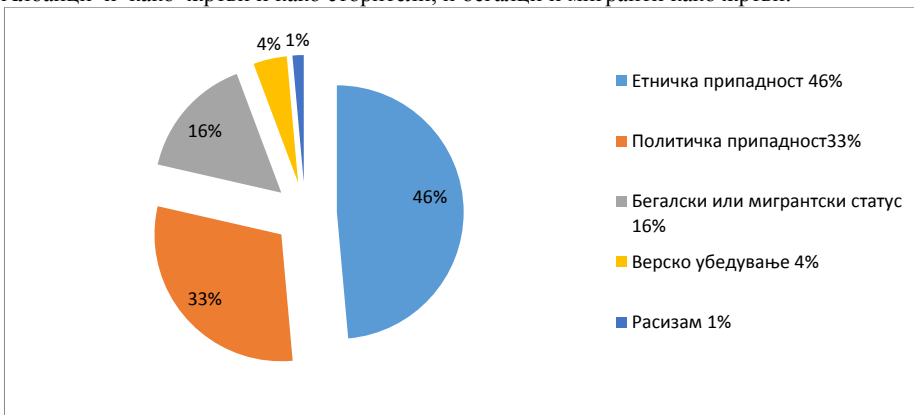
1.10 Европски ден на жртвите на криминалот од омраза

Со прогласувањето на 22 јули за Европски ден на жртвите на криминалот од омраза, целта е овој датум да се воспостави како ден за признавање на проблемот со криминалот од омраза во Европа, да им се даде поддршка на жртвите, да се потврди заложбата за мониторирање, за спроведување на законот и за подигнување на јавната свест со цел да се осудат и да се спречат таквите кривични дела. Секој може да биде жртва на криминалот од омраза, иако припадниците на ранливите заедници се најчестите жртви.⁶

2. Ситуацијата со криминалот од омраза во Република Македонија за 2016 година

2.1 Инциденти според пристрасна мотивација во 2016 година

Злосторствата од омраза се случиле поради етничка припадност (46%), политичка определба (33%), статус на жртвата на бегалец, или мигрант (16%), верска припадност (4%) и расизам (1%). Речиси сите инциденти вклучуваат етнички Македонци или Албанци и како жртви и како сторители, и бегалци и мигранти како жртви.

2.2 Инциденти според локација во 2016 година

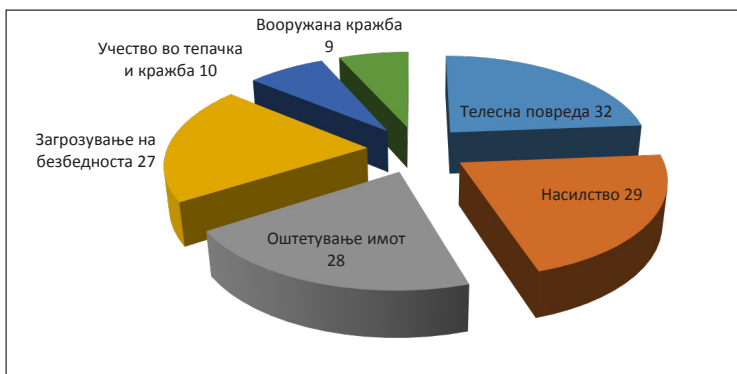
Огроман број инциденти 43 од инцидентите (70%) се случиле во Скопје и во скопското градско подрачје. Имало по 8 инциденти во Куманово, 4 во Битола и Тетово, 3 во Демир Капија и Неготино, 2 во Кавадарци и 1 во Гостивар, Штип и Кочани

⁶ Европски ден на жртвите на криминалот од омраза, Академик, достапно на: <http://www.akademik.mk/evropski-den-na-zhrtvite-na-kriminalot-od-omraza/>

(самите градови или градските подрачја). Многу од градовите во кои се случиле инцидентите се лоцирани долж паневропскиот коридор X. Инцидентите се случиле во близина на автопатот по кој се движеле бегалците на нивниот пат до ЕУ. Во Скопје инцидентите вклучуваат напади помеѓу припадници на македонската и на албанската етничка заедница и оштетување на сопственост на политички партии.

2.3 Видови злосторства во 2016 година

Најголем дел од злосторствата се извршени од млади луѓе, вандала и ограбувачи. Жртвите и сторителите се најчесто припадници на различни етнички заедници (македонската или албанската), додека многу од жртвите се со мароканско, сириско, ирачко и авганистанско етничко потекло. Регистраните инциденти се поврзани со наводни кривични дела предвидени во Кривичниот законик на земјата. Поголем дел од кривичните дела вклучуваат: телесна повреда, вклучително и тешки телесни повреди (32), насилство (29), оштетување имот (28), загрозување на безбедноста (27), учество во тепачка (10) и кражба вклучувајќи и вооружена кражба (9). Понатаму, 24 од инцидентите спаѓаат под поттикнување на омраза, раздор и нетрпеливост на национална, расна, верска или друга дискриминаторска основа, а 1 настан спаѓа под расна дискриминација. Често кривичните дела сторени во еден инцидент исполнуваат критериуми за две или повеќе кривични дела, па оттука е и поголемиот број на кривични дела, отколку на инциденти претставени во ова поглавје.

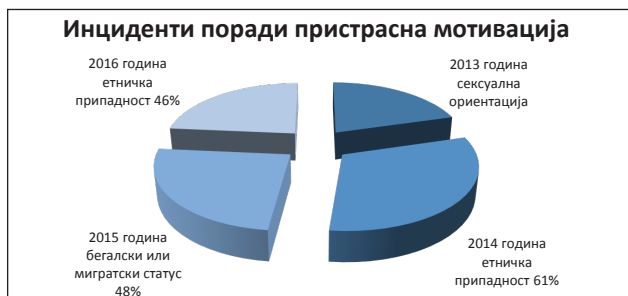

7

2.4 Национална статистика

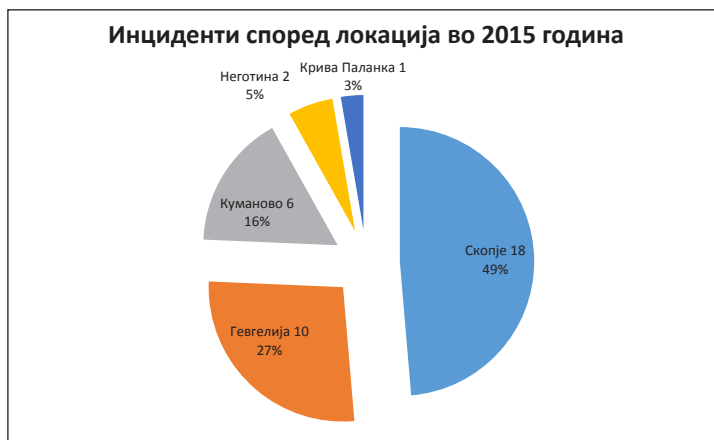
- Се собираат податоци од страна на МХК од 2013 година, со поддршка на Мисијата на ОБСЕ во Скопје,
- Вкупно се регистрирани 347 случаи.

⁷ Годишен извештај за криминалот од омраза во 2016, Злосторства од омраза http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/2385/ZLOSTORSTVA_OD_OMRAZA_2016_za_WEB.pdf

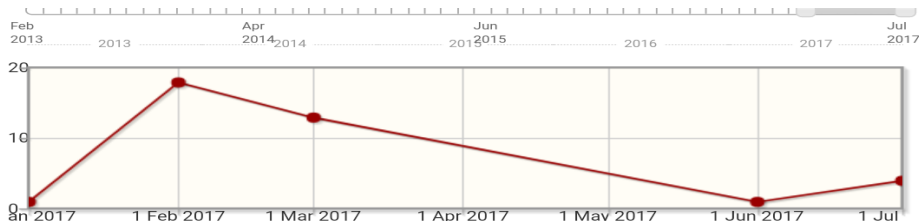

2.5 Инциденти според локација

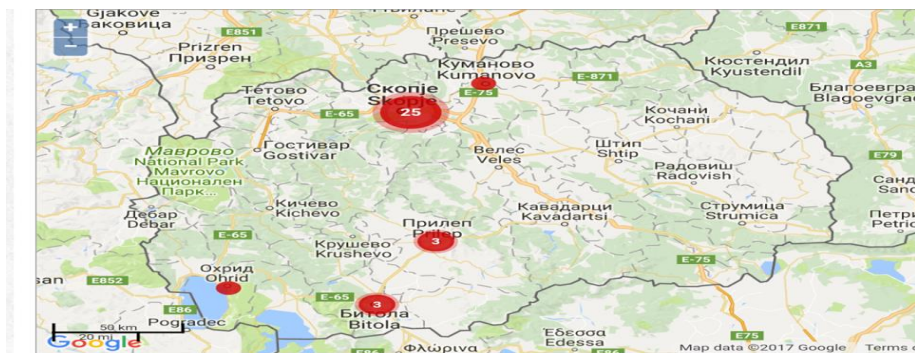
Во 2015 година најголем број инциденти (41%) се случиле во Скопје (општините Центар, Чаир, Гази Баба, Карпош и Аеродром) и во скопската област. Имало 10 инциденти во Гевгелија, 6 во Куманово, по 2 во Битола и во Неготино и по 1 инцидент во Тетово, во Гостивар, во Кочани, во Крива Паланка, во Кавадарци и во Велес (сите градови со нивните градски области). Градовите во кои се случиле најголем број од инцидентите се лоцирани долж паневропскиот коридор X. Во Скопје, најголем број инциденти вклучуваат напади помеѓу припадници на македонската и на албанската етничка заедница, додека во другите градови најголем број инциденти се случиле во близина на автопатот кој го користат бегалците на нивната рута кон Европската Унија.

2.6 Инциденти по месец во 2017 година

2.7 Инциденти според локација во 2017 година

ЗАКЛУЧОК

Од сето досега може да заклучиме дека постои можност за пораст на криминалот од омраза во Република Македонија. Со оглед на тоа што сторителите сметаат дека дејствуваат во името на нивната заедница, тие сметаат дека нивните дела се морално оправдани. Доколку таа заедница делотворно не ги казни делата на криминал од омраза и не се дистанцира од истите, сторителите и останатите потенцијални сторители се охрабруваат да продолжат со нивните дејства и бројот на дела на криминал од омраза ќе расте. Постои тенденција криминалот од омраза да ескалира, сторителите кои на почетокот извршуваат помали прекршоци, најчесто продолжуваат да извршуваат се понасилни дела, доколку не бидат фатени и запрени. Затоа, дури и помалите прекршоци извршени со мотив заснован на предрасуди се опасни и бараат одлучен одговор од страна на институциите. Постои тенденција криминалот од омраза да создаде спирала на насилство доколку жртвите и нивните заедници не се чувствуваат безбедни и заштитени од државните власти, постои голема веројатност тие да преземат

⁸ Годишен извештај за криминалот од омраза во 2015, Злосторства од омраза http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/1617/ZLORSTORSTVA_OD_OMRAZA_2015_MK.pdf

⁹ <http://www.zlostorstvaodomraza.mk/main>

одмазднички дејства против припадниците на заедницата која е обвинета дека ги нападнала. Ова може да доведе до натамошни напади, создавајќи спирала на насилство која води до сериозни општествени нарушувања. Оваа појава е особено изразена во земјите каде има историја на етнички конфликти.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Член 39 став 5 од Кривичен законик на Република Македонија, Службен весник на Република Македонија број 37/96

Криминалот од омраза зема замав: Доследна примена на законите, Академик <https://www.akademik.mk/kriminalot-od-omraza-zema-zamav-doslednata-primena-na-zaknite-kluchna-vo-borbata-so-subverzivniot-protses-i-pojava/>

Акад. Камбовски Владо и д-р Мирјана Лазорова Трајковска. Правна анализа на концептот на казнено дело на омраза и говорот на омраза, Скопје – септември, (2012)

Предизвикување на национална, расна и верска омраза, раздор и нетрпеливост Злосторства од омраза

<http://www.zlostorstvaodomraza.com/>

Стратегија за интеграција на бегалци и странци во Република Македонија, Влада на Република Македонија-Министерство за труд и социјална политика, достапно на: http://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_begalci.pdf

<http://www.zlostorstvaodomraza.mk/reports/view/230>

Европски ден на жртвите на криминалот од омраза, Академик, достапно на: <http://www.akademik.mk/evropski-den-na-zhrtvite-na-kriminalot-od-omraza/>

Годишен извештај за криминалот од омраза во 2016, Злосторства од омраза

http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/2385/ZLOSTORSTVA_OD_OMRAZA_2016_za_WEB.pdf

Годишен извештај за криминалот од омраза во 2015, Злосторства од омраза

http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/1617/ZLOSTORSTVA_OD_OMRAZA_2015_MK.pdf

<http://www.zlostorstvaodomraza.mk/main>

СОЦИОЛОШКИ ПОИМ ЗА ЈАВНИОТ РЕД И МИР

Апстракт: Во овој труд се определува социолошкиот поим на јавниот ред и мир. При определувањето на социолошкиот поим за јавниот ред и мир во центарот на вниманието пред сè треба да го имаме човекот како општествено битие од причини што самиот човек претставува основна алка во целиот правен систем без кој, воопшто, не би имало потреба од воспоставување и определување на поимот на Јавниот ред и мир.

Клучни зборови: *човек, насилство, агресија, агресивност, фрустрација, конфликт, правда.*

SOCIOLOGICAL POISON FOR THE PUBLIC ORDER AND WORLD

Abstract: This paper defines the sociological notion of public order and peace. In determining the sociological notion of public order and peace in the center of attention, we must first of all have a human being as a social being, because the man himself is the basic link in the whole legal system without which, in general, there would be no need to establish and determine the notion of public order and peace.

Key words: *Man, violence, aggression, aggression, frustration, conflict, truth.*

ВОВЕД

Во последно време вниманието на научната и стручната јавност, но и на обичните луѓе, е привлечено од огромниот пораст на агресивно однесување и деструктивност. Бранот на насилства ги зафаќа сите сфери на општествениот живот почнувајќи од пораст на насилство во бракот и семејството, училиштата, па сè до спортските терени. Вниманието на стручната и научната јавност е свртено пред сè на утврдување на природата и причините на агресиите, насилствата и деструктивното однесување на луѓето.

Во досегашните истражувања не е отидено многу далеку при утврдувањето на социолошките аспекти на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир и во потрагата по одговорот на прашањето што преставуваат агресиите, насилствата и деструктивните однесувања на луѓето воопшто?

Засега дури не постои ни општо прифатена дефиниција. Супек¹ ги дефинира како употреба на насилни средства над живи суштества со намера да се постигне

---

¹ Супек R.: *Drustvene predrasude i nacionalizam*, str. 46.

некоја сакана цел, при што таквата цел може да биде и подобро прилагодување, па и подобро уредување на општествените односи. Ваквата дефиниција има повеќе слабости и недоречености и не би можела да се прифати. Таа до некаде е тавтолошка, затоа што агесијата се дефинира со употреба на насилни средства, потоа се однесува на агесија која се означува како физичка, а не ја опфаќа психичката агесија и сл. Слични слабости има и во дефиницијата на агесија на социолошкиот речник на John Scott and Gordon Marshall². Во него агесијата се определува како ненадеен, брутален и непредизвикан напад од една индивидуа на друга, од една група на друга. И овде не е зафатена психичката агесија, но исто така насилство и агесија претставува и вандалистичкото однесување, кое не е земено во предвид во оваа дефиниција. Со разгледување на агесиите и насилствата е донесена една друга дефиниција според која насилството се дефинира како екстреман облик на агесија со нелегитимна и неоправдана употреба на физичка или психичка сила.³ Тој прави разлика помеѓу организирано и спонтано насилство, ритуално и безлично истакнувајќи го како посебен вид инструменталното насилство во вид на уцени, грабежи, заложници и слично. За разлика од Шепаровиќ, за Кувачиќ⁴ насилничките и агресивните акти обично значат кршење на одредени норми, заради тоа треба да се проучуваат во концептот на социјалната дезорганизација и аномија, кога се работи за помали нарушувања во границите на постојните социјални системи. Овде се прави напор да се навлезе во етиологијата на овој феномен, иако не се прави прифатливо дефинирање на појавата.

Според истакнатите ставови⁵, професорот Арнаудовски го прифаќа ставот на Долард. Тој смета дека агесијата е реакција на социјални фрустрации, односно на ситуации што значат осуетување на задоволување на потребите на човекот. Од овде, колку потребите се посилно осуетени и агесијата е посилна и обратно. Овде би го споменал и обидот на професорот Арнаудовски да докаже дали агесијата е социопатолошка појава или е само обична нормална појава. Имено, тој смета дека не може со сигурност да се утврди дали агесијата, односно агресивноста е социопатолошка појава или е обична нормална појава во општествените односи. Поради тоа тој предлага да се утврдува кога агресивноста е социопатолошка појава, а кога не. Агесиите би биле патолошки само тогаш кога предизвикуваат деструкции во општествениот живот.

Од овде може слободно да се констатира дека и покрај многуте истражувања и обиди да се донесе дефиниција за агресивното и насилното однесување сè уште се нема донесено општо прифатена дефиниција.

Според мое видување, дефиницијата на агесиите треба да ги содржи следните елементи:

- Агесијата, од каков и да е вид, претставува девијантна појава, односно значи пречекорување на одредени прифатени општествени норми на однесување, како помеѓу одредени индивидуи, така и помеѓу оделни општествени групи;
- Агесијата претставува употреба на физичка или психичка сила или идвете заедно, односно е своевиден облика на насилство, односно акт со кој се настојува да му се нанесе болка или повреда, а во оделни ситуации и ликвидација на некој човек или уништување и оштетување на одредени материјални предмети.

---

² Социолошки речник на John Scott and Gordon Marshall, 2009, str. 10.

³ Separovic Z.: Kriminologija I socijalna patologija, Zagreb, 1981 godina str. 105.

⁴ Kuvacic I.: Obilje I nasilje, Naprijed, Zagreb, 1979 godina str. 160.

⁵ Арнаудовски Љ.: Предавања по социјална патологија, Студенски збор, Скопје, 1982 год. стр. 110.

Во науката и помеѓу истражувачите не постои усогласен став за тоа каде треба да се бараат изворите на агресијата и насилството во современото општество. Дали тие треба да се бараат во биолошко-нагонската природа на човекот, дали се реакции на фрустрации или одредена девијантна појава која има извор на самото општество.

Најеминентни претставници на нагонската теорија за агресиите се Lorenz⁶ и Frojd⁷. Така Фројд сметаше дека кај човекот покрај либидото постои и нагон на смртта и деструкцијата. Тој нагон го присилува човекот да нападне други лица, дури и да ги уништи. Таа нагонска енергија мора да се појави било непосредно, било посредно, затоа што ако не дојде до тоа ќе дојде до неконтролирани изливи на насилство или самоубиства. Konrad Lorenz, кој бил биолог, и чија книга „за агресијата“ била многу популарна, ја напишал всушност на основа аналогија во однесувањето меѓу животните и луѓето. Lorenz сметал дека луѓето во основа не се раководат од разумот, туку од нагоните, односно изворите на агресија и насилство треба да се бараат токму во биолошко-нагонските особини на луѓето. Тој дошол до заклучок дека агресивноста не е некое фаволско својство, дека не е деструктивен принцип, туку дека е внатрешен двигател на развојот. Тој утврдил дека кај животните постои инхибиторен механизам, кој овозможува хармоничен развој во рамките на заедницата, а агресивноста се појавува само спрема надворешните непријатели. Човекот само заради специфичниот развојот и појавата на говорот и мислењето го напуштил инстинктивистичкиот начин на однесување, а агресивно реагира слично како нив, со тоа што не постојат инхибиторни механизми како кај животните. Тие нив ги штитеа од самоуништување, додека човекот е можно да го уништи својот вид. Меѓутоа, ваквите заклучоци на Lorenz се побиеани со релативно очигледни докази. Навистина, најголемиот број животни не се агресивни во рамките на својот род, како што е човекот убиец, кој убива и малтретира членови од својот род, дури и без причина, било економска, било биолошка и притоа чувствува задоволство, но сепак постојат некои животни кои сепак убиваат и се агресивни без некои надворешни причинители.⁸ Пример: Лисицата кога ќе влезе во кокошарникот убива повеќе кокошки отколку што може да изеде, што значи дека и таа и некои други животински видови не убиваат само заради храна и не се агресивни само при парење. Заради тоа Маслов⁹ истакнува дека „мораме да се сомневаме на целокупните заклучоци за луѓето на основа на животните... До колку просудуваме на основа на животните кои му се најблиски на човекот, мора да се заклучи дека се потврдува нешто скоро спротивно од она што се смета точно. Ако луѓето потекнуваат од животни, тогаш тоа наследство мора да биде антропоидно, а антропоидните мајмуни се повеќе спремни на соработка, отколку на агресија“.

На оваа теорија можат да и се упатат и некои други забелешки на кои не може да даде одговор. Оваа теорија не е во состојба да одговори зошто обемот на агресија не е еднакво дистрибуиран меѓу сите луѓе и сите општества, затоа што во одредени периоди доаѓа до пораст на агресијата и насилството во општеството и сл. Сето ова во крајна линија значи дека не само што треба да се посомневаме во аргументите на оваа теорија, туку треба и потполно да ги отфрлиме бидејќи човекот нема наследна природа која го присилува на агресивност и деструкција заради неа самата и изворот треба да се бара на друго место.

⁶ Lorenz K.: On Aggression, 1963 god. str. 76.

⁷ Frojd S.: Psihologija mase I analiza ega, Fedon 2006, str. 275.

⁸ From E.: Anatomija ljudske destruktivnosti, Naprijed, Zagreb, 1980 god. str. 22.

⁹ Маслов А.: Мотивација и личност, Нолит, Београд, 1980 год. стр.167.

Друга теоретска ориентација за објаснување на агресивноста е бихевиористичката теорија за „фрустрација-агресија“ на Dollard и Miller¹⁰. Според овие двајца автори агресијата настанува кога човекот е спречен да задоволи некоја своја потреба и при вршење на некоја своја работа. Овде станува збор за конфликт на човекот со некои надворешни сили од материјална или социјална природа. Човекот како свесно суштество секогаш настојува да оствари некоја своја цел и ако во тоа биде спречен тој се напнува, вознемирува и станува незадоволен при што тие внатрешни чувства на неугодност иако се предизвикани од некоја надворешна сила ги испразнува преку агресивно и насилничко однесување. Човекот во ова ситуација презема одредена акција која значи отстранување, разорување, понижување на надворешната препрека, било да е таа физичка или општествена¹¹. Тоа понатаму би требало да значи дека агресијата е пропорционална на општествената или физичката сила која го предизвикала чувството на фрустрација и незадоволство. Меѓутоа на фрустрациите нужно не се одговара со агресија и насилство, туку постојат повеќе можни реакции на фрустрациони ситуации¹². Во оваа насока, најдобро би било да се реорганизира активноста, односно онаа активност или однесување што не ги дава очекуваните резултати да се замени со друго за да се постигне саканата цел. Овде треба да се истакне дека иако ваквото однесување е најпожелно, често не е можно така да се реагира бидејќи настаните што фрустрираат се од емоционална природа, а емотивните настани го отежнуваат рационалното и интелектуалното приобање на проблемите и личностите. Можно е да се реагира со свртување кон луѓето, што значи повеќето кога се фрустрирани не реагираат агресивно, туку напротив бараат помош од други луѓе (пријатели, лекари, психијатри и сл.).

Секако дека во фрустрациони ситуации може да се реагира и со свртување против луѓето. Во дадени ситуации се активира еден психолошки механизам кој е извор на судири меѓу поединци и општествени групи. Се смета дека агресијата зависи од јачината на желбата која е осуетена. Нејзината јачина упатува и на директна агресија и насилство врз самиот извор на неволја. Од друга страна што е поголема казната на агресија, помала е веројатноста дека ќе дојде до агресија или дека таа пак ќе се изрази на таков начин, што упатува на заклучок дека и репресијата може до одредени рамки да делува превентивно.

Агресијата може да се разликува спрема насоката и спрема формата. Спрема насоката може да биде директна или индиректна. Директната е насочена спрема перцепираниот извор на агресија, што може да биде човек, група, институција и сл. Кај индиректната агресија постои трансвер на агресија и таа се пренасочува (пример: административецот кој е искаран од својот претпоставен агресијата не ја насочува кон претпоставениот туку ја пренасочува дома на својата фамилија).

Според формата агресијата може да биде физичка и психичка. Кај физичката агресија перцепираниот извор на агресија би бил физички напад, а во другиот случај, односно кај психичката агресија перцепираниот извор на агресија би бил вербална расправија.

Кај одредени луѓе како реакција на фрустрациите може одредени индивидуи да се свртат од луѓето во своевидно бегство, изолација така што реакцијата не е насочена кон изворот на агресијата, туку фрустрираниот човек се повлекува во себе

¹⁰ Dollard J., Miller N., Doob L., Mowrer O. and Sears R, Frustration and aggression (Frustration aggression theory), New Haven 1939, str. 163.

¹¹ Supek R.: Drustvene predrasude i nacionalizam, Globus, Zagreb, 1992 god. str. 43.

¹² Zvonarevic M.: Socijalna psihologija, Skolska knjiga, Zagreb, 1976 god. str. 308.

и се чувствува немоќен да ја постигне поставената цел. Повлекувањето може да поприми и облици на девијантно однесување во вид на алкохолизам и наркоманија.

Изложените концепции за насилството и агресијата очигледно се еднострани и ограничени и не можат да ги објаснат овие појави во современото општество. Сведувањето на општествените појави на биолошки не дава основа за нивно објаснување, иако оваа теорија е лесно прифатлива за многумина. Ниту теоријата за агресијата како реакција на фрустрациите не може докрај да ги пронајде причините за агресијата. Секоја фрустрација не доведува до агресија, односно појавата на агресивно однесување не е секојпат последица на постоење на фрустрации како што често се случува при нарушување на јавниот ред и мир. Фром во својот труд *Анатомија на човечките деструктивност* истакнува доста примери каде луѓето се доста фрустрирани, а не реагираат агресивно.¹³

Од исказаното може да се каже дека најисправно ќе биде да се тргне од објаснувањето на агресијата и насилството од оние услови и околности кои се основа на која се појавуваат и други видови девијантно однесување на поединци и општествени групи. Тоа се оние општествени фактори кои доведуваат до слабеење на општествената кохезија во современото општество. Во услови на брзи промени кои се случуваат сега кога нашата земја е сè уште во период на транзиција се доаѓа до процеси на социјална дезорганизација кај низа општествени институции кои имаат значајна функција во социјалната интеграција и социјалната контрола. Транзицијата предизвика состојба во која се раскинуваат старите норми и вредности и се воведуваат нови норми и вредности, состојба која што најмногу ја засега младата популација и доведе до ерупција на насилства и агресији. Огромна маса на млади луѓе барајќи патишта за сопствена афирмација, трагајќи по сопствен идентитет се сретнуваат со најразлични бариери и препреки, а понекогаш наоѓајќи се во своевиден идеолошки вакум скоро и да немаат цели и идеи. И двете состојби создаваат тензии и чувство на несигурност и безвредност. Целите што со воспитанието и целиот процес на социјализација им се наметнуваат на младите и начините што се нудат за реализирање, се покажуваат за неостварливи, што некои лица ги фрустрира и трауматизира. Од овде можеме да заклучиме дека ерупцијата на насилства и агресији се резултат на дезориентираната состојба на општество односно младите во општеството. Самите тешкотии за преадаптација од еден во друг систем на управување на општеството поради што доведува до деорганизираност на истото, раѓа чувство на несигурност, егоизам, изолација и сл. Кај одредена група на индивидуи или општествени групи може настанатата ситуација да доведе до ирационална реакција, односно празнење по пат на манифестирање на агресија и насилство. Обично агресијата и насилството (празнењето) се манифестира на јавни места и со самиот тој чин се загрозува јавниот ред и мир.

На крај може да се заклучи дека насилствата се засновани на следните елементи:

- Личност,
- Средина и
- Одредена конфликтна ситуација.

Човекот несомнено носи некои наследни елементи, но големо влијание во неговото обликување има социјалната средина. Во оваа смисла човековото

¹³ From E. : *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Naprijed, Zagreb, 1980 god. str. 83

реагирање и делување може да биде најразлично во различни ситуации, односно се зависи од силината на дразбата.

За разлика од претходно кажаното, општествениот конфликт (бунт, немири, демонстрации и сл.) претставуваат еден вид колективно дејствување на одделни општествени групи.

Гледано од социолошки аспект, општествениот конфликт преставува обид за постигнување на интереси и цели на одредени општествени субјекти, каде со своите дејствија ќе ги оневозможи потребите, интересите и целите на друг општествен субјект. Социјалните конфликти настануваат поради општествената и културената фрагментацијата, односно распарчување на општеството. Во секое општество постојат различни потреби, интереси, намери, аспирации, активности. Конфликти се јавуваат исто така и поради условите во кои една група на дејствува, состојбата на животната средина, но, исто така, поради структурата на самата група. Конфликтите, исто така, се поврзува и со нивото на општата култура, традиционални односи и параметри на социјалните групи и заедници. Конфликт е еден вид на социјална динамика и социјална интеракција, начин на конституирање, функционирање и одржување на општеството од една страна, но и заостанување, уназадување и разорување на социјалните структури.

Прелиминарното определување на конфликтот подразбира конфликт помеѓу социјални групи, и конфликти со висока амплитуда, кој доведува до доминација на една или поттурнување на друга група. Сепак, конфликтот се одвива и внатре во рамките на социјалните групи, во рамките на тимови, помеѓу поединците, како спротиставување на ставови, мислења, идеи, потреби и слично. Во такви околности, конфликтот претставува поттик за работата и активностите на групата, станува енергија која ги решава проблемите, поттикнуваат креативност, развој на натпреварувачки дух кај учесниците во конфликтот и го покренува работниот ритам. Ова значи дека треба да ги разликуваме формата, карактерот и нивото на конфликтот за да можеме да заклучиме какви ефекти има на односот во групата и меѓу групите. Од овде може да си ја поставиме тезата дека пониското ниво на конфликт односно конфликтот со помал интензитет има позитивен ефект за работата и активностите на социјалните групи, додека поголем интензитет на конфликт може да доведе до штетни ефекти врз работата на тие групи.

Со цел, полесно да ги разликуваме карактерот, улогата и значењето на конфликти во општеството, би го вовел поимот *судир*, со кој ќе одбележиме висок интензитет на конфликтот, односно, граничната линија меѓу корисното и штетното манифестирање на конфликтот. Или попрецизно, судирот означува непомирлив конфликт, оној кој ја уништува социјална група или доведува до судир на групи од кој едната група излегува како победник, додека другата група е поразена, поттурната или уништена. Ако се вратиме на етимолошкиот поим на зборот конфликт, можеме да видиме дека неговото потекло е во латинскиот јазик, *conflict* - удар во нешто, пореметување, укинување, борба, трпење.

ЗАКЛУЧОК

Во досегашните истражувања не е отидено многу далеку при утврдувањето на социолошките аспекти на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир, но претставниците на целата научна фела се согласуваат дека агесиите, насилствата и деструктивните однесувања на луѓето се клучните социолошки фактори за појава на овој вид криминалитет.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Арнаудовски Љ.: Предавања по социјална патологија, Студенски збор, Скопје, 1982 год;
Dollard J., Miller N., Doob L., Mowrer O. and Sears R, Frustration and aggression (Frustration aggression theory), New Haven 1939;
Frojd S.: Psihologija mase I analiza ega, Fedon 2006;
From E. : Anatomija ljudske destruktivnosti, Naprijed, Zagreb, 1980 god;
Kuvacic I. : Obilje I nasilje, Naprijed, Zagreb, 1979 godina;
Lorenz K.: On Aggression, 1963 god;
Маслов А.: Мотивација и личност, Нолит, Београд, 1980 година;
Supek R.: Drustvene predrasude i nacionalizam; Београд, 1983;
Социолошки речник на John Scott and Gordon Marshall, 2009;
Separovic Z.: Kriminologija I socijalna patologija, Zagreb, 1981 godina;
Supek R.: Drustvene predrasude i nacionalizam, Globus, Zagreb, 1992 god;
Zvonarevic M.: Socijalna psihologija, Skolska knjiga, Zagreb, 1976 god;

ВЛИЈАНИЕТО НА ИЗБОРНИОТ КОЛЕГИУМ ВРЗ ПРЕТСЕДАТЕЛСКИТЕ ИЗБОРИ ВО САД

Апстракт: Во овој труд најпрвин е објаснето како функционира изборниот колегиум и неговиот историски развој, за читателите да добијат јасна слика зошто САД имаат ваков заплеткан систем за избор на претседател. Потоа е преминато на влијанијата кои ги има колегиумот во изборниот процес и на крајот е даден пример каде колегиумот „одлучил“, а тоа се последните претседателски избори во 2016 година во САД. Претседателот и потпретседателот на САД се избираат на еден вид посредни избори, односно прво граѓаните гласаат, па се утврдува кој кандидат има најголем број на гласови на ниво на секоја сојузна држава и според тоа се одредува како ќе гласат електорите во изборниот колегиум. Изборниот колегиум е колектив на електори, тоа најчесто се членови или лојални поддржувачи на политичките партии кои се номинираат посебно за секоја сојузна држава. Формална задача на електорите е нивниот електорски глас да го дадат за кандидатот кој освоил најголем број на гласови во сојузната држава од која тие доаѓаат. Електорите немаат уставна обврска да ја почитуваат народната волја, па затоа имало повеќе случаи кога некој електор гласал за друг кандидат, а не за оној кандидат кој освоил најголем број на гласови во сојузната држава. Да биде избран претседател и потпретседател на САД се потребни 270 гласа од изборниот колегиум кој брои вкупно 538 избирачи.

Клучни зборови: САД, Изборен колегиум, електори, претседател, потпретседател.

THE INFLUENCE OF THE ELECTORAL COLLEGIUM ON THE US PRESIDENTIAL ELECTION

Abstract: In this paper explained how Collegium and its historical development function, so that readers can get a clear picture why the United States has such a complex system of presidential election. Then it passed on the influences that the college has in the electoral process and in the end I have given an example where the collegium "decided", and those are the last presidential elections in 2016 in the United States. The president and the vice president are elected in indirect elections, that is, the citizens vote first, than determines which candidate has the highest number of votes at the level of each federal state, and according to that, determines how the electors in the election collegium will vote. The electoral college is a group of electors, usually members or loyal supporters of political parties who are nominated separately for each federal state. The formal task of the electors is, to give an electoral voice for the candidate who has won the largest number of votes in the federal state from which they come. The electors haven't a constitutional obligation to respect the people's will, so there were more cases when an elector voted for another candidate, and not for that candidate who won the largest number of votes in the federal state. To be elected for president and vice president of the United States it is necessary 270 votes from an electoral college with a total of 538 voters.

Key words: USA, Electoral Collegium, Electors, President, Vice President

ВОВЕД

Претседателските избори во САД кога се одржуваат се во фокусот на јавноста не само во Америка, туку низ целиот свет. Предизборната кампања, почнувајќи од внатрешните избори и номинирања се следи од милиони луѓе во целиот свет. Изборната кампања и изборните резултати се предмет на анализа и дебата на стотици медиумски куќи, аналитичари, експерти, политичари ширум целиот свет. Но иако станува збор за избор на претседател на држава која е една од најмоќните светски сили, сепак претседателските избори не се многу јасни и разбирливи за обичните граѓани кои гласат за претседател на САД. Ова е така затоа што американските граѓани не гласаат на директни, туку гласаат на посредни избори. Последниот збор го имаат електорите од изборниот колегиум, кои вкупно се 538 и треба најмалку 270 електорски гласови да добие еден кандидат за да биде избран за претседател.¹ Ова значи дека кога на изборниот ден повеќе од сто милиони граѓани излегуваат да гласаат, тие го заокружуваат името на кандидатот за кого се определиле, но всушност тие гласаат за кој кандидат за претседател електорите од нивната сојузна држава да го дадат електорскиот глас во Изборниот колегиум. Поради ова системот на изборен колегиум е доста сложен и е мета на многу сериозни критики. Изборниот колегиум беше актуелен во јавноста особено на последните избори (2016 година) во САД кога Хилари Клинтон освои повеќе гласови од граѓаните на САД, но благодарение на изборниот колегиум Доналд Трамп стана претседател на САД. Оние кои имаат негативен став кон изборниот колегиум, велат дека ако демократијата претставува „владеење на мнозинството“ тогаш изборниот колегиум е недемократска институција бидејќи овозможува кандидатот кој освоил помалку гласови на народното гласање да биде избран за претседател, благодарение на електорските гласови во изборниот колегиум. Наспроти ова гледиште, тие што го поддржуваат изборниот колегиум нивен главен аргумент е дека изборниот колегиум е важна карактеристика на федерализмот на САД и на овој начин се штитат правата на малите сојузни држави, односно и тие да имаат можност да влијаат на изборот на претседател на САД.

Поим на изборен колегиум

Извршната власт му припаѓа на претседателот на Соединетите Американски Држави. Тој ја врши својата функција во рок од четири години и заедно со потпретседателот избран за истиот рок, се избираат на начин пропишан со Уставот.² Претседателот и потпретседателот се избираат преку системот на изборен колегиум на САД (United States Electoral College).

Изборниот колегиум може да се претстави како колектив на електори, кои се именуваат од секоја сојузна држава во одреден број и имаат задача по одреден период од гласањето на американскиот народ, да го дадат својот електорски глас за кандидатот кој победил во нивната сојузна држава, односно да го изберат претседателот и потпретседателот на САД. Начинот на кои се именуваат електорите го одредува законодавното тело на секоја држава. Бројот на електори во изборниот колегиум од една држава е еднаков со вкупниот број на претставници во Претставничкиот дом и сенатори во Сенатот од таа држава.³ Во избирачкиот колегиум право на одлучување имаат вкупно

---

¹ Терминот „electors“ при македонски превод значи „избирачи“, но поради можноста за создавање недоумица кај читателот, па овој термин да се поистоветува со гласачите кои гласаат на општите избори, ќе се користи терминот „електори“ кој е поприфатлив во македонската терминологија.

² Article II, United States Constitution.

³ Претставничкиот дом ги претставува граѓаните на САД, има вкупно 435 члена и колкав број на членови од една држава ќе се изберат зависи од бројот на население во таа држава кој се одредува на попис на

538 електори, овде влегуваат и три електори од областа Колумбија која нема свои претставници во Конгресот, но со дваесет и третиот амандман на Уставот на САД и таа добива свои посебни електори. Прво секоја политичка партија номинира свои електори, најчесто на партиски конвенции и тоа се лојални и верни поддржувачи на политичките партии, но постојат и примери кога електорите со своето гласање го потврдиле спротивното, односно не биле верни на кандидатот за претседател на партијата од која тие доаѓаат. Доколку на пример државата Тексас има 36 претставници во Претставничкиот дом и 2 сенатори, тогаш политичките партии во Тексас ќе номинираат вкупно по 38 избирачи. Во Уставот на САД е пропишано дека за член на изборното тело не може да се именува сенатор или член на Претставничкиот дом, лице кое кое поседува канцеларија за доверба или профит, а со XIV амандман на Уставот на САД овие забрана се однесуваа и на лице кое учествувало во бунт или востание против Уставот или пак ќе даде помош или поддршка на неговите непријатели, меѓутоа оваа забрана од XIV амандман може да се острани со две третини гласови од двата дома на Конгресот. На изборните ливчиња во некои држави се наведуваат само имињата на кандидатите, а во некои покрај кандидатот се наведуваат и електорите кои треба да гласаат за тој кандидат доколку победи. Понатаму по одржувањето на претседателските избори членовите на изборното тело се состануваат во својата држава и според XII амандман на Уставот на САД, гласаат на посебно ливче за претседател и потпретседател. Формална задача на електорите е да гласаат за кандидатот за претседател и потпретседател кој победил, односно освоил најмногу гласови во државата од која тие доаѓаат. Значи важи правилото, сите електорски гласа од една држава одат на контото на кандидатот кој победил во таа држава, освен во државите Мејн и Небраска.⁴ Битно е да се напомене дека електорите немаат уставна обврска, туку само морална да ја почитуваат народната волја, па затоа имало повеќе случаи кога некој електор гласал за друг кандидат, а не за оној кандидат кој освоил најголем број на гласови во сојузната држава и ова се наречени „безнадежни електори“. Списоците од гласањето на електорите се потпишуваат и запечатени се праќаат во седиштето на владата на САД, на адреса на претседателот на Сенатот. Во присуство на Сенатот и Претставничкиот дом, претседателот на Сенатот ги отвара списоците и се бројат гласовите.

Да биде избран претседател и потпретседател на САД потребно е бројот на гласови за еден кандидат да биде повеќе од половина од вкупниот број на именувани електори. Односно се потребни 270 електорски гласа од изборниот колегиум кој брои вкупно 538 електори. Доколку ниту еден од кандидатите за претседатели не ги освои потребните 270 гласа од изборниот колегиум, тогаш според дванаесеттиот амандман од Уставот на САД за тоа кој ќе биде претседател на САД ќе одлучува Претставничкиот дом од тројцата кандидати кои освоиле најголем број на електорски гласови. Истото ова може да се случи и со изборот на потпретседател на САД, но во овој случај Сенатот ќе го избере потпретседателот од првите двајца кандидати.

Историја на изборниот колегиум

Изборниот колегиум е воспоставен со член II од Уставот на САД, уште во XVIII век.

секои десет години (секоја држава треба да има најмалку еден член во Претставничкиот дом), а пак Сенатот ја претставува еднаквоста на државите и брои вкупно 100 сенатори, односно по два сенатори од секоја држава.

⁴ Во сојузните држави, Мејн и Небраска системот на распределување на електори е пропорционален. Се гласа посебно во секој конгресен дистрикт и од секој дистрикт се бира по еден електор и дополнително 2 електори се бираат на ниво на цела држава.

На Уставната конвенција во 1787 година се водело расправа за кој да го избира претседателот на САД. Овде на оваа конвенција се појавиле неколку идеи како да се избира претседателот. Делегацијата од Вирџинија предвидувала Конгресот да го избира претседателот и овај план бил поддржан од поголемите сојузни држави. Контра аргументите за овој план биле дека на овој начин претседателот ќе се избира од мала група на луѓе кои често се состануваат и под знак прашање ќе биде неговата независност ако го избира Конгресот. По оваа идеја се појавил предлогот на Комитетот на единаесетмина во кој било наведено секоја сојузна држава да избира одреден број на електори кој ќе биде идентичен со бројот на членови на Конгресот од таа држава и тие потоа да го изберат претседателот. Овој предлог бил поддржан од помалите сојузни држави. Имало и идеја народот директно да го бира претседателот, но ова било неосстварливо бидејќи во тој период правото на глас на северот било многу подостапно, одколку на југот каде во голема мера владеело ропството. По исцрпна дебата и расправа, конвенцијата со мали измени го прифатила предлогот на Комитетот на единаесетмина.

Изборниот колегиум од неговото воспоставување до денес нема претрпено некои позначајни промени, односно во голем дел е останат ист како што бил замислен според првобитниот план. Се имаат случено измени во делот на избирањето на потпретседателот на САД. Најпрвин според првобитниот план во членот II од Уставот на САД било замислено кандидатот кој ќе добие повеќе од половината електорски гласови ќе стане претседател, а кандидатот кој ќе биде втор по добиени електорски гласови ќе стане потпретседател. Во 1800 година кандидатите на претседател и потпретседател, Томас Џеферсон и Арон Бјур на Демократско-републиканската партија ги победиле кандидатите на Федералистичката партија. Се појавило проблем бидејќи на гласачките ливчиња на кои гласале електорите не било назначено дали се гласа за претседател или потпретседател и се дошло во ситуација и двата кандидати на Демократско-републиканската партија да имаат ист број на гласови. По што и двата кандидати имале право да станат претседатели на САД. Поради непостоење можност да се утврди победникот, изборот на претседател се одвивал преку Претставничкиот дом. Поради овие проблеми и недоразбирања кои се појавиле на овие избори, Конгресот во 1803 година го предложил дванаесетиот амандман на Уставот на САД кој пропишува избирачите посебно да гласаат за претседател и потпретседател. Овој амандман почнал да важи на претседателските избори во 1804 година.

Иако изборниот колегиум нема претрпувано сериозни измени, во некои периоди се има случено неговото постоење да биде под знак прашалник. На претседателските избори во 1968 година Ричард Никсон добил 301 глас во колегиумот, Хјуберт Хамфри 191 електорски гласа и Џорџ Волас 46 електорски гласа, но Хамфри освоил само 1 % помалку гласови од Никсон на народното гласање. Поради видливото непропорционално распределување на гласовите од граѓаните во електори, претставникот од Претставничкиот дом, Емануел Селер ја предложил „Резолуцијата 681“. Со оваа резолуција се предвидувало во Уставот на САД, да се додаде амандман со кој би се укинал изборниот колегиум и да се воведо систем во кој парот (претседател и потпретседател) што ќе добие најмалку 40 % од гласовите на народот да биде победник на изборите. Доколку ниту еден пар не добие 40 % да се организира втор круг на избори во кој ќе учествуваат само првите два пара кои освоиле најмногу гласови. Предлогот бил изгласан во комисијата за правда и Претставничкиот дом, а во Сенатот недостасувале уште неколку гласови за да биде изгласан. На предлогот најмногу се противале помалите сојузни држави бидејќи сметале дека доколку се укине процесот на избирање на претседателот преку колегиумот ќе се намали нивното политичко влијание.

Како изборниот колегиум влијае на изборниот процес?

Процесот на избирање на претседател и потпретседател на САД е мошне долг и сложен бидејќи изборите се посредни, односно се избираат преку системот на изборен колегиум. Почнувајќи од формирањето на субјективен став на гласачите за кој кандидат да гласаат па сè до конечниот резултат од гласањето на електорите во изборниот колегиум, процесот подлежи на влијанија кои во голема мера можат да го променат конечниот резултат од изборите. Во текстот што следува ќе бидат објаснети влијанијата над изборниот процес што настануваат како последица од изборниот колегиум.

- Голем број на гласови слободно може да се каже дека не важат, од причина што за гласовите дадени за кандидатот кој не победил во една сојузна држава, не добива ниту 1 електор, бидејќи електорите се распределуваат по принципот „победникот освојува сè“. Дури и победата со еден глас на некој кандидат значи освојување на сите електори од таа држава. На пример на последниве претседателски избори во 2016 година во државата Мичиген, Трамп освои 2,279,543 гласа или 47,50% , а Клинтон 2,268,839 гласа или 47,27% овде и двата кандидати имаат речиси ист број на гласови, разликата е само 10,704 гласа или 0,23 %, но и покрај минималната победа Трамп ги освои сите 16 електори од оваа држава. Овде има 2,268,839 гласови кои „паѓаат во вода“ бидејќи за нив не следува ниту еден електор. Значи усвоено е правилото за „единствен глас“ на државите, односно правилото дека сите места на електорите во една држава треба да и припаѓаат на партијата која што го има мнозинството на гласови на изборите од таа држава. Така и минимално мнозинство им го дава правото на сите места на електорите во изборниот колегиум.⁵ Од ова може да се донесе заклучок дека кандидатот кој освоил и минимално мнозинство гласови ги добива сите електори, освен во државите Мејн и Небраска во кои се гласа посебно во секој конгресен дистрикт и од секој дистрикт се бира по еден електор и дополнително два електори се бираат на ниво на цела држава.
- Не ја отсликува реалната волја на гласачите. На ниво на целата територија на САД постои можност поголем број на народни гласови да има еден кандидат, а според бројот на гласови во секоја посебна сојузна држава да се дојде до ситуација тој кандидат да добие помал број на електори. Може да се случи како што беше примерот со последните претседателски избори во САД (2016 година) каде Клинтон доби поголем број на гласови од Трамп на народното гласање, но Трамп стана претседател бидејќи пресудните електорски гласови тој ги доби. Вакви примери каде тој што добил помалку гласови од граѓаните, а станал претседател досега во САД се имаат случено пет пати. Благодарение на овој систем во САД нема да победи тој што ќе освои најмногу гласови на народното гласање, туку кој ќе добие повеќе електори, ова значи дека целта на секој кандидат треба да му биде да ги освои државите кои „тежат“ повеќе електори.
- „Безнадежни електори“, ова е термин кој се користи за оние електори кои не гласаат за кандидатот за кој биле избрани да гласаат туку гласаат за некој друг. Ова е голем недостаток бидејќи електорите не ги почитуваат гласовите на граѓаните, туку гласаат по сопствено убедување. На последните избори една петиција собра 5 милиони потписи со која електорите се повикаа да гласат спротивно, односно да се откажат од Трамп. Голем број на електорите во

⁵ Ананиев Јован, Политички систем, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, 2015.

јавноста изнесоа шокантни информација, биле речиси бомбардирани со мејлови за да не гласаат или да гласаат за друг кандидат, исто така имало и многубројни закани и уценувања кон нив. Ова укажува на фактот дека на гласањето на електорите влијаат многу надворешни фактори, што е недозволиво бидејќи тие имаат морална обврска во изборниот колегиум да гласат за оној кандидат кој победил во нивната сојузна држава. Во некои држави, вкупно дваесет и девет и областа Колумбија постојат државни закони кои до некој степен ги ограничуваат „безнадежните електори“, односно електорите мора да гласаат така како што била народната волја. Казните доколку не се почитуваат овие закони најчесто се парични или пак може да бидат заменети со други електори. Меѓутоа останува фактот дека во останатите дваесет и една држава нема никакви закони, значи избирачите имаат само морална, а не и законска обврска да гласаат како што им наложил народот. Додека пак во Уставот на САД ова прашање не е регулирано.

- Целиот изборен систем влијае и на обесхрабрување на гласачите да гласаат. Во одредени држави каде со сигурност се знае кој ќе го добие простото мнозинство од гласовите, односно ќе ги зеде сите електори, граѓаните кои сакаат да гласат за кандидатот кој не е фаворит во таа држава се обесхрабрани и немаат желба да гласаат. Доколку системот би нудел дел од електорските гласа и за кандидатите кој добиле помал бој на гласови од граѓаните во една сојузна држава тогаш со сигурност и излезеноста би била поголема. Во Калифорнија традиционално победуваат демократите, а во Тексас републиканците. Симпатизерите на кандидатот на републиканците во Калифорнија или пак симпатизерите на кандидатот на демократите во Тексас бидејќи знаат дека нивниот фаворит нема да победи во нивната држава, а истовремено знаат дека колку и да освои гласови, доколку е губитник тоа значи дека нема да добие ниту еден електор. Овај факт дел од гласачите психолошки ги демотивира да не излезат да гласаат на изборите.
- Доколку ниту еден од кандидатите за претседатели не ги освои потребните 270 гласа од изборниот колегиум тогаш за тоа кој ќе биде претседател на САД ќе одлучува Претставничкиот дом од тројцата кандидати кои освоиле најголем број на електорски гласови. Истото ова може да се случи и со изборот на потпретседател на САД, но во овој случај Сенатот ќе го избере потпретседателот од првите двајца кандидати. Овде секоја државна делегација дава по еден глас, иако има држави со население од 30 милиони, но и со население од 500.000 жители. Така што ова претставува неправедно гласање бидејќи едниот глас кој се дава од секоја државна делегација во Конгресот, не е пропорционален со бројот на народни гласови во сојузните држави. Дополнително делегациите не се обврзани да гласаат за кандидатот кој добил најголем број на гласови. Додека пак од друга страна за оние кои го поддржуваат изборниот колегиум ова гласање каде секоја државна делегација добива еден глас е одлика на федералноста на САД со што и помалите држави би имале можност да имат удел во одлучувањето кој да биде претседател или потпретседател на САД.
- Предиборните кампањи на кандидатите за претседатели не се водат со еднаков интензитет во секоја држава. Во државите кои се сметат „сигурни“ за републиканците како што е Тексас, Тенеси, демократите водат понезначителна и помалку активна кампања во овие држави, додека пак во државите каде традиција е победувањето на демократите како што е Калифорнија, Њујорк е

спротивно. Најагресивните кампањи со многу телевизиски реклами, организирање на дебати, средби, митинзи, посета на гласачите од страна на партиските активисти, се водат во оние држави во кои и двата кандидати имаат можност да победат. Овие држави се наречени „свинг држави“ како што се Флорида, Невада, Вирџинија и други. Доколку системот на распределување на електори биде пропорционален, тогаш политичките партии еднакво ќе се посветуваат на кампањите во секоја сојузна држава бидејќи ќе имаат можност од секоја сојузна држава да добијат електори без разлика дали нивниот кандидат ќе победи таму.

- Поради изборниот колегиум и начинот на распределување на електори се намалува излезеноста на претседателските избори. Кај државите не постои мотив да ги поттикнуваат граѓаните да излезат да гласат бидејќи излезеноста да биде и мала, бројот на електори што ги добива една држава останува ист.⁶ Доколку изборите би биле директни тогаш секоја држава би се ангажирала и би спроведувале кампањи со кои би ги поттикнале граѓаните помасовно да гласаат за да биде излезеноста поголема. Бидејќи на тој начин правопрпорционално колку би била поголема излезеноста (ќе има поголем број на гласови од таа држава), толку би било поголемо политичкото влијание на таа држава.
- Постојат острови кои влегуваат во територијата на САД како што се Порторико, Северно Маријанските Острови, Американски Девствени Острови, Американска Самоа и Гуам, а немаат право на глас поради тоа што за нив нема распределено електори кои треба да ги застапуваат при изборот за претседател на САД. Според некои проценки на овие територии живеат околу четири милиони американци со ограничени избирачки права, кои доколку би можеле да гласат би влијаеле на конечните резултати.
- Иако електорите од една држава не се распределуваат според бројот на население туку според вкупниот број на сенатори и претставници од таа држава сепак бројот на електори од една држава треба да се соодејствува со населението од таа држава. Изборниот колегиум овозможува неправилна распределба на бројот електори помеѓу државите. Секоја држава минимално мора да добие 3 електори, без оглед на тоа колку население има во таа држава. Па така сојузните држави со мал број на жители добиваат непропорционален број на електори по глава на жител. На пример, Калифорнија која има население од 36 милиони и 55 електори и Вермонт со население од 600.000 и 3 електори, при претварање на бројот на население во број на електори се доаѓа до резултат кој вели: еден електор од Калифорнија одговара на околу 650.000 жители, а од друга страна еден електор од Вермонт одговара 200.000 жители. Овде на некој начин се оштетени поголемите држави бидејќи во овој пример кој е наведен, еден електор во Калифорнија одговара на 3,25 пати повеќе жители отколку на еден електор што одговара во Вермонт.

---

⁶ Бројот на електори што ги добива една држава не е фиксен за секои избори. Бидејќи бројот на електори = бројот на сенатори (кој е постојан број односно секоја држава има по 2 сенатори) + бројот на претставници (не е постојан број, се одредува на 10 години според пописот на население во државата).

Патот до претседателска функција во САД

Никој освен природно роден граѓанин или државјанин на Соединетите Американски Држави не може да биде избран за функцијата претседател; никој нема да може да биде избран за оваа функција, ако нема достигнато возраст од триесет и пет години и ако не е жител на САД четиринаесет години.⁷ Ова се условите кои се предвидени Уставот од САД, но покрај условите кои ги пропишува Уставот постојат и други неформални услови доколку некое лице сериозно размислува да биде кандидат, како што се:

-лицето кое се кандидира за претседател да има висок степен на образование, повеќето претседатели на САД до сега студирале право или бизнис пред да влезат во политика;

-да има можност да обезбеди финансиски средства за кампањата бидејќи изборните кампањи се многу скапи и

-да има авторитет и углед, односно неговиот политички рејтинг да биде релативно висок како меѓу неговите сопартисјци, така и кај народот.

Започнувајќи од стапувањето на сила на Уставот на САД во 1788 година па до денес во претседателската фотелја седнале четириесет и пет претседатели, прв бил Џорџ Вашингтон, а сегашен е Доналд Трамп. Постапката за кандидирање започнува долг временски период пред изборите, особено во двете најголеми политички партии каде кандидатите минуваат низ неколку интерни партиски селекции. Прво лицето кое има намера да се кандидира формира тело кое ќе истражи колкави се рејтингот и можностите, тоа лице да победи на изборите. Меѓутоа не се истражува и проценува довербата на тоа лице само кај народот, туку се вршат и внатрепартиски анкети за да се добие сознание и за рејтингот на тоа лице помеѓу неговите сопартисјци. Потоа се објавува кандидатурата за внатрепартиските избори и се почнува со внатрепартиска кампања. Внатрепартиските избори во рамките на двете најголеми политички партии во Америка, Републиканската партија и Демократската партија, го претставуваат најголемиот демократски дострел на политичкиот систем на Америка.⁸ Во најголемите две партии, Републиканската и Демократската, се кандидираат поголем број на лица. Тие водат внатрепартиска кампања се со цел да придобијат поголем број на гласови во внатрепартиската трка. Внатрепартиските избори исто како претседателските избори се посредни, односно членовите на политичката партијата од секоја сојузна држава ги избираат делегатите кои ветиле дека ќе гласат на националната партиска конвенција за еден од кандидатите кои се натпреваруваат во внатрепартиската трка.⁹ Во некои држави право на гласање на внатрепартиските избори имаат сите граѓани, а некаде ова право е ограничено и припаѓа само на членовите на политичките партии. Спрема бројот на гласови се определува колку делегати ќе добие секој кандидат кои на партиската конференција ќе гласат за тој внатрепартиски кандидат. По внатрепартиското гласање следува партиска конференција која се одржува неколку месеци пред ноемвриските избори. На оваа конференција право на гласање имаат делегатите кои биле избрани на внатрепартиските избори и овде на конференцијата се избира кој ќе биде кандидат на партијата за претседател и потпретседател.

---

⁷ Article II, United States Constitution.

⁸ Мирослав Саздовски, Бизнис магазин „Економија и бизнис“, Америка избира претседател, <http://www.ekonomijaibiznis.mk/News.aspx?id=6333>

⁹ Постојат повеќе видови на делегати:

-Делегати кои се обврзани да гласаат за оној кандидат кој јавно ветиле дека ќе гласаат пред да бидат избрани;

- Делегати кои делумно се ограничени во гласањето и

-Суперделегати (високи функционери од политичката партија) кои можат да гласаат по сопствено убедување.

По конвенциите за кандидатите започнува изборната кампања, во оваа фаза кандидатите помеѓу себе се соочуваат на телевизиски дебати, водат кампања низ државите преку одржување на митинзи, трибини, средби. Во последниве изборни кампањи се позачестена е интернет кампањата која вклучува рекламирање на веб страни, комуникација преку социјалните мрежи (Фејсбук, Инстаграм) и слично. Позади секој кандидат има цел Пи-Ар тим кој работи за него, логистика, голем број луѓе одговорни за организирање и спроведување на кампањата. За време на кампањата кандидатите најмногу се насочуваат и фокусираат кон државите каде резултатите се неизвесни. Секој кандидат мора да има обезбедено извор на финансии за неговата кампања бидејќи изборните кампањи во САД се многу скапи. Последната изборна кампања (2016 година) во САД според податоците на финансискиот набљудувач „OpenSecrets“ чинела 6,5 милијарди долари.

Претседателските избори во САД се одржуваат на секои четири години. Народното гласање во секоја држава и округот Колумбија се одржува во вторникот по првиот понеделник во ноември. По објавување на резултатите, оној кандидат кој ќе добие просто мнозинство од гласовите на народот ги освојува сите електори од таа сојузна држава. Електорите од изборниот колегиум се состануваат да гласат на првиот понеделник по втората среда во декември. Кандидатите за претседател и потпретседател кои ќе добијат најмалку 270 електорски гласови победуваат на електорското гласање и по ова следува потврдувањето на оваа победа во јануари од страна на Конгресот. За крај „шлаг на тортата“ е инаугурација на новоизбраниот претседател која претставува свечен чин и се состои од полагање на заклетва, предавање на функцијата од стариот на новиот претседател и говор на веќе новоизбраниот претседател.

Претседателски избори во САД - 2016 година

Претседателските избори кои се одржаа во 2016 година се типичен пример како изборниот колегиум и електорското гласање во САД се одразуваат врз крајниот резултат на изборите. На претседателските избори во САД во 2016 година политичките копја ги вкрстија републиканците Доналд Трамп, кандидат за претседател и Мајк Пенс, кандидат за потпретседател со демократите Хилари Клинтон, кандидат за претседател и Тим Кејн, кандидат за потпретседател. Победа издвојуваа републиканците, нивниот кандидат Доналд Трамп доби 304 електорски гласови, наспроти 232 гласа кои ги доби Хилари Клинтон. Останатите 7 електорски гласови ги добија другите кандидати кои освоија помал број на гласови на народното гласање. Од овие 538 електори 7 беа безнадежни електори, кои не гласаа за тој кандидат за кој биле избрани да гласаат. Овие избори беа многу интересни бидејќи во изборната кампања анкетите предвидуваа победа на Клинтон и донекаде ова се оствари, Клинтон доби околу 2,9 милиони гласови повеќе од Трамп на национално ниво, но пресудните електорски гласови ги доби Трамп. Излезеноста на изборите беше 55,3 %. Трамп има добиено 62.984.825 гласови или 46,09 %, а Клинтон 65.853.516 гласа или 48,18 %. Трамп победи во 30 држави плус во трите конгресни дистрикти на Небраска и еден конгресен дистрикт на Мејн, а Клинтон победи во 20 држави, областа Колумбија и еден конгресен дистрикт на Мејн. На претседателските избори во САД помал број на гласови на народното гласање освоиле и кандидатите на Зелената партија, Џил Стајн - 1,06 % гласа и на Слободарската партија, Гери Џонсон - 3,28% гласа.

Во внатрешните избори на Републиканската партија Трамп, Круз и Кејсик беа првите три кандидати кои имаа најголеми шанси за победа на внатрешните избори. Трамп освои 14.010.177 гласови на внатрешните избори кај републиканците, втор кандидат по освоени гласови беше Тед Круз со освоени 7.811.110 гласови и трет кандидат Џон Кејсик со освоени 4.287.479 гласови. По внатрешните

избори беше официјализирано дека претседателот и извршен директор на Организација Трамп, Доналд Трамп е кандидат за претседател на Републиканската партија, а кандидат за потпретседател гувернерот на Индијана, Мајк Пенс. Во внатрешните избори на Демократската партија најсериозни кандидати беа Хилари Клинтон, поранешна државна секретарка и поранешна прва дама на САД и сенаторот од Вермонт, Берни Сандерс. Внатрешните трка помеѓу овие два кандидата беше доста неизвесна, но на крајот на внатрешните избори Клинтон освои 54 % од ветените делегати, а Сандерс 46 %. По ова Хилари Клинтон беше номинирана за кандидат за претседател од Демократската партија. Таа стана првата жена номинирана за кандидат за претседател на една од двете најголеми политички партии во Америка. Додека кандидат за потпретседател на демократите беше избран Тим Кејн, сенатор од Вирџинија.

Во овој дел ќе бидат разгледани изборите од аспект на влијанијата кои се наведени погоре во овој труд. Сојузни држави кои даваат позначителен број на електори и се водеше мртва трка помеѓу двата кандидати беа Пенсилванија, Флорида, Мичиген и Висконсин. Овие држави вкупно тежат 75 електори и кандидатот на републиканците, Доналд Трамп со многу мала разлика ги доби електорите од сите четири држави. Резултатите од народното гласање се наведени во табелата.

Сојузна држава	Доналд Трамп	Хилари Клинтон	Разлика
Пенсилванија	2,970,733 (48,18%)	2,926,441 (47,46%)	0,72 %,
Флорида	4,617,886 (49,02%)	4,504,975 (47,82%)	1,2 %
Мичиген	2,279,543 (47,50%)	2,268,839 (47,27%)	0,23 %
Висконсин	1,405,284 (47,22%)	1,382,536 (46,45%)	0,76 %
Вкупно	11,273,446 (47,98%)	11,082,791 (47,25%)	190,655 0,73 %

Од резултатите во табелата може да се забележи дека разликата во корист на Трамп е многу мала, но победата да биде и со еден глас, повторно сите електори ќе припаднат на кандидатот кој освоил поголем број на гласови. Така е наведено во Уставот на САД и тоа е сосема правно дозволено. Но доколку оваа ситуација ја разгледуваме од друг агол, поаѓајќи од начелото на правичност ќе добие сосема друга димензија. Имаме 11.082.791 гласа за кои не следува ниту еден електор, а од друга страна за 11.273.446 гласа следуваат 75 електори.

Понатаму на овие избори не се отслика реалната војна на гласачите, на ниво на цела држава Клинтон доби 65.853.516 гласа, а Трамп 62.984.825 гласа. Сепак републиканскиот кандидат, Доналд Трамп, доби поголем број на електорски гласа и тој стана четириесет и петтиот претседател на САД.

Во однос на безнадежните електори на овие избори имаше вкупно седум безнадежни електори од кои два електори не гласаа за Трамп и пет електори не гласаа за Клинтон. Во периодот по народното гласање во САД следуваа масовни демонстрации од граѓани кои биле незадоволни што Трамп освои повеќе електори. Електорите од републиканската партија изјавуваа дека се вршело голем притисок врз нив и од поддржувачите на демократите кои барале да гласат против Трамп и од поддржувачите на републиканците кои сакале да се осигураат дека електорите нема да го променат своето мислење.

Победникот се одлучи на електорското гласање, кандидатот за претседател и потпретседател добија повеќе од 270 електорски гласови, така што немаше потреба да гласа Претставничкиот дом или Сенатот. Трамп најзначајната победа ја доби во Тексас (36 електори), а Клинтон во Калифорнија (55 електори). Во јавноста се појавија информации и за вмешување на Русија во претседателските избори на САД. За

кампањата се велеше дека е „војна на пари“ бидејќи според податоците на „OpenSecrets“ за оваа кампања се потрошиле најмногу пари во историјата на САД.

ЗАКЛУЧОК

Гласачите на претседателските избори во САД не се последните што одлучуваат кој да биде претседател или потпретседател на САД, туку последниот збор го имаат електорите од изборниот колегиум. Периодот кога е востановен изборниот колегиум пред повеќе од два века и денес е сосема различен. Затоа е потребно реформирање на изборниот систем. Неопходно е потребно промена на сегашниот начин на распределување на електори каде победникот во една сојузна држава ги добива сите електори од таа држава. Алтернативно решение на овој проблем е пропорционално распределување на електорите според бројот на народни гласови кои ги добиле претседателските кандидати. Безнадежните електори треба да станат минато, апсурдно е еден електор кој одговара на најмалку 200.000 народни гласа, да гласа спротивно од тоа што народот одлучил. Островите Порторико, Северно Маријанските Острови, Американски Девствени Острови, Американска Самоа и Гуам кои се американски територии на кои живеат околу четири милиони американски граѓани, недозволиво е во дваесет и први век да им е ограничено правото на глас. Еден нов модерен изборен колегиум треба да додели и на овие територии свои електори. Сите овие потребни промени на изборниот колегиум кои се наведени во заклучокот можат да се случат на два начини, преку нов уставен амандман или пак преку државни закони во секоја сојузна држава.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Article I, United States Constitution
Article II, United States Constitution
XII Amendment , United States Constitution
XIV Amendment , United States Constitution
XXIII Amendment , United States Constitution
Ананиев Јован, Политички систем, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, 2015
Edwards III, George C. (2004). Why the Electoral College is Bad for America, Yale University
United States Presidential Election Results, <https://uselectionatlas.org/RESULTS/index.html>
, последен пристап на 15.02.2018
National Archives, U.S Electoral College, <https://www.archives.gov/federal-register/electoral-college/index.html> последен пристап на 27.2.2018
https://uselectionatlas.org/INFORMATION/INFORMATION/electcollege_history.php
Cost of Election, <https://www.opensecrets.org/overview/cost.php> последен пристап на 14.02.2018
The Washington Post, More than 4 million Americans don't have anyone to vote for them in Congress, https://www.washingtonpost.com/graphics/2017/national/fair-representati-on/?utm_term=.5466bbcd2b1d, последен пристап на 14.2.2018
Deutsche Welle, Како функционира изборниот делегатски систем во САД? <http://www.dw.com> последен пристап на 26.2.2017
Новинска Агенција Макфакс, „Архаичниот“ Изборен колегиум го избира Трамп за претседател, можен ли е пресврт, <http://makfax.com.mk/analizi/arhaichniot-izboren-kolegium-go-iz/> последен пристап на 26.12.2017

Мирослав Саздовски, Бизнис магазин „Економија и бизнис“, Америка избира претседател, <http://www.ekonomijaibiznis.mk/News.aspx?id=6333> последен пристап на 27.02.2018

Мирослав Саздовски, Бизнис магазин „Економија и бизнис“, Америка избира претседател (Прирачник за следење на претседателските избори во Сад), <http://www.ekonomijaibiznis.mk/News.aspx?id=21503>, последен пристап на 27.2.2018

СОЦИЈАЛНИТЕ МЕДИУМИ - ВАЖЕН ФАКТОР ЗА КОМУНИКАЦИЈАТА И ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ

Апстракт: Последните години голем замав во интернет комуникацијата зазедоа социјалните медиуми, (особено одредени социјални мрежи) кои се збир од многубројни канали за комуникација, интеракција меѓу повеќе луѓе, кои пак можат да споделуваат најразлични содржини и во исто време да соработуваат. Дури се смета дека „онлајн“ комуникацијата преку социјалните медиуми, може да го креира јавното мислење, односно да придонесе за покренување на одредени активности кај граѓаните за најразлични прашања.

Освен тоа социјалните медиуми сè почесто се користат од страна на практичарите на односите со јавноста. Ова била главната причина да го изработиме трудот Социјалните медиуми – важен фактор за комуникацијата и јавното мислење, со цел да изнесеме одредени податоци за ова прашање, кое подетално понатаму ќе го разработуваме во магистерски труд.

Клучни зборови: медиуми, комуникација, мрежи.

SOCIAL MEDIA - AN IMPORTANT FACTOR FOR COMMUNICATION AND PUBLIC OPINION

Abstract: In recent years, a large swing in Internet communication has taken on social media (especially certain social networks), which are a set of multiple channels of communication, interaction among more people, which can share a variety of content, and at the same time cooperate. It is even considered that "online" communication through social media can create public opinion, that is, contribute to the initiation of certain activities among citizens on various issues.

In addition, social media is increasingly used by public relations practitioners. This was the main reason for us to work out the Social Media - a puppet factor for communication and public opinion, in order to present certain data on this issue, which will be further elaborated in a master's thesis.

Keywords: media, communication, networks

ВОВЕД

Интернетот со себе ги донесе модерните начини на комуникација меѓу луѓето. Особено во тоа предност имаат социјалните медиуми, односно социјалните мрежи, кои прераснаа во нов „современ комуникациски облик“ и се наметнаа како многу моќни и влијателни во креирањето на јавното мислење.

Имено луѓето користејќи ја модерната технологија објавуваат најразлични информативни содржини и при тоа ја поттикнуваат меѓусебната комуникација и интеракција. Најчесто се користат текстуални информативни содржини, видео материјал, аудио материјал, слики. По објавување на сите овие информативни содржини

тие преку глобалната мрежа на социјалниот медиум стануваат достапни за пошироката јавност. Односно содржините можат да се препорачуваат од еден на друг, да се препраќаат, да се оставаат коментари ... Во еден момент на социјалните медиуми можат да бидат присутни милиони луѓе. Токму затоа социјалните медиуми започнаа масовно да се користат и во пропагандата, во рекламирањето бидејќи имаат влијание врз јавното мислење.

Интернетот и социјалните медиуми се важна алатка. Може да се каже дека блогите, социјалните мрежи, поткасти, вики, РСС преноси како нови форми се вистинска експлозија во општествата, во секојдневното живеење.

1. Поим и дефиниција за социјални медиуми

Социјалните медиуми најчесто се дефинираат како мноштво на нови извори за „онлајн“ информирање кое се креира, иницира, циркулира, се користи од страна на консументите со намера да се раменуваат информациите за производи, услуги, особености, специфичности. Постојат бројни и различни медиуми како што се интернет страници, блогови, емаил адреси, социјални мрежи, инстант пораки. Многу е важно да се направи разлика од класичните медиуми и социјалните. А појавата на новите социјални медиуми се должи на релативно сигурниот и брз пристап на интернет преку АДСЛ, преку кабелски и бежичен пат, преку WI Fi конекција.

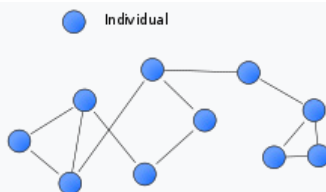
Социјалните медиуми во суштина се места на „собирање на луѓето“ со слични интереси. На овој начин се создаваат одредени виртуелни заедници кои се собираат околу оопределени теми и информации, кои можат меѓусебно да комуницираат, да пренесуваат ставови, да коментираат.

1.1. Историјат на социјалните медиуми

Социјалните медиуми не се ништо ново, освен продолжение на веќе појавните облици на комуникација. Историски гледано започнало во древна Персија, за да се продолжи во Франција со пронаоѓањето на телеграфот меѓу луѓето, па појавата на радиото, ТВ, при што се соодава револуција во информирањето, но и во креирањето на јавното мислење. Но комуникацијата била еднонасочна. Со појавата на интернетот кој поврзува голем број луѓе, се направи масовната комуникација. Најпрво преку емаил поштата, потоа доаѓаат интернет страниците, блогите, социјалните мрежи, кои прават вистинска експлозија и се една од најважните комуникациски алатки во современото општество. Или може да се каже дека социјалните медиуми последните десетина години стана еден од најважните канали за комуникација меѓу луѓето, како и за придонес во формирањето на јавното мислење.

1.2 Дефиниција и карактеристики на социјалните медиуми

Социјалните медиуми се општествена структура на јазли (поединци или организации) поврзани меѓусебно преку вредности, визии, идеи, финансиски интереси, а резултатот на тие структури е комплексен. Јазлите се индивидуални „актери“ внатре во мрежата, а врските се реализација меѓу актерите. Овие јазли практично можат да се проследат преку следниот дијаграм.

Дијаграм на социјалните медиуми

Wikipedije, slobodne enciklopedije – www.drustveni mediumi

Со правилно користење на сервисите и со таргетирање се добиваат ефикасни резултати. Заради својата широка распространетост социјалните медиуми се користат најразлично. Во денешно време несфатливо е барем за луѓето кои се занимаваат со маркетинг, комуникација, со медиуми, односи со јавноста, да не се присутни на социјалните медиуми.

Многу е важно да се знае како можат успешно да се користат социјалните медиуми, затоа што предностите се во транспарентноста, партиципацијата, фокусот на заедницата, големите кориснички можности, конверзацијата, масовната поврзаност.

1.3. Видови на социјални медиуми

Постојат повеќе поделби на социјалните медиуми, повеќе видови, подвидови.

Има:

1. Комуникациски социјални медиуми (блогови, форуми, Twitter како микроблогирање, Facebook, LinkedIn, Instagram како социјални мрежи...)

2. Социјални медиуми за соработка (delicious, google reader како социјални обележувачи, digg, reddit како социјални весници...)

3. Мултимедијални социјални медиуми (flickr како социјален сајт за размена на фотографии, YouTube за видео материјали...)

Сепак најголемата примена ја имаат социјалните мрежи, кои се најраспространети.

1.4. Поим и дефиниција за социјалните мрежи

Социјалните мрежи всушност започнаа со комуникацијата меѓу младите, кои посакаа да контактираат едни со други. Нивната употреба и раст се зголеми во 21 век. И не само што меѓу луѓето се зголеми употребата на социјалните мрежи, туку и кај практичарите со односи со јавноста. Освен тоа се покажа, барем во изминатиот период дека социјалните мрежи се „креатор“ на јавното мислење, но и дека се соодветни особено за маркетингот и рекламирањето на производи.

Социјалните мрежи почетокот го имаат во 1995 година со појавата на американската страница www.classmates.com, која ја основал Ренди Конрадс (Randy Conrads) кој посакал да пронајде начин, како да не се „изгубат“ меѓусебните врски меѓу соучениците. Како што растела неговата идеја и се развивал проектот за креирање на првата социјална мрежа, паралелно се проширил и опфатот на корисниците. Конрадс овозможил преку неговата интернет страница, меѓусебно да се среќаваат и пријателите

и колегите од други институции, организации - градинка, основно и средно училиште, факултет, работа и војската.

Во 1997 година на пазарот се појави „AOL Instant Messenger“ кој ја популаризираше размената на инстант пораките. Истата година се појави и страната „Sixdegrees.com“ која овозможуваше креирање на профили и додавање на пријатели.

Во 2002 година преку страната „Friendster“ со овозможи „он-лајн“ поврзување на пријателите. Базата на корисници на оваа социјална мрежа која била најпопуларна во Азија, порасна на 3 милиони во текот на првите три месеци. Ако се спореди со вкупната бројка на интернет корисници во тоа време, може да се дојде до податок дека 1 од 126 интернет корисници имаше свој профил на „Friendster.“

Во 2003 година Том Андерсон (Tom Anderson) и Крис Диволф (Chris Dewolfe) ја креираа најголемата интернет музичка библиотека во светот „Мој простор“ („Myspace“). Со појавата на оваа страница социјалните мрежи добија свој стандардизиран облик, по што следуваше огромна низа од појава на слични интернет страници низ целиот свет.

На 4-ти февруари 2004 година се појави „Фејсбук“ (Facebook). Оваа страна првично се појави како мрежа за поврзување на студентите од американските факултети. Фејсбук своите први членови ги доби на универзитетот „Харвард“, каде повеќе од половината од вкупно 19. 500 студенти си отвориле свој профил на Фејсбук. Две години подоцна се појави „Твитер“ ([Twitter](https://twitter.com)).

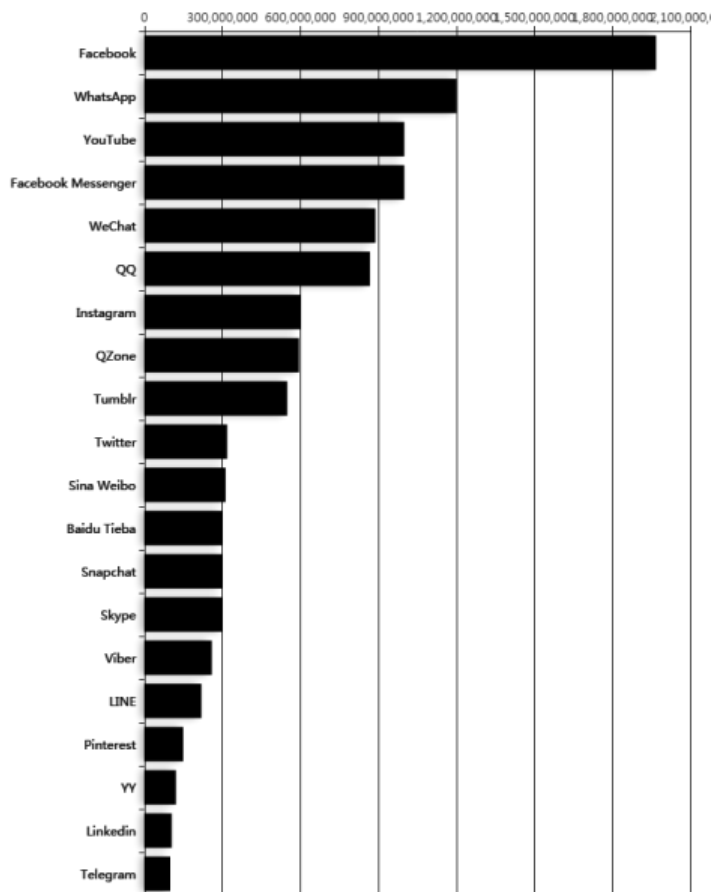
Слика бр. 1 – Социјални мрежи

<http://www.greenbookblog.org/2012/11/16/what-makes-social-networks-tick/>

1.4.1.Најпопуларни социјални мрежи

Како растеа социјалните мрежи стануваа сè популарни. Според интернет истражувањето на Благој Ѓелевски, ФЕЈСБУК е најпопуларната социјална мрежа во светот моментално. Заклучно со април 2017-та, социјалната мрежа Фејсбук, има скоро 2 милијарди активни профили. Но, во суштина кои се останатите најпопуларни социјални мрежи во светот?

Тимот на Тивиус, како што потенцира Ѓелевски, направил едно мини истражување, со цел да открие кои се најпопуларните 20 социјални мрежи во светот. Добиените резултати на Тивиус се претставени преку графиконот 1.

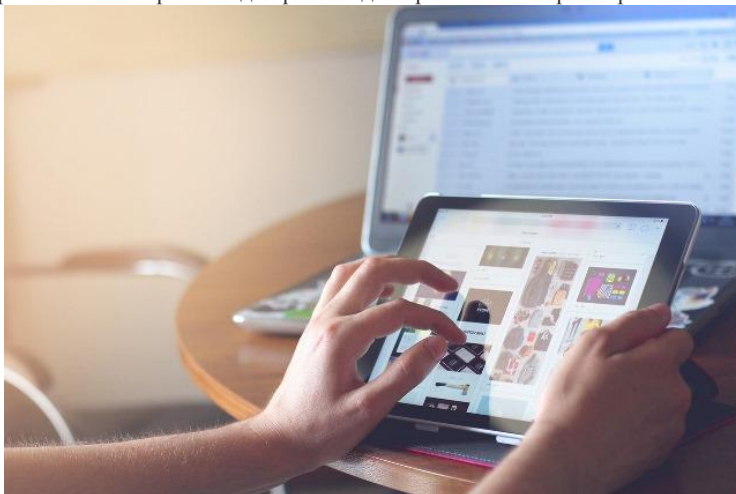
„Кои се 20 – те најпопуларни социјални мрежи во светот“ – интернет страница / <https://marketing365.mk>

Според ова очекувано, Фејсбук е неприкосновен лидер кај социјалните мрежи. Можноста за повеќенасочна комуникација и интеракција помеѓу корисниците, како и многуте новини кои ги вовеле оваа социјална мрежа влијаеше бројот на активни корисници да се зголемува, но и да расте влијанието врз јавноста. Последните претседателски избори во САД јасно го покажаа ова влијание.

Веднаш по него е **WhatsApp** која има над милјарда корисници. Во суштина WhatsApp е платформа за смартфони, која се користи за испраќање на секаков вид на енкриптирани пораки (телефонски разговор, видео разговор; текстуални пораки, слики, гифови, видеа, документи, гео-локации, аудио фајлови, телефонски контакти и

гласовни пораки). WhatsApp се смета за една од најбезбедните социјални мрежи бидејќи сите пораки кои се испраќаат од корисник до корисник се енкриптирани.

YouTube (во сопственост на Google) и Facebook Messenger (во сопственост на Facebook), го делат третото и четвртото место, со по 1 милијарда активни корисници. Но тгука се и WeChat и QQ, кои засега се помалку познати. Инстаграм, која е доста популарна и во Македонија, го држи седмото место со 600 милиони активни корисници.

Од ова само може да се заклучи дека социјалните медиуми, односно мрежи не само што имаат голем број корисници, туку имаат и големо влијание врз комуникацијата, врз преносот на инфромации, но и за јавното мислење.

2. Поим и дефиниција за јавно мислење

Поимот на јавно мислење е малку поширок и се однесува на јавните работи, а не на приватните. Јавното мислење во суштина се занимава со „res publica“. Според тоа на поимот „јавност“ има припаѓа на сите граѓани и здруженија на граѓани кои размислуваат, разговараат за општеството во кое живеат, па формираат ставови, упатуваат критики кои јавно ги застапуваат или ги бранат и на тој начин влијаат врз јавното мислење и го формираат. Но бидејќи секогаш постојат различни мислења за една работа, тогаш говориме за јавни мислења.

Јавното мислење е збир од мислења за одредена важна тема во општествената заедница, кои се изразуваат ставови што произлегуваат од јавните расправи. Степенот на разновидност, развиеност и променливост на јавното мислење зависи од социјално – економските, културните и политичките промени и развојот на општеството врз демократски основи.

Или според Џозеф Крафт јавното мислење е „ непознатиот бог пред кого модернистите палат кандилца“, додека Едвард Бернајс го нарекува „термин што опишува лошо дефинирана , непостојана и менлива група на поединечни ставови“.

Сепак најприфатена дефиниција за јавното мислење е од Херман Ц. Боил според кого „Јавното мислење не е името на нешто, туку квалификацијата на повеќе нешта“.

Едноставно кажано „Јавното мислење е група на луѓе што споделуваат заеднички интерес за конкретн тема“.

Јавното мислење се состои од:

- Поимање,
- Расудување,
- Заклучување.

Јавното мислење е резултат на меѓусебно комуницирање на публиката или глас преку кој се искажува став, мислење за одредени релевантни прашања во општеството. За граѓаните јавното мислење е „огледало“ во кое се открива колективното мислење. Јавното мислење е агрегат, односно претставува консензус.

Англискиот поим за јавно мислење е *public opinion* и датира од 18 век и потекнува од француското *l'opinion publique*, кој првпат го употребил [Montaigne](#) уште во 16 век.

Јавното мислење е тешко дофатлив производ, кој е непостојан. На поединец или организација, институција потребно име подолго време за да изградат кредибилитет и да ја негуваат довербата што е потребна за определување јавно мислење, особено позитивно. Но за неколку минути може да се сруши она што со години се градело, односно се креирало во јавноста. Поединци и организации не смеат да си дозволат да им биде нарушен угледот. Често ова може да се каже дека би било загуба на престижито односно бизнисот. Затоа треба да се „управува со угледот“. Во последно време заради појавата на социјалните медиуми, особено социјалните мрежи може да се случи да се атакува врз угледот. Затоа поединци и организации од сите области во општеството страдаат од сериозни уназадувања на нивниот рејтинг пред јавноста кои се резултат на информациите во јавноста. Ни најдобра кампања на односи со јавноста не може да го спречи уназадувањето кога јавното мислење ја уништува.

Многу е полесно да се измери отколку да се влијае врз јавното мислење, кое е многу чувствително. Сепак во голема мерка луѓето колку имаат повеќе пристап до образование, до повеќе информации имаат повеќе можности да размислуваат со „здрав разум“ и да создадат јавно мислење.

ЗАКЛУЧОК

Интернетот е незаменлива алатка за комуникација. Новите медиуми што се појавија исто така се многу важна алатка за комуникација бидејќи граѓаните имаат можност рамноправно да дејствуваат во јавната сфера, во која комуникацијата дава можност за размена на мислења, а медиумите, особено социјалните мрежи се потенцијал на расправа и придонесуваат за демократијата. Социјалните медиуми ја презедоа улогата на форум при јавните расправи и интеркација меѓу публиката. Јавното мислење пак е моќна сила што може да влијае врз креирањето на прашања, но и да предизвика акција преку најразлични начини. Токму и затоа социјалните медиуми ја презедоа улогата на форум за расправи и интеркација меѓу луѓето, што секако придонесува за конкретно дејствување. Практиката во последните години покажува дека социјалните медиуми преку креирањето јавно мислење вршат контрола врз владите и врз донесувањето на одлуки. Влијаат и на социјалните промени, а во општеството придонесуваат за развој на нови димензии на комуникацијата.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Ѓелевски Благоја - „Кои се 20 –те најпопуларни социјални мрежи во светот“
ај 2017 – интернет страница / <https://marketing365.mk>
Јанкоски Драган, магистерски труд „Употреба на електронските средства за комуницирање (интернет и мобилни телефони) од страна на средношколците во Битола и Крушево, Универзитет „Св. Климент Охридски“ Битола, 2016

Lančić P. Demeterrffy Renata – „NOVI MEDIJI I ODNOSI S JAVNOŠĆU“ – izlaganje sa znanstvenog skupa / ukd 316.774 ernays Crystalliring Public Opinion (NJ Liveright 1961)

Cited in Harvarwood I Childs, Public opinion Nature Formation and Role (Princeton NJ Van Nostrand 1965)

Сејтел П. Фрејзер., предговор Дејвид Рокфелер –., Практика на односи со јавноста“ -11 издание – Скопје, Арс Ламина, 2011

https://hr.wikipedia.org/wiki/Javno_mnjenje

Општествени медиуми – Од Википедија, слободна енциклопедија

Социјалните медиуми како маркетинг средства“ – интернет пребарување

(<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28841>)

9. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx>https:

10. <https://ru.wikipedia.org/wiki>

ФИЗИЧКА И ДУШЕВНА БОЛКА КАКО ВИДОВИ НА НЕМАТЕРИЈАЛНА ШТЕТА

Апстракт: Овој труд ги обработува и анализира сегментите на надомест на нематеријална штета и нејзините видови. Посебен акцент се дава на душевната болка поради намалување на животната активност како и надоместот на истата. Оваа материја допира и до регулирање на судската заштита преку Законот за парничната постапка која постапка се темели врз основот на „надомест на штета“ која штета црпи основи од Законот за облигационите односи. Темата ги опфаќа најчестите облици на предизвикување на штета во секојдневниот живот која штета е предизвикана од сообраќајни незгоди, незгоди во рударството, градежништвото, индустријата и други слични незгоди. Најчесто станува збор за два учесника и тоа оној што ја предизвикал штетата (штетник) и оштетеното лице (оштетен), но не е исклучено да има и повеќе учесници и повеќе фактори. Темата го анализира аспектот на вината. Доколку штетникот ја признава вината, во тој случај штетникот може доброволно надвор од судскиот систем, да му ја надомести штетата на оштетениот (вонсудска спогодба) кога двете страни се согласни за тоа. Судската заштита доаѓа до израз доколку штетникот не е согласен дека вината е на негова страна и одбива да го обештети оштетеното лице, во тој случај на оштетениот му преостанува единствено по судски пат да бара заштита на своите права загарантирани пред сè со Законот за облигационите односи (ЗОО). Темата допира и до вонсудската наплата како првичен основ за наплата (вонсудска). Најпрво оштетениот може своите оштетни побарувања да побара да му ги надомести осигурителното друштво каде што е осигурано возилото или работникот (ако штетата е предизвикана во правно лице), а доколку оштетениот не е задоволен со понуденото, може да поднесе тужба за надомест на штета против осигурителното друштво (доколку ова ги негира правата на оштетениот, а се исполнети законските услови) или тужба против штетникот (доколку настанатата штета не е опфатена во осигурителната полиса). Со овој сегмент се заокружува системот на судската заштита за надомест на нематеријална штета.

Клучни зборови: *штетник, оштетен, осигурителни компании, вина, нематеријална штета, душевна болка.*

PHYSICAL AND MENTAL PAIN AS TYPES OF NON-PECUNIARY DAMAGE

Abstract: This paper deals with and analyzes segments of compensation for non-pecuniary damage and its types. Special emphasis is given to the mental pain due to reduced environmental activity and remuneration thereof. This matter also touches upon the regulation of court protection through the Law on Litigation Procedure, which is based on the basis of "compensation of damages", which damage draws the grounds from the Law on Obligations. The topic covers the most common forms of causing damage in everyday life, which is caused by road accidents, accidents in mining, construction, industry and other similar accidents. Most

often it is about two participants: the one who caused the damage (pest) and the injured person (impaired) but it is not excluded that there are several participants and several factors. The topic analyzes the aspect of fault. If the perpetrator acknowledges the fault, in that case the harmful person may voluntarily outside the judicial system compensate the damage to the injured party (out of court settlement) when the two parties agree on it. Judicial protection comes to the fore if the perpetrator does not agree that the fault is on his side and refuses to indemnify the damaged person, in that case the injured party is left only on a judicial basis to seek protection of his rights guaranteed by the Law on Obligations. The topic touches the out-of-court collection as an initial basis for recovery (extrajudicial). Firstly, the injured party may request compensation for his damages insurance company where the vehicle or worker is insured (if the damage is caused to a legal entity) and if the damaged party is not satisfied with the offer, he can file a claim for compensation against the insurance company (if this denies the rights of the injured party and the legal conditions) or a lawsuit against the perpetrator (if the damage incurred is not covered by the insurance policy). This segment rounds up the court protection system for compensation of non-pecuniary damage.

Key words: *pest, damaged, insurers, wines, non-pecuniary damage, mental pain*

ВОВЕД

Облигационите односи со причинување на штета, историски гледано не постоеле во форма и содржина какви што ги познава современото граѓанско право или поодредено кажано неговиот посебен дел: облигационото право. Во прапочетоците на цивилизацијата овие односи тесно биле поврзани со кривично-правните односи. За сторениот деликт, во тие рамки и за сторената штета, санкцијата била иста. Во хебрејското законодавство (Мојсиевите закони) талионот (казната) се сведува на принципот: **око за око, заб за заб.**¹ Сообраќајните незгоди, повредите во руданиците, индустријата, авиокомпаниите во современиот свет станаа секојдневие, што значи од тоа произлегува и потреба за брзо и ефикасно правно регулирање на последиците и односите што произлегуваат од незгодата. Штетата како последица на штетното дејствие го погодува имотот или личноста на оштетениот, па оттука произлегува овластувањето за оштетениот да бара да му биде надоместена штетата и обврска штетникот да ја надомести таа штета. Со оглед на тоа врз што се одразува неповолниот резултат на штетното дејствие на штетникот: дали врз имотните права и правно заштитените имотни интереси или врз личните права на оштетениот, се предвидени материјална и нематеријална штета. Материјална штета претставува онаа штета што се појавува како неповолен резултат врз имотните права и правно заштитените имотни интереси (на пример: кршење на фарови на автомобилот, кршење на предна шофершајбна, смачкана предница и сл.). Нематеријалната штета претставува неповолниот резултат на штетното дејствие што се одразува на личните добродетели на оштетениот (на пример: физички болки, душевни болки, намалување на животната активност, нагреденост, смрт на блиско лице и сл.). На ова следува логички прашањето: Кој ќе е одговорен за настанатата штета, односно кој ќе ги сноси последиците во случај на предизвикана штета. Во Законот за облигационите односи (Сл. весник на Р. Македонија бр. бр.18/01, 04/02, 05/03, 84/08, 81/09 и 161/09), во понатамошниот текст ЗОО, постојат општи одредби кои посочуваат врз кого паѓа одговорноста во ваков вид на облигационен однос настанат со причинување на штета. Така во Законот за облигациони односи член 164 став 1 е

---

¹ За историскиот развој на облигационите односи со причинување на штета може да се види повеќе кај: Галев, Г. и Дабовиќ, Ј, „Облигационо право“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2012, стр. 611-612.

наведено дека доколку несреќата е предизвикана со моторно возило во движење што е причинета со исклучива вина на еден имател на моторно возило се применуваат правилата за одговорност врз основа на вина, каде според ЗОО член 145, вина постои кога штетникот причинил штета намерно или со невнимание.

Во случај пак да постои заедна вина, секој од имателите ќе одговара за вкупната штета што тие ја претрпеле сразмерно со степенот на својата вина.

Ако пак нема вина кај ниту еден, имателите ќе одговараат еднакво, а за штетата што ќе ја нанесат на трети лица ќе одговараат солидарно без оглед на својата вина. Според овие одредби ЗОО определува кој ќе е одговорен во случај на сообраќајна незгода, но како што знаеме лицето кое е фактички штетник не мора секогаш да се поклопува со лицето кое е правниот штетник, односно доколку имателот на моторното возило го има осигурано возилото од штета во сообраќајна незгода оној којшто има обврска да ја надомести штетата е осигурителното друштво.

Истото ова важи и кај правните субјекти кај кои се вработени осигурените (оштетени) лица, кои при случај на вршење на секојдневните работни задачи, се повредиле на работното место, а притоа биле осигурани во случај на повреда на работно место. Имателите на моторни возила склучуваат договор за осигурување од автомобилска одговорност, односно од одговорност за штети што со употреба на моторното возило ќе им ја причини на трети лица поради смрт, телесна повреда, нарушување на здравјето, уништување или оштетување на предмети освен од одговорност за штети за предметите што ги примил на превоз. Слични договори за осигурување склучуваат и правните лица со осигурителните друштва за случај на осигурен случај. **Тужба може да се поднесе дури откако оштетеното лице нема да биде задоволно од утврдениот надомест во вонсудска постапка.** Доколку се случи штетата да ја има предизвикано неосигурано возило оштетеното лице барањето за надомест на штета треба да го поднесе до своето друштво за осигурување (значи во друштво за осигурување каде оштетениот има склучено договор-полиса за осигурување од автомобилска одговорност), а ако пак штетата ја има предизвикано непознато возило, оштетеното лице барањето треба да го поднесе во едно од друштвата за осигурување кои имаат лиценца за осигурување од автомобилска одговорност.

1. Поим на нематеријална штета

Човекот не е објект на облигационо-правните односи, но тоа не значи дека некои негови атрибути како што се слободата, правата, физичкиот интегритет, здравјето, мирот, честа и угледот, не можат да имаат таков статус.

Законот за облигациони односи кој Собранието на Република Македонија го донесе на 20.2.2001 година, објавен во „Службен весник на РМ“ бр. 18 од 5.3.2001 година, а влезе во сила на 13.3.2001 година, поимот на штета го дефинира со одредбата од членот 142 од Законот, според која: „штетата е намалување на нечиј имот (обична штета) и спречувањето на негово зголемување (испуштена корист), како и нанесувањето на друга физичка или душевна болка или страв (нематеријална штета)“.

Оваа законска одредба е непроменета и е преземена од Законот за облигационите односи од 1978 година, кој согласно членот 5 од Уставниот закон за спроведување на Уставот на Република Македонија од 1991 година, се применуваше како републички закон сè до влегувањето во сила на Законот за облигациони односи донесен на 20.2.2001 година.

Нематеријална штета е штетата што оштетениот ја трпи поради нанесување на физичка или душевна болка или страв. Во споредба со материјалната штета, нематеријалната штета е поврзана со личниот, физички и психички интегритет на оштетениот. Со нанесувањето на физичка или душевна болка или страв, се нарушува

психичката рамнотежа на личноста на оштетениот, поради што досудениот справедлив надомест во пари не претставува еквивалент за повреденото добро, туку психолошка сатисфакција повторно да се воспостави душевниот мир, односно психичката рамнотежа, како цел за која служи тој надомест.

Досудениот справедлив паричен износ без оглед на тоа што се означува како надомест на штета, во суштина не е надомест на штета, затоа што погоренаведените човекови атрибути немаат своја вредност. Овој надомест не се утврдува според критериумите на вредноста како што е кај материјалната штета, туку според посебни услови и критериуми предвидени во законот, со што покрај казнено-правната, се обезбедува и граѓанско-облигационо правна заштита.²

Според измените на Законот за облигациони односи член 9 – а (Заштита на личните права) предвидено е:

- 1) Секое физичко и правно лице, покрај заштитата на имотните права, има и право на заштита на своите лични права согласно со закон.
- 2) Како лични права, во смисла на овој закон, се подразбираат правата на живот, телесно и душевно здравје, чест, углед, достоинство, лично име, приватност на личниот и семејниот живот, слобода, интелектуално творештво и други лични права.
- 3) Правните лица ги имаат сите наведени лични права, освен оние врзани за биолошката суштина на физичкото лице, а особено правата на добар глас и углед, назив односно фирма, деловна тајна, слобода на претприемништво и други лични права на овие лица.

2. Физичката болка како вид на нематеријална штета

Физичката болка претставува физичко страдање, кое е поврзано со телесна причина (како болка или повреда) и кое е проследено со ментална или емоционална вознемиреност. Таа во нејзината наједноставна форма, претставува предупредувачки механизам што помага организмот да се заштити од тоа што ја поттикнува болката и да се повлече од штетниот импулс.

Во нејзината посложена форма, како во случај на хронична состојба може да биде проследена и со депресија или со вознемиреност. Приемниците на физичката болка кои се наоѓаат во кожата и во другите ткива, претставуваат нервни влакна што реагираат на механички, тоplotен и хемиски стимул. Импулсите на болката се пренесуваат до рбетната мождина, а оттаму до мозочната кора и таламусот.

Нематеријалната штета предизвикана од физичка болка е директна штета поврзана непосредно со личноста на оштетениот, нему му е нанесена, поради што тој ги трпи последиците од истата. Според временското појавување, овој вид на нематеријална штета може да се квалификува како сегашна и идна. Сегашна штета постои до и во времето на пресудувањето.

Идна штета е штетата што поради физичките болки ќе ја трпи оштетениот во иднина, како продолжение на штетата што ја трпи во моментот на пресудувањето. И во двата случаи за да се досуди справедлив надомест, штетата треба да биде извесна-судот со сигурност да утврди дека постои и ќе постои во иднина. Како и кај останатите видови на нематеријална штета, надоместот се досудува во справедлив паричен износ доколку се исполнети законските услови, независно од надоместот на материјалната штета, како и во нејзино отсуство.

При досудувањето на справедливиот паричен надомест на нематеријална штета, судот со пресудата ќе ги утврди поодделните износи на надоместок за секој основ по кој

---

²Агенција – Академик – Скопје, Нематеријална штета, Семинарски материјал Скопје, 2006 стр. 51-52.

на оштетениот му припаѓа право на надомест, а не за повеќе основи да утврдува еден износ.

Физичката болка претставува посебен законски основ за досудување справедлив паричен надомест кој се утврдува и досудува независно од надоместот за останатите видови на нематеријална штета, како и во нивно отсуство.

Во споровите на осигурителните компании за регрес на исплатениот надомест за претрпена физичка болка, судот не е ослободен од обврската во текот на постапката да утврдува дали постои основ за ваков надомест и за висината на истиот.

3. Душевната болка како вид на нематеријална штета

Во зависност од нивото и квалитетот на општествените односи во различни периоди на општествениот развој, бил различен и третманот во надоместувањето на нематеријалната штета. Овој вид на штета, изразена во претрпена физичка болка или душевна болка и страв, секогаш не обезбедува право на оштетениот за материјално надоместување, за разлика од материјалната штета каде е возможна натурална реституција со воспоставување на поранешната состојба или со соодветен паричен надомест. Се користеле различни форми на надомест за овој вид на штета како „болнина“ и слично со примена на правните правила на имотното право. Со Законот за облигационите односи од 1978 година, кој се применуваше и по осамостојувањето на нашата држава како републички пропис согласно член 5 од Уставниот закон за спроведување на Уставот на Република Македонија, нематеријалната штета прерасна во облигационо – правен институт дефиниран во законска рамка во одредбите на член 200 – 202 од тој закон.

Новиот Закон за облигациони односи донесен во месец март 2001 година, содржи идентично решение по однос на трите видови на нематеријална штета изразена во физичка болка, душевна болка и страв определувајќи го и правото на паричен надомест за истите.

Душевната болка, како вид на нематеријална штета, претставува психички продукт на човековата личност, предизвикана со атак на физичкиот интегритет или на моралните и личните права или со атак на физичкиот интегритет на блиско лице.

Душевната болка, како основ за остварување на правото за паричен надомест, е предвидена во Законот за облигационите односи, поради:

- намалување на животната активност;
- нагрденост;
- повреда на угледот, честа, слободата или правата на личноста;
- смрт на блиско лице или особено тежок инвалидитет;
- лице кое со измама, принуда или со злоупотреба на некој однос на потчинетост или зависност е наведено на казнива обљуба или казниво блудно дејствие;
- лице спрема кое е извршено некое друго кривично дело против достоинството на личноста и моралот.

Душевната болка, како нематеријална штета, може да биде предизвикана со дејствие врз физичкиот и моралниот интегритет на личноста на оштетениот т.к. директна штета или да биде предизвикана поради нанесена штета на нему блиску лице – индиректна штета (чл. 190 од ЗОО).

Овој вид на нематеријална штета може да обезбеди паричен надомест и за идна нематеријална штета, ако според редовниот тек на работите и збиднувањата е извесно дека таа ќе трае и во иднина (чл. 192 од ЗОО). Надоместот за претрпена нематеријална штета, е лично право на оштетениот, но побарувањето на паричниот надомест може да премине и врз наследникот кога е признаено со правосилна одлука или со писмена

спогодба. Под истите услови, исто така може да биде предмет на отстапување, пребивање и принудно извршување (чл 193 од ЗОО).³

4. Душевната болка поради намалување на животната активност

Животната активност, како суштествен елемент на човековото постоење и функционирање во секојдневниот живот, е движечка сила на секоја личност, во зависност од нејзиниот карактер и потребите. Од ова многу експлицитно се наметнува заклучокот дека животот на човекот е особено отежнат доколку тој не е во можност да ги обавува општите животни функции неопходни во секојдневниот живот (не може да се движи) или доколку е спречен во обавување на конкретни активности и животни радости (спортување и слично).

Намалувањето на животната активност, како последица од нанесена повреда, може да биде изразена во неможност за нормално функционирањена организмот или во намалена можност на виталниот капацитет. Во зависност од степенот на намалувањето на животната функционалност на организмот, таквата личност се соочува со вложување на дополнителен напор во совладување на настанатите проблеми, при што покрај таквиот напор не може или ограничено може да ги обавува нормалните животни активности. Таквата состојба предизвикана од нанесената штета продуцира душевна болка кај оштетениот кој во својата свест треба да се справи со настанатата состојба и промените кои се евидентни и од значење во неговиот понатамошен живот.

Ваквата нематеријална штета изразена во душевна болка и страдање на оштетениот поради намалување на животната активност, обезбедува право на справедлив паричен надомест на оштетениот. Овој надомест во никој случај не може да биде супститут на претрпената штета, ниту може животната активност да биде надоместена со некаков паричен износ.

Душевно страдање на оштетениот е субјективно – психолошко доживување кое не може да се подведе под единица на мерливост, но во зависност од околностите на случајот добива материјално – правно значење со определување справедлив паричен надомест во зависност од степенот на интензитетот и времетраењето на душевната болка кој единствено може да му помогне на оштетениот во прибавување на некои материјални добра кои би го ублажиле неговото емоционално доживување.

Во граѓанско – правна смисла надоместот на овој вид на нематеријална штета е објективизиран во зависност од околностите на случајот, а особено јачината на болката кај оштетениот и нејзиното траење. Ваквите услови кои произлегуваат од законската одредба на член 189 од ЗОО претставуваат законска рамка за правилното сфаќање на природата на овој вид нематеријална штета, но и за целта за која служи овој вид надомест.

Интензитетот, односно јачината на душевната болка и нејзиното времетраење кај оштетениот, секако се во зависност од степенот на намалената животна активност која може да биде изразена од полесно ограничување на животните активности до драстично, силно, намалување на животната функционалност.

Од судската практика:

„Оштетениот има право на надомест на нематеријална штета и поради време на намалување на општата животна способност кое траело повеќе месеци.“⁴

---

³Агенција – Академик – Скопје, Нематеријална штета, Семинарски материјал Скопје, 2006 стр. 40-42.

⁴ Одлука на Врховен суд на РМ 51/79.

Покрај интензитетот и траењето на душевната болка, кои се од влијание за досудување на справедливиот паричен надомест како законски услови, предвидени се и околностите на конкретен случај.

Околностите во секој случај можат да бидат најразлични поради што со нивната специфичност го обележуваат случајот и се од влијание при досудување на висината на паричниот надомест.

Возраста на оштетениот, секако, претставува околност од влијание на траењето на душевната болка. Доколку се работи за помлада личност, манифестацијата на душевната болка се претпоставува дека ќе биде подолготрајна и секако со појак интензитет при намалената животна активност од траен карактер.

Професијата на оштетениот исто така може да биде од влијание за јачината на душевната болка во зависност од степенот на намалената животна активност поради повреда на делови од организмот што се пречка за продолжување на некоја атрактивна професија (фудбалер, балерина и слично), поради која оштетениот е лишен од задоволството да го оствари својот сон. Ова, не треба да се сфати како изгубена можност за заработка во понатамошниот развој и напредување, бидејќи би се завлегло во сферата на материјалната штета поради изгубена работна способност.

Понатаму, неможноста за обавување на природните обврски во однос на одгледување на своите деца или одземената можност за мајчинство или губење на потенцијата, можат да бидат околности на конкретен настан што го карактеризираат и се од влијание на интензитетот и траењето на душевната болка кај оштетениот.

Од судската практика:

„Прекинувањето на школувањето, покрај основот за надомест на материјална штета, може да се земе предвид и како основ за надоместување на штета поради душевни болки во рамките на надоместување на штета поради намалена животна активност, но не претставува посебен самостоен случај на нематеријална штета.“⁵

ЗАКЛУЧОК

Од овој приказ на правното регулирање на надоместот на штета, може да се заклучи дека како фактички штетник, односно оној кој ја причинува штетата се јавува лицето кое ја генерирал опасната ситуација или е имател на опасен предмет, моторното возило и слично, но правниот штетник односно оној кој ќе ја надомести штетата (материјална и нематеријална) ќе биде осигурителното друштво (доколку оштетениот е осигуран во случај на повреда).

Во специфични ситуации осигурителните друштва не прифаќаат да го обештетат оштетеното лице или пак бараат регресно да си ја наплатат штетата од штетникот (кога штетникот управувал возило под дејство на алкохол, не регистрирано возило, управувал возило без положен испит за соодветна категорија и сл.) или управувал или ракувал со опасна машина, опасно орудие при работа и слично. Во секој случај темата ги засега интересите на сите оштетени лица. Истата е базирана на позитивните законски прописи кои ја регулираат оваа област. Темата се базира на закони кои се изворни или ратификувани во Собранието на РМ, но секако се адаптирани на нашите потреби, а секојдневно претрпуваат измени бидејќи се стремиме да ги усогласиме кон Европското законодавство. Од судската пракса, во консултации со адвокати, може да се утврди дека судовите во Република Македонија со пресудите за надомест на нематеријална штета досудуваат драстично различни износи.

---

⁵ Заклучок од советување на Граѓанските одделенија на Сојузниот суд, Врховните судови на Републиките и покраините и Врховниот воен суд – октомври 1986 година.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Агенција „Академик“ – Скопје. Нематеријална штета. Семинарски материјал, октомври 2006;

Гале Галев, Јадранка Дабовиќ Анастасовска, Облигационо право, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје 2012;

Закон за облигациони односи (Службен весник на РМ бр. 18/01, 78/01, 04/02, 59/02, 05/03, 84/08, 81/09, 161/09);

Закон за парнична постапка (Службен весник на РМ бр. 79/05, 110/08, 83/09, 116/10, 7/11);

АВТОРСКИ ПРАВА И НИВНАТА ЗАШТИТА

Апстракт: Авторското право претставува загарантирано право од страна на законот на една држава, која гарантира дека авторот на оригинално дело ги поседува ексклузивните права за неговата употреба и дистрибуција. Ова вообичаено е за определено време. Ексклузивните права не се апсолутни, туку се ограничени и со исклучоци за авторското право, вклучувајќи политика на правична употреба.

Примарната цел на авторското право е за да го зачува времето, напорот и креативноста на авторот. Како такво, авторското право дозволува на авторот да поседува одредени ексклузивни права, вклучувајќи го и правото на: репродукција, издавање на понови изданија, да дистрибуира копии преку продавање, слободно пуштање во промет или пренос на правото, и да го објави делото јавно.

Носителот на авторското право исто така има можност да авторизира други луѓе да ги прават работите погоре во негово име. Тој ја има можноста да го пренеси неговото ексклузивно право на други луѓе. Овој вид на пренос обично се прави преку договор.

Клучни зборови: *авторски права, права, закон, идеја, работа.*

COPYRIGHT AND THEIR PROTECTION

Abstract: Copyright is a legal right created by the law of a country that grants the creator of an original work exclusive rights for its use and distribution. This is usually only for a limited time. The exclusive rights are not absolute but limited by limitations and exceptions to copyright law, including fair use.

The primary goal of copyright law is to protect the time, effort, and creativity of the work's creator. As such, the Copyright Act gives the copyright owner certain exclusive rights, including the right to: reproduce the work, prepare „derivative works“ (other works based on the original work), distribute copies of the work by sale, lease, or other transfer of ownership, perform the work publicly, and display the work publicly.

The copyright owner also has the right to authorize other people to do any of the rights mentioned above. The copyright owner has the option and ability to transfer his or her exclusive rights or any subdivision of those rights to others as well. The Copyright Office does not have forms for these transfers, so a transfer of copyright is usually done through a contract.

Keywords: *copyright, rights, law, idea, work.*

ВОВЕД

Авторското право е самостојно право и независно од сопственичкото право или други права над предмети/ствари во кои е содржано авторско дело, доколку со закон поинаку не е определено. Авторско дело е интелектуална и индивидуална творба од областа на книжевноста, науката и уметноста, изразена на кој било начин и форма.

Поаѓајќи од категоризацијата на авторски дела од член 2 став 1 од Бернската

конвенција¹, македонскиот законодавец извршил категоризација според која за авторско дело се смета:

- а) пишано дело (книга, напис, статија, прирачник, брошура, расправа и други дела од иста природа);
- б) компјутерска програма, како пишано дело;
- в) говорно дело (предавање, говор, беседа и други дела од иста природа);
- г) музичко дело, со или без текст;
- д) драмско, драмско-музичко, кореографско и пантомимичарско дело;
- ѓ) фотографско дело и дело создадено во постапка слична на фотографската;
- е) аудиовизуелно дело (кинематографско и друго дело изразено со подвижни слики);
- ж) дела на ликовната уметност (слика, цртеж, графика, скулптура и друго);
- з) дела од архитектурата;
- с) дела од применетата уметност и дизајнот и
- и) картографско дело, план, скица, технички цртеж, проект, табела, пластично дело и друго дело со ист или сличен карактер од областа на географијата, топографијата, архитектурата и науката.

Како авторско дело се смета и преработка на авторско дело, доколку ги исполнува условите определени со закон. Како авторско дело се смета и збирка на авторски дела, на дела од народното творештво, на податоци или на други материјали, коишто според изборот и распоредот на составните делови претставуваат индивидуална и интелектуална творба, како што се: енциклопедија, антологија, зборник, музичка збирка, збирка на фотографии, мапи, изложба, поставка, збирка на документи и други збирки. Исто така, базата на податоци е авторско дело. База на податоци е збирка на податоци, доколку е подредена по определен систем или метод, кон чији елементи може да се пристапува индивидуално преку електронски или други средства. Авторското право над базата на податоци не се однесува на компјутерските програми што се користени за изработка или работа на базата на податоци со електронски пристап.

За незаштитени творби не се сметаат следните авторски дела:

1. идеите, теориите, концептите, методологиите на работа или математичките концепти, независно од начинот на објаснувањата или изразувањата;
2. службените текстови од политичка, законодавна, административна и судска природа и нивните службени преводи;
3. дневните и други вести кои имаат карактер на обични – медиумски информации, едноставни факти и податоци и
4. идеите и концепциите што претставуваат основа за кој било елемент на компјутерска програма, вклучувајќи ги деловите од програмата што овозможуваат поврзување и интеракција меѓу елементите на програмската и машинската опрема (интерфејси).

1. Авторство и коавторство

Автор, во смисла на законот, е физичко лице кое го создало авторското дело и на авторот му припаѓа авторското право над неговото авторско дело со самото создавање на делото². Како автор се смета лице чие име, псевдоним, код или друг знак, на вообичаен начин е означен на делото, односно неговите примероци или е наведен при објавувањето на делото, додека не се докаже спротивното, во согласност со овој закон.

---

¹ Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works Paris Act of July 24, 1971, as amended on September 28, 1979 (http://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/text.jsp?file_id=283693)

² Чл.17 од Законот за авторско право и сродните права, Сл. весник на РМ бр. 115/10.

Во случај кога авторот не е познат, авторското право го остварува лицето кое законски го објавило авторското дело. Авторот, односно носителот на сродно право, има право на правичен надомест за секој вид користење на авторското дело, односно предметот на сродно право.

Коавтори се две или повеќе лица кои авторското дело го создале во соработка. Авторското право им припаѓа на сите тие лица. За секое користење на делото кое е создадено од коавтори потребна е согласност од секој од коавторите. Одделен коавтор не може да одбие да даде согласност од причини што се спротивни на начелото на совесност и чесност³.

Кога делото создадено од коавтори се состои од самостојни делови (делива целина), секој од коавторите може да дозволи самостојно користење на својот дел, под услов таквото користење да не биде на штета на користењето на заедничкото дело, односно на правата на другите коавтори. Уделот на одделни коавтори во надоместокот остварен од користењето на делото се определува сразмерно на вистинскиот придонес што секој од нив го имал при создавањето на делото, доколку меѓу коавторите поинаку не е договорено. Во случај кога не може да се утврди вистинскиот придонес што секој од коавторите го имал во создавање на делото, или не е постигнат договор меѓу коавторите, на секој од коавторите му припаѓа подеднаков дел од надоместокот.

2. Морални и материјални права

Моралните права го штитат авторот по однос на неговата лична и духовна (интелектуална) врска со делото. Авторот ги има следниве исклучиви морални права⁴:

- 1) право на признавање на авторството;
- 2) право на прво објавување;
- 3) право на заштита на интегритетот на делото и
- 4) право на откажување.

Авторот не може да се откаже од правата. Авторот има право на признавање на своето авторство над делото. Авторот има право неговото име, псевдоним или друга ознака, да биде назначена на секој примерок од делото, односно да биде наведена при секое јавно користење на делото, освен доколку авторот, во пишана форма, изрично не изјави дека не сака неговото авторство да биде наведено или доколку при користењето тоа е технички невозможно или несообразно.

Авторот има право на прво објавување на своето авторско дело и на определување на условите за неговото објавување. До првото објавување на авторското дело, само авторот има право јавно да ја изнесува содржината или описот на своето дело. Авторот има право да се спротивстави на менување, деформирање или сакатење на делото што може да наштети на неговата личност, чест и углед, како и на уништување на делото.

Авторот има право да му го откаже правото на користење на делото на носителот на негово материјално право, доколку натамошното користење може да наштети на неговата личност, чест и углед. Доколку авторот му го откаже правото на користење на делото, е должен на носителот да му ја надомести штетата што тоа откажување ја предизвикува. Носителот на правото е должен во рок од три месеци од риелот на откажувањето да му ја соопшти на авторот висината на штетата што треба да се надомести. Доколку тоа не го стори, по истекот на рокот, откажувањето станува полноважно. Со откажувањето на правото, материјалното право му се враќа на авторот.

³ д-р Јадранка Д. Анастасовска, д-р Ненад Гавриловиќ и д-р Неда Здравева, Прирачник - Авторско право и сродни права за електронски медиуми, 2014 година, 11 стр.

⁴ Чл. 21 од Законот за авторско право и сродните права, Сл. весник на РМ бр. 115/10.

Доколку авторот сака повторно да го пренесе материјалното право на своето дело, тој е должен, тој пренос првенствено и под исти услови да му го понуди на носителот на правото. Одредбите од овој член не се однесуваат на компјутерска програма, аудиовизуелно дело и електронски бази на податоци.

Материјалните права ги штитат имотните интереси на авторот од неговото авторско дело. Авторот има исклучиво право да дозволи или забрани користење на неговото дело, или негови примероци од други лица, освен во случаи определени со закон. Авторот при користењето на авторското дело, или неговите примероци ги има следниве исклучиви материјални права⁵:

- 1) право на умножување на делото;
- 2) право на пуштање во промет на делото;
- 3) право на јавно соопштување на делото и
- 4) право на преработување на делото.

Умножување, во смисла на законот за авторски и други сродни права, е запишување, односно снимање авторско дело на материјална или друга соодветна подлога (електронска и друго), како и изработка на еден или повеќе примероци на делото, во целина или во делови, непосредно или посредно, времено или трајно, со какви било средства и во каков било облик. Умножувањето се врши особено со графички постапки (графичко умножување), тридимензионално умножување, фотокопирање и со други фотографски постапки со кои се постигнува ист ефект, изградба, односно изведба на дела од архитектурата, звучно или визуелно снимање, складирање на делото во електронски облик (електронски запис) и со префрлање на делото од аналоген во дигитален систем.

Пуштањето во промет, е понудување на јавноста заради продажба или друг вид пренос на сопственичкото право или на правото на владение на оригиналот или на примероците на делото, вклучувајќи го и увозот и изнајмувањето, а го опфаќа и правото на надоместок од послугата, определена со овој закон. Увоз, во смисла на законот, е внесување на домашен пазар на оригинали или примероци на авторско дело заради натамошен промет, за комерцијална цел. Изнајмување, во смисла на законот, е давање на користење оригинал или примерок на авторско дело на определено време, заради непосредна или посредна имотна корист. Изнајмувањето не се однесува на изградени дела на архитектурата и на оригинали и примероци на дела од применетата уметност и дизајнот. Послугата, е давање на користење авторско дело, на определено време, без остварување непосредна или посредна имотна корист преку организации до кои јавноста има пристап. Правото на пуштање во промет на територијата на Република Македонија се исцрпува со првата продажба или со друг вид прв пренос на правото на сопственост на оригинал или примерок од авторско дело, што се врши од страна на носител на правото или со негова согласност. Исцрпувањето не се однесува на правата на увоз, на изнајмување и на послуга.

Јавно соопштување на делото е: јавно изведување; јавно пренесување; јавно изложување; јавно прикажување; радиодифузно емитување; реемитување и ставање на располагање на јавноста.

---

⁵ Чл. 26 и 27 од Законот за авторско право и сродните права, Сл. весник на РМ бр. 115/10.

3. Траење на авторското право

Заштитата по основ на авторско право не трае вечно. Времетраењето на заштитата варира зависно од⁶:

- националното законодавство на секоја земја;
- авторот кој го создал делото;
- видот на делото.

Во земјите што се членки на Конвенцијата од Берн, авторското право трае сè додека авторот е жив, плус уште 50 години по смртта на авторот. Меѓутоа, во многу земји, заштитата по основ на авторско право трае подолго од овој минимален период.

Во земјите-членки на Европската Унија, авторските права врз пишани и фотографски дела истекуваат 70 години по смртта на авторот. Некои земји-членки го продолжуваат периодот на заштита на фотографии кои не се дефинирани во оние наведени под „дела“. Во Германија, на пример, ваквата заштита трае 50 години по креирањето или појавувањето на фотографијата. Членовите 1 до 6 од Директивата на ЕУ за времетраење на заштитата (93/98/ЕЕЗ) детално го опишуваат периодот на времетраење на заштитата и се занимаваат со покомплексни случаи како заеднички авторски дела и филмови⁷.

Во Република Македонија, материјалните права траат за време на животот на авторот и 70 години по неговата смрт. Моралните права траат во различни рокови определени со законот за авторски и други сродни права.

Кога делото го реализирале повеќе автори (коавтори), рокот на траење од членот 55 на Законот за авторско право и други сродни права, се смета од смртта на авторот кој последен починал. Во случај на коавторство на аудиовизуелно дело рокот на траење на заштитата се смета од смртта на последното живо лице главниот режисер, авторот на сценариото, авторот на дијалозите и композиторот на музиката специјално создадена за користење во аудиовизуелно дело, независно дали со овој закон тоа лице се смета како автор на аудиовизуелното дело.

Авторското право на анонимни и псевдонимни дела трае 70 години по законското објавување на делото. Доколку псевдонимот не доведува до забуна за тоа кој е автор или доколку авторот во рокот наведен во ставот 1 од овој член го открие својот идентитет се применува рокот од членот 55 став 2 на законот. Кога рокот, според овој закон, не тече од смртта на авторот или авторите, а делото не било законски објавено, авторското право трае 70 години по неговото создавање.

Во случај кога рокот на траење на авторското право, според овој закон, се смета според законското објавување на делото, а делото е објавено во томови, делови, продолженија, изданија, епизоди и слично, рокот се смета посебно за секој составен дел. Роковите на траење на заштитата на авторското право утврдени со овој закон, започнуваат да течат од 1 јануари од годината што следи по настанот, што е основа за пресметување на роковите.

Моралното право за откажување од членот 25 на овој закон, трае додека авторот е жив. Моралните права за признавање и означување на авторството и за заштита на интегритетот на авторското дело од членовите 22 и 24 на овој закон, траат и по истекот на роковите за траење на материјалните права, утврдени со овој закон. За остварување и заштита на моралните права на авторот од членовите 22 и 24 на овој закон по неговата

⁶ Публикација на WIPO – Уметноста и авторското право, септември 2010 година.

⁷ Прирачник за авторски права за новинари на Европската федерација на новинари, преведено на македонски јазик – (http://ssnm.org.mk/wp-content/uploads/2016/10/EFJ_Author_s_Rights_manual_mkd.pdf), пристапено на 1.4.2018 година.

смрт, покрај наследниците, се надлежни и соодветното (струково) здружение на автори, лицата кои имаат правен интерес, како и Македонската академија на науките и уметностите.

Авторското дело, по истекот на роковите за траење на материјалните права утврдени со овој закон, се користи без дозвола и без надоместок.

4. Пренесување материјални права

Авторот може да пренесе на други лица одделни материјални права, на начин и под услови определени со овој закон⁸. Пренесувањето може да се врши со наследување, со пишан договор (исклучиво и неисклучиво) или на друг пишан начин (неисклучиво) со дозвола, изјава, согласност и слично. Материјалните права се предмет на наследување. На наследниците на авторот им припаѓаат сите права кои би му припаѓале на авторот. На наследувањето на авторското право, доколку со овој закон поинаку не е определено, се применуваат прописите за наследување.

Авторот може пренесувањето на материјалните права на други лица, да го врши со пишан договор, доколку со овој закон поинаку не е определено. Договорот што не е склучен во пишана форма не произведува правно дејство. Договорот содржи особено вид на правата што се пренесуваат, нивниот обем, исклучиво или неисклучиво, територијата за која се однесува пренесувањето на правата, времетраење на пренесувањето и авторскиот надоместок. Спорните или нејасните одредби во договорот се толкуваат во интерес на авторот.

Авторскиот надоместок се определува според принципот на правичност, видот на делото, видот и обемот на правото на користење што се пренесува, времетраењето и други битни околности за неговото користење. Доколку со користењето на авторското дело се остварува приход кој е значително поголем од договорениот надоместок, авторот има право да побара измена на договорениот надоместок, што ќе му овозможи поправичен удел во приходот. Од ова право авторот не може да се откаже. Во случај кога надоместокот е договорен, односно определен во зависност од остварениот приход од користењето на делото, неговиот корисник е должен да води соодветни книги или друга евиденција од која може да се утврди висината на остварениот приход. Корисникот е должен да му овозможи на носителот на авторското право увид во документацијата/евиденцијата и да му доставува потребни извештаи за остварениот приход во разумен рок, доколку рокот не е определен со закон или договор.

Ништовно е пренесувањето на:

- 1) авторско право како целина;
- 2) морални права и
- 3) непознати видови на користење авторско дело.

Правата што според овој закон му припаѓаат на авторот, вклучувајќи го и правото на судска заштита, му припаѓаат и на друг носител на авторско право, во обем што со закон или со друг правен акт му се пренесени, доколку со овој закон поинаку не е определено.

Пренесувањето на материјално право, во смисла на членот 63 став (2) од овој закон, се врши исклучиво или неисклучиво. Со исклучивото пренесување на материјално право, се дозволува само едно лице да го користи делото при што од користење се исклучени авторот и кое било друго лице. Со неисклучивото пренесување материјално право, се дозволува лице да го користи делото при што од користењето не се исклучени авторот или кое било друго лице.

---

⁸ Чл. 63 од Законот за авторско право и сродните права, Сл. весник на РМ бр. 115/10.

При пренесувањето на правото на умножување се смета дека е пренесено и правото на пуштање во промет на примероците на тоа дело, доколку со договор поинаку не е определено. Носителот на кој му било пренесено материјално право на авторот не може, без дозвола на авторот, тоа право натаму да го пренесе на други лица, доколку со договор поинаку не е определено. Доколку натамошното пренесување на правото е последица на статусните измени на носителот, не е потребна дозволата. Доколку натамошното пренесување на правото е допуштено без дозвола на авторот, согласно со закон или договор, за авторските побарувања, солидарна одговорност сносат претходниот и новиот носител.

Авторот може да го раскине договорот, односно да ја повлече дозволата или друг пишан акт за пренесување на материјалното право, доколку носителот на исклучивото право во недоволна мера го користи или воопшто не го остварува, а од тие причини интересите на авторот значително се оштетени. Авторот не може да го изврши раскинувањето, односно повлекувањето, доколку од него потекнуваат причините за тоа. Авторот може да му понуди на носителот дополнителен рок за соодветно користење на правото. Со раскинувањето, односно повлекувањето, материјалното право му се враќа на авторот. Доколку начелото на правичност го налага тоа, авторот е должен на носителот на правото да му исплати соодветен надоместок на штета. Авторот не може да се откаже од правото на раскинување, односно повлекување според закон.

5. Заштита на авторските права

Авторското право и сродните права уживаат кривична, граѓанска и прекршочна заштита. Кривичната заштита на авторското право и сродните права се остварува според одредбите на Кривичниот законик и прописите за кривична постапка.

Според тоа, тој што во свое име или во име на друг неовластено ќе објави, прикаже, репродуцира, дистрибуира, изведе, емитува или на друг начин неовластено ќе посегне по туѓо авторско право или сродно право, односно авторско дело, изведба или предмет на сродно право, ќе се казни со парична казна или со затвор од шест месеци до три години. Тој што со сторување на делото прибавил значителна имотна корист ќе се казни со затвор од една до пет години. Обидот е канив, а примероците на авиторските дела и предметите на сродните права, како и средствата за репродуцирање се одземаат. Гонењето за повреда на морално право се преема по предлог⁹.

Граѓанската заштита на авторското право и сродните права се остварува според прописите за парничната постапка, за обезбедување побарувања, за облигационите односи и овој закон.

Прекршочната заштита на авторското право и сродните права се остварува според прописите за прекршоци и овој закон. Заштитата на авторското право и сродните права ја вклучува и заштитата на технолошките мерки од повреда на правата. На постапките по барање за времени мерки, определени со закон, при увоз, извоз или повторен извоз авторско дело, предмет на сродно право или нивни примерок, се применуваат прописите за царински мерки за заштита на правата од интелектуалната сопственост.

⁹ Чл.157 од Кривичен законик, Сл. весник на РМ бр. 55/13.

Лице чие право определено со овој закон е повредено, кога постои оправдано сомневање дека ќе му биде повредено правото и кога се заканува вистинска закана од повреда на правата, доколку со овој закон поинаку не е определено, има право да однесе барање за¹⁰:

- 1) заштита на правото и
- 2) времени и други мерки, доколку со овој закон поинаку не е определено.

Како лице покрај авторот, се смета и носителот на право, лице овластено да го користи правото и организација (носители на право). Постапката по тужбените барања е итна.

6. Постапување по барањето за заштита на правата

Правото на заштита од членот 160 став (1) точка 1 на Законот за авторско право и сродните права, ги содржи следниве барања за:

- 1) престанок на дејствието на повреда;
- 2) надоместок на материјална штета;
- 3) надоместок на нематеријална штета;
- 4) зголемен надоместок;
- 5) означување на авторот;
- 6) враќање на користите стекнати од недозволеното користење;
- 7) отстранување од промет на предметите од повредата на правото и
- 8) објавување судската пресуда.

Лицето од членот 160 на овој закон може да побара од тужениот прекин на дејствието со кое се повредува право, како и/или забрана на такво или слично дејствие во иднина.

Доколку со повреда на право од овој закон е сторена материјална штета, лицето од членот 160 на овој закон има право да побара надоместок за сторената материјална штета и за загубена добивка. Надоместокот се определува во износ што тужениот би го платил доколку побарал законско користење на правото (вообичаен надоместок), односно во износ пропишан со соодветни тарифи, односно со општ договор.

Дејствата на повреда на авторското право и сродните права на одреден начин може да бидат спречени и ограничени со технолошки мерки. Притоа, во согласност со член 163, ќе се смета дека некое лице повредува исклучиво право определено со ЗАПСП, кога знаело или можело да знае дека презема противзаштитни дејства за да ги изигра делотворните технолошки мерки кои служат за заштита на тоа право¹¹.

При повреда на морално право и независно од изречениот зголемен надоместок при непостоење материјална штета, судот може да пресуди на авторот да му се исплати праведна парична оштета за претрпена душевна болка и страдање, како последица од повредата на моралното право, доколку утврди дека околностите на случајот и, особено, степенот на повредата и нејзиното траење тоа го предизвикале.

Доколку право определено со овој закон е повредено со намера или крајна небрежност, лицето од членот 160 на овој закон може да побара исплата на договорениот или вообичаениот надоместок за тој вид користење, зголемен до 200%, независно дали од повредата претрпел имотна штета (граѓанска казна). При одлучувањето по барањето за плаќање на надоместокот и одмерувањето на нејзината висина, судот ќе ги има предвид сите околности на случајот, особено степенот на вината на тужениот.

---

¹⁰ Чл.160 од Законот за авторско право и сродните права, Сл. весник на РМ бр. 115/10.

¹¹ д-р Јадранка Д. Анастасовска, д-р Ненад Гавриловиќ и д-р Неда Здравева, Прирачник - Авторско право и сродни права за електронски медиуми, 2014 година, 51 стр.

ЗАКЛУЧОК

Од погоре кажаното, може да констатираме дека законот за авторски и други сродни права како во нашата држава, така и надвор од неа е нешто што е задолжително бидејќи со самото постоење на законот се обезбедува доследно почитување и исполнување на правата и обврските кои му припаѓаат на авторот и коавторите, а со самото тоа се исполнуваат предвидените финансиски и други бенефити од напишаното, произведеното, кажаното.

Законот за авторски и други сродни права постојано се именува, сè со цел да се овозможи следење на трендовите на произведување (пишување, цртање), со сите нови техники и начини на кои авторите општат меѓу себе и со општеството.

За да се овозможи целосно почитување на законот, за таа цел во функција на одбрана на авторите има неколку средства, што покрај овој закон, кој како најглавно се издвојува судството, кој под своја заштита ги зема авторите за да им ја овозможи моралната и материјалната надомест за сето она што го имаат створено.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Академија за судии и јавни обвинители, Граѓанско правна заштита на правата од интелектуална сопственост Заштита и остварување на авторското право и сродните права, Скопје 2016 година.

Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works Paris Act of July 24, 1971, as amended on September 28, 1979.

д-р Јадранка Д. Анастасовска, д-р Ненад Гавриловиќ и д-р Неда Здравева, Прирачник - Авторско право и сродни права за електронски медиуми, 2014 година, 11 стр.
Закон за авторското право и сродните права - Службен весник на РМ, бр. 115 од 31.8.2010 година.

Кривичен законик, Сл. весник на РМ бр. 55/13.

Марин Гавриловски, АСТА – Спроведување на правата од интелектуалната сопственост, Скопје 2013 година.

Мирјана А., Јадранка А., Валентин П., Јана Д., Неда З., Ненад Г., Авторско право и сродни права – меѓународни извори, Скопје 2006 година.

Прирачник за авторски права за новинари на Европската федерација на новинари, преведено на македонски јазик - (http://ssnm.org.mk/wp-content/uploads/2016/10/EFJ_Author_s_Rights_manual_mkd.pdf), пристапено на 1.4.2018 година.

Публикација на WIPO – Уметноста и авторското право, септември 2010 година (http://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/text.jsp?file_id=283693)

<https://www.pravdiko.mk/shto-se-podrazbira-pod-avtorsko-delo/>

<https://ssnm.org.mk/%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%B7%D0%B0-%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0/>

<https://www.pravdiko.mk/doznajte-povek-e-za-zashtitata-na-avtorskite-prava/>

<http://smallbusiness.findlaw.com/intellectual-property/what-is-copyright.html>

<https://www.akademik.mk/od-citseron-do-bernskata-konventsija-avtorskoto-pravo-e-simboli-zashtitnik-na-chovekovata-kreativnost-i-intelekt/>

ОРГАНИТЕ И ИНТЕРНАТА КОМУНИКАЦИЈАТА ВО ЕДИНИЦИТЕ НА ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА

Апстракт: Комуникацијата од латинскиот збор communication што во најширока смисла на зборот се определува како пренесување на информација од човек на човек и е синоним за соработка меѓу луѓето. Комуникацијата е пренос на информации од едно лице на друго. Комуникацијата претставува споделување на информации меѓу две или повеќе индивидуи или групи, за остварување на заемно разбирање. Основата на комуникацијата е да се постигне заемно разбирање. Ако не се постигне тоа тогаш не може да зборуваме за ефективна и ефикасна комуникација. Од самата дефиниција можеме да констатираме дека комуникацијата претставува моќно средство за градење на лични и професионални врски. Како двонасочен процес таа се гради врз принципот на заемно почитување и способност тоа да се покаже. Успешна комуникација претставува услов или последица на добрите меѓучовечки односи. Поради тоа, добрите меѓучовечки односи и атмосфера во една организација директно зависат од комуникациските вештини со кои се служат вработените. Многу е важно добри комуникациски вештини да поседуваат како носителите на раководните функции, така и обичните вработени. Вербалната комуникација кај луѓето е всушност говорна комуникација. Покрај вербалната комуникација којашто за пренесување на информациите и за разбирање го користи зборот (verba), односно природниот говор на човекот, имаме и невербална комуникација, каде комуникацијата е со други средства (со гестови, со очи, мимики, слики). И во тој случај не се користи говорниот апарат. Помеѓу вработените во единиците на Локалната самоуправа имаме хоризонтална и вертикална комуникација (состанок и колегиум). Овој труд се обидува да спроведе истражување со кое ќе се прикаже интерната комуникација (хоризонтална и вертикална) помеѓу вработените во единиците на Локалната самоуправа.

Клучни зборови: *градоначалник, совет, комуникација, хоризонтална, вертикална, состанок, колегиум.*

COMMUNICATION OF ADMINISTRATION IN THE UNITS OF THE LOCAL GOVERNMENT WITH THE ACTS OF SOME MUNICIPALITIES FROM THE EASTERN PLAN REGION

Abstract: The communication from the Latin word communication, which in the broadest sense of the word is defined as the transmission of information from person to person and is a synonym for human interaction. Communication is the transmission of information from one person to another. Communication is the sharing of information between two or more individuals or groups in order to achieve mutual understanding. The basis of communication is to achieve mutual understanding. If this is not achieved then we can not talk about effective and efficient communication. From the very definition we can conclude that communication is a powerful means of building personal and professional relationships. As a two-way process,

it is built on the principle of mutual respect and the ability to show it. Successful communication is a condition or a consequence of good interpersonal relationships. Therefore, good interpersonal relationships and atmosphere in an organization are directly dependent on the communication skills used by employees. It is important for both holders of managerial functions and ordinary employees to have good communication. Verbal communication in humans is actually spoken communication. In addition to verbal communication that uses the word (verba), ie the natural speech of man, we also have non-verbal communication, where communication is by other means (with gestures, eyes, facial expressions, images). And in that case, the spoken communication is not used. We have horizontal and vertical communication (meetings and collegiate) among the employees in the local government units. This paper attempts to conduct a survey showing the internal communication (horizontal and vertical) between the employees in the local government units.

Key words: *Mayor, council, communication, horizontal, vertical, meeting, collegiate.*

ВОВЕД

Комуникацијата претставува пренесување на информации од човек на човек и е синоним за соработка меѓу луѓето. Комуникацијата во единиците на Локалната самоуправа може да биде вертикална и хоризонтална. Комуникацијата горе и долу во организационата хиерархија се нарекува вертикална комуникација. Комуникацијата на вработените во Локалната самоуправа на исто хиерархиско ниво се нарекува хоризонтална комуникација.

Органи на единиците на Локалната самоуправа се Совет и градоначалник. Советот е претставнички орган на граѓаните кој одлучува во рамките на надлежностите на општината. Советот го сочинуваат претставници на граѓаните избрани на општи, непосредни и слободни избори со тајно гласање.

Градоначалникот се избира на секои четири години. Тој ја претставува општината во којашто е избран и е должен да го информира министерството надлежно за вршење на работите што се однесуваат на Локалната самоуправа.

Правни аспекти на информирањето се: Устав, Закон за Локална самоуправа, Закон за слободен пристап на информации од јавен карактер, Комуникација помеѓу органите на единиците на Локалната самоуправа и граѓаните, веб сајтот на ЕЛС и едношалтерски систем.

Предмет на овој труд е да се прикаже како функционира интерната комуникација (хоризонтална и вертикална) помеѓу вработените на ЕЛС.

Целта на овој магистерски труд е да се спроведе истражување со кое ќе се прикаже интерната комуникација (хоризонтална и вертикална) помеѓу вработените во ЕЛС.

За истражување на целта на овој труд, ќе се користат различни методи на истражување, кои ќе придонесат да се создаде целосна слика за интерната комуникација во единиците на Локалната самоуправа. Со оглед на предностите и слабостите на методите на истражување, при изработка на магистерскиот труд, ќе се користат: Компаративен метод кој ќе ни овозможи да направиме споредба на вертикалната и хоризонталната интерна комуникација на вработените во единицата на Локалната самоуправа, Индуктивна и дедуктивна метода со цел постојаната литература од оваа област соодветно се разработи и анализира и врз основа на предложената структура на трудот да се добие научно издржан заклучок, Анализа на содржина – Нормативна анализа (на закони), ќе ни овозможи да анализирам закони поврзани со оваа проблематика како што се Устав – како највисок правен акт во нашата држава, Закон за Локална самоуправа, Закон за слободен пристап на информации од јавен карактер и Анкета – репрезентативен прашалник, ќе спроведеме анкета преку прашалник, со

претходно формулирани прашања и тоа во стандардизирана и нестандардизирана форма, во која ќе учествуваат вработени во ЕЛС. Со употреба на овие методи ќе може да се добијат податоци за предметот на истржувањето кое се од значење за остварувањето на целта на овој труд.

1. Теориски аспект на комуникацијата

1.1. Поим на комуникацијата

Комуникацијата се определува како пренесување на информација од човек на човек и е синоним за соработка меѓу луѓето.¹ Комуникацијата е перманентен процес кој подразбира праќање и примање на информации со цел разменување на идеи, ставови, мислења. Комуницирањето е основата на човековото разбирање, спогодување, соработка и заедничко дејствување во општеството. Тоа е социјална интеракција бидејќи сите луѓе меѓусебно се однесуваат социјално. Социјалното однесување е несвесно, инстинктивно, реактивно. Но, кога во рамките на тоа однесување се обавува спогодување (со сигнали, симболи, знаци) тогаш добива комуникациско значење. Комуницирањето е облик на спогодување меѓу живите суштества. Човечкото комуницирање е спогодување со симболи. Поимот комуникации потекнува од латинскиот јазик. Во Енциклопедијата (Просвета, 1978) зборот комуникација потекнува од латинскиот јазик и означува „сообраќај, односно општење.“ Изворот на зборот комуницирање е латинскиот збор communis, што во превод значи заеднички, и оттука и идејата за воспоставување на заеднички свет на идеи, ставови, искуства. Латинскиот глагол communicare значи општење, соопштување, советување, расправа, додека именката communication содржи значење на заедница, обраќање (еден кон друг), советување, ставови, искуства и општење (зборување) и затоа комуницирањето значи општење меѓу луѓето и размена на соопштенија. Основните етимолошки одредници на овие поими упатува на фактот дека активноста општење (комуницирање) претставува темелот на комуникацијата, и дека таа не е ништо друго, туку воспоставување на заедница, односно заедништво. Комуницирањето е condition sine qua non на човечкиот живот и општествениот поредок (Watzlawick). На луѓето им овозможува спогодување и соработка, како услов за заеднички живот и услов за развој и опстанок на општеството. Без можноста за меѓусебно спогодување не е можен општествениот живот, работниот процес. Комуницирањето е основен облик на социјална интеракција: во процесот на социјализација на поединецот го создава својот свет на претстави, ставови, верувања и вредности; комуницирањето му обзможува да воспостави комуникациски контакти со други луѓе, со луѓето што учествуваат во производството, да ги надмине границите на својата индивидуална свест и да стане учесник на колективните општествени процеси. Основен комуникациски процес е комуницирањето во групи, каде примарно место има семејството, потоа пријателите, соседите, во училиштата, верските заедници, спортските друштва, политичките организации, интересните групи итн.²

1.2. Дефиниција на комуникацијата

Во теоријата на комуникациите постојат голем број на дефиниции. Во продолжение ќе издвоиме само неколку за кои сметаме дека имаат важно место во теоријата. Според R. J. Aldag, T. M. Stearns „Комуникацијата е пренос на информација од едно лице на друго.“ Речиси идентична дефиниција може да се најде и на друго место

---

¹ Алексоски Стефан, Реторика и право, Правен факултет, 2007 год.

² Мајхошев, А. (2011/2012). Етика и деловна комуникација (авторизирани предавања). Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, стр.72.

според која: „Комуникацијата е акт или акција на пренесување на информации.“ Освен овие дефиниции, во кои се потенцира пренесувањето на информациите, постојат и други дефиниции каде комуникацијата се гледа пошироко. Според J. H. Donnelly, Gibson & J. M. Ivancevich „Комуникацијата претставува трансмисија (пренесување) на заемно разбирање преку користење на симболи.“ Слично размислување имаат и Heinz Wehrich&Harold Koontz кои сметаат дека „Комуницирањето е трансфер на информации од испраќачот до примателот при што информацијата да биде разбрана од примателот.“ Од претходните дефиниции препознатливо е прифаќањето и разбирањето на информацијата од страна на примателот. Оттука, можеме да констатираме дека нема комуникација ако пренесената информација не се прими и не се разбере, односно комуникацијата подразбира испраќање, примање и разбирање на информацијата (знаците, симболите, зборовите итн).³ Според С. Праис, комуникацијата претставува индивидуално произведување на некоја симболичка содржина во согласно со некој код, кој антиципира прием на таа содржина кај другите субјекти, во склад со истиот код. Тезата дека некој симбол може да се емитува во рамките на едно културно опкружување, се потврдува со фактот дека некој јазик како симболичка творба, може да се разбере само доколку истовремено ја познаваме неговата лексика и граматика, пришто зборовите се симболи, а кодот е систем кој ги организира. Mayers&Meuers сметаат дека комуникацијата ја карактеризираат следните шест карактеристики:

1. Комуникацијата е сеопфатна и претставува централен културолошки феномен;
2. Таа е непрекидна, некогаш не престанува и не може да се определи нејзиниот почеток и крај;
3. Се заснива на разменување на значења;
4. Содржи предвидливи, очекувани или конценционални елементи;
5. Се јавува на повеќе нивоа (меѓу две индивидуи, меѓу индивидуа и група, меѓу две и повеќе групи итн.);
6. Се одвива меѓу еднаквите и нееднаквите (во поглед на пол, старост, образование, социјалниот статус итн.).⁴ Комуникацијата претставува споделување на информации меѓу две или повеќе индивидуи или групи, за остварување на заемно разбирање. (G. Jones&J. Georges, 2008). Без разлика колку комуникацијата е на електронска основа, сепак, таа е човечки напор и ги вклучува поединците, групите и таа не се остварува се додека не се постигне взаемно разбирање. Основата на комуникацијата е да се постигне заемно разбирање. Ако не се постигне тогаш не можеме да зборуваме за ефективна и ефикасна комуникација. Од самата дефиниција можеме да констатираме дека комуникацијата претставува моќно средство за градење на лични и професионални врски (релации). Како двонасочен процес таа се гради врз принципот на заемно почитување и способност тоа да се покаже. Од мноштвото понудени дефиниции можеме да заклучиме дека комуникацијата претставува крвоток на една организација (организациски систем). Крвотокот ги снабдува келините со кислород, додека комуникацискиот систем ги снабдува луѓето, организациите и органите со информации. Зад секоја добра информација стои добра и правилно донесена одлука.

Успешната комуникација претставува услов и /или последица на добрите меѓучовечки односи. Поради тоа, добрите меѓучовечки односи и позитивна атмосфера во една организација директно зависат од комуникациските вештини со кои се служат

³ Мајхошев, А. (2011/2012). Етика и деловна комуникација (авторизирани предавања). Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, стр. 73. и 74.

⁴ Мајхошев, А. (2011/2012). Етика и деловна комуникација (авторизирани предавања). Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, стр. 74. и 75.

вработените. Многу е важно добри комуникациски вештини да поседуваат како носителите на раководни функции, така и обичните вработени.

При пренесувањето на информациите човекот запомнува: -20% од слушање; 30% од гледање; 50% од слушање и гледање; 70% од онаа за што самиот тој зборува; 90% од онаа што човекот го имплементира (спроведува). Кога луѓето се будни, 80% од времето го минуваат комуницирајќи меѓусебно, користејќи притоа разни форми на комуницирање: 9% пишување; 16% читање; 30% зборување; 45% слушање.⁵

2. Органи на единиците на Локалната самоуправа

Познавањето на системот на Локалната самоуправа и на законите со кои таа е уредена, како и почитувањето и спроведувањето е предуслов за ефикасноста и ефективноста на раководната структура на Локалната самоуправа во извршување на задачите што и се доверени.⁶

Локалната самоуправа поминува низ различни фази во кои оваа институција го менувала својот изглед и карактер. Локалната самоуправа се гледа како најблиска политичка институција до граѓаните која им овозможува непосредно и стварно учество во вршењето на власта. Таа се смета како демократски елемент и досигнување на секој демократски политички систем.⁷ Органи на единиците на Локалната самоуправа во Република Македонија се: Совет и градоначалник (избрани на непосредни општи избори), Советот избира претседател од своите членови.

1.1. Совет

Советот е претставнички орган на граѓаните кој одлучува во рамките на надлежностите на општината. За разгледување на прашања и утврдување предлози од одредена област, советот од својот состав може да формира постојани и повремени комисиии. Составот и начинот на изборот на членовите на комисиите се уредуваат со статутот. Составот на комисиите соодветствува на пропорционалната застапеност на политичките партии во советот.⁸

2.2. Градоначалник

Градоначалникот се избира секоја четврта година, на општи, непосредни и слободни избори со тајно гласање во согласност со законот со кој се регулираат локалните избори.⁹ Ако градоначалникот смета дека прописот на Советот не е во согласност со Уставот и законите, должен е во рок од седум дена од денот на доставувањето со решение да го запре неговото објавување, со кои ќе ги образложи причините за запирањето. Советот е должен, во рок од 15 дена од денот на објавувањето на решението да го разгледа решението и да одлучи по него. Ако Советот го потврди прописот, градоначалникот е должен да го објави и истовремено да поднесе иницијатива за поведување постапка за оценување на уставноста и законитоста на оспорениот пропис пред Уставниот суд на Р. Македонија. Градоначалникот е должен да го информира министерството надлежно за вршење на работите што се однесуваат на Локалната самоуправа.¹⁰

---

⁵ Мајхосhev, А. (2011/2012). Етика и деловна комуникација (авторизирани предавања). Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, стр. 75. и 76.

⁶ УНДП проект, Единица за поддршка на системот за обука на администрацијата во Локалната самоуправа, 2005 година

⁷ Гризо,Н; Давитковски,Б; Гелевски,С. и Павловска – Данева, Ана. (2008) Административно право, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Правен факултет „Јустинијан први“ – Скопје. стр. 105. и 106.

⁸ Закон за Локална самоуправа, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 5 од 29.1.2002 година, член 33.

⁹ Закон за Локална самоуправа, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 5 од 29.1.2002 година, член 49.

¹⁰ Закон за Локална самоуправа, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 5 од 29.01.2002 година, член 51.

3. Правни аспекти на информирањето

3.1. Устав

Во Република Македонија законите мораат да бидат во согласност со Уставот, а сите други прописи со Уставот и со закон. Секој е должен да го почитува Уставот и законите.¹¹

Се гарантира слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата.

Се гарантира слободата на говорот, јавниот настап, јавното информирање и слободното основање на институции за јавно информирање.

Се гарантира слободниот пристап кон информациите, слободата на примање и пренесување на информации.

Се гарантира правото на одговор во средствата за јавно информирање. Се гарантира правото на исправка во средствата за јавно информирање. Се гарантира правото на заштита на изворот на информацијата во средствата за јавно информирање. Цензурата е забранета.¹²

Уставот е нераскинлива врска меѓу државата и правото, од една, и државата и општеството, од друга страна. Преку него на најдобар начин се изразува односот на државата и правото. Тој едновременно е основен акт за конституирање на државата и највисок правен акт во правниот систем на одредени земји. Во таа смисла, уставот е основа врз која се гради и државата и правото. Меѓутоа уставот не е само акт на државата е и највисок општ правен акт во правниот систем. Во одредени услови, тој претставува и општествена повелба или договор со кој се уредуваат и другите општествени прашања од пошироко значење, а не само основите на државното и правилно уредување. Како таков тој претставува основен столб на одредено општество или главен регулатор на односите во него.¹³ Процесите на реализација на Уставно загарантираните демократски принципи и развој на Локалната самоуправа како темелна вредност на Уставот на Република Македонија, претставува предизвик за што поголема заложба во создавањето на амбиент за реализација.¹⁴

3.2. Закон за Локална самоуправа

Со овој закон се предвидуваат: надлежностите на општината; непосредното учество на граѓаните во одлучувањето; организацијата и работата на органите на општината; општинската администрација; актите на органите; имот – сопственост на општината; надзорот над работата на органите на општината; распуштањето на Советот на општината; механизмите на соработка меѓу општините и Владата на Р. Македонија; месната самоуправа; заштитата на Локалната самоуправа; утврдување на службени јазици во општините и други прашања од значење за Локалната самоуправа.¹⁵ Единици на Локалната самоуправа се општините. Општините се правни лица. Општините ги извршуваат своите надлежности преку органи избрани непосредно од граѓаните.¹⁶ Одговорноста е обврска на општината, односно лицата избрани на јавни функции на локално ниво за штетата предизвикана на трети лица од постапките или пропустите во текот на извршувањето на нивните надлежности.¹⁷

---

¹¹ <https://www.pravdiko.mk/>

¹² Устав на Република Македонија, (1991), член. 16.

¹³ Шкариќ, С.; Сиљановска – Давкова, Г. (2009). Уставно право. Универзитет „Јустинијан Први“ – Скопје. стр. 143.

¹⁴ <http://zels.org.mk/>

¹⁵ Закон за Локална самоуправа, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 5 од 29.01.2002 година, член 1.

¹⁶ Закон за Локална самоуправа, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 5 од 29.01.2002 година, член 3.

¹⁷ <http://www.pravo.org.mk/>

3.3. Закон за слободен пристап на информации од јавен карактер

Со овој закон се уредуваат условите, начинот и постапката за остварување на правото на слободен пристап до информациите од јавен карактер со кои располагаат органите на државната власт и други установи и институции утврдени со закон, органите на општините, на градот Скопје и на општините во градот Скопје, јавните установи и служби, јавните претпријатија, правни и физички лица што вршат јавни овластувања и дејност од јавен интерес, утврдени со закон (во натамошниот текст: иматели на информации). Правото за слободен пристап до информации од јавен карактер се остварува согласно со овој и друг закон.¹⁸

3.4. Комуникација помеѓу органите на единиците на Локалната самоуправа и граѓаните

Државен службеник е лице вработено во државната служба кое врши стручни, нормативно – правни, извршни, управно – надзорни, плански, материјално финансиски, сметководствени, информатички и други работи од надлежност на органот во согласност со Уставот и законите.¹⁹ Државниот службеник е должен по барање на граѓаните да дава информации заради остварување на нивните права и интереси. Законот за Локална самоуправа ги набројува обврските за органите на општината, комисиите на советите и јавните служби основани од општината, без надоместок да ги информираат граѓаните за својата работа, како и за плановите и програмите кои се од значење за развој на општината. Наедно општината е должна на граѓаните да им овозможи пристап кон основните информации за услугите што им ги обезбедува, на начин и под услови уредени со статутот. Вработените во единиците на Локалната самоуправа се должни да ги информираат граѓаните за својата работа во согласност со Уставот и законите и своите надлежности утврдени со закон да ги извршуваат врз основа на начелото на законитост, одговорност, ефикасност, економичност, транспарентност, еднаквост и предвидливост.²⁰

3.4.1. Веб сајтот на ЕЛС

Информатичкото општество е плод на промените во користењето на новите информатички и комуникациски технологии. Глобалните комуникации по електронски пат со помош на интернетот се многу корисни за добивање на точни и брзи информации.²¹

На веб - сајтот на општините граѓаните можат да ги видат сите новости во врска со работата на Градоначалникот, Советот и општинската администрација. На веб - сајтот граѓаните можат да ги видат информациите во врска со: профилот на општината, деловните информации, општинската администрација и информации од јавен карактер. На веб - сајтот на општината може да се види за: биографијата на Градоначалникот и неговите надлежности; Советот на општината, претседателот на советот, советниците, комисиите на советот, календар на седници и објавените службени гласници. На веб - сајтот на општината граѓаните имаат можност да поставуваат прашања до Градоначалникот и да добиваат одговори, е можеби првиот позначен придонес кон

---

¹⁸ Закон за слободен пристап до информации од јавен карактер, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 13 од 1.2.2006 година, член 1.

¹⁹ Закон за државни службеници, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 76 од 07.06.2010 година, член 3.

²⁰ Цамговска – Здравковска, С. (2012). Комуникација во јавната администрација. Скопје 2012 стр. 106.

²¹ <http://mioa.gov.mk/>

отвореноста на општините кон јавноста.²² Веб - сајтот претставува единствена точка за пристап до информациите за услугите кои општината ги нуди на граѓаните и бизнисите. Општините им ги нудат на граѓаните своите услуги преку задолжени контакт лица да даваат одговори на поставените прашања. За подготовката, обработката и објавата на содржините за секоја услуга директно се надлежни секторските и одделенските административни службеници. Секое прашање во врска со соодветна услуга пристига кај надлежниот административен службеник кои се грижат за навремен и квалитетен одговор.²³

3.4.2. Едношалтерски систем

По барање на меѓународната заедница за поквалитетно функционирање на Општините, а за подобрување на барањата од граѓанинот – странката, меѓу другите реформи во работењето, е воспоставување на општински центар за услуги т.н. едношалтерски ситем. Во функција за подобрување на текот на движењето на предметите, а пред се за олеснување на граѓаните – странката, да не одат од врата на врата во остварувањето на нивните законски права за добивање на потребните документи од соодветните одделенија, кои функционираат во склоп на општините од пред една деценија е воведен Општински центар за услуги т.е едношалтерски систем. Каде вработените ги примаат барањата поднесени од граѓанинот - странка, и ги доставуваат во форма на хартија или по електронски пат до: градоначалник; одделение за даноци; одделение за урбанизам; одделение за комунални работи и сообраќај и совет.

ЗАКЛУЧОК

Од теоретското и практичното истражување можеме да заклучиме дека комуникациската компетентност е највитаалната вештина неопходна за работната сила за достигнување на високи организациски успеси, посебно денес, во 21-от век. Организациите бараат вработени кои можат да следат и да даваат упатства, активно да слушаат и да обезбедуваат корисни повратни информации. Тие треба постојано да комуницираат со своите соработници, претпоставени и клиенти, да работат одлично тимски, креативно и критички да ги решаваат проблемите, да ги презентираат своите идеи и ствови на разбирлив начин, да донесуваат одлуки и развиваат вештини за меѓучовечки односи во организацијата. Затоа, неопходно е постојано развивање на комуникациските вештини на вработените и претпоставените. Сепак, од многу искуства може да се забележи дека комуникацијата не е секогаш успешна.

Недоволно квалитетна комуникација претставува причина за многу грешки и неуспеси во работењето на поединците или на целата организација. Организациски, комуникацискиот неуспех се јавува поради премногу или премалку информации, комуникациска анксиозност, неетичка или ненавремена комуникација или изобличување на пораките.

Како причина може да се јави и недостаток на почит меѓу комуникациските страни, недоволна информираност или познавање, минимални повратни информации, па дури и незаинтересираност или апатија. Единиците на Локалната самоуправа не можат ефикасно да функционираат без воспоставување на ефикасна комуникација на секое ниво. Неелективната комуникација може да предизвика многу проблеми кои, пак, негативно се одразуваат на односите и интеракцијата меѓу вработените, задоволството од работата, моралот, како и извршувањето на работите. Погрешни, ненавремени или половични информации многу често работата ја водат во сосема спротивен правец.

---

²² Направена е анализа на веб – страните на општините: Штип, Кочани, Свети Николе и Пробиштип.

²³ Џамтовска – Здравковска, С. (2012). Комуникација во јавната администрација. Скопје 2012. стр. 109.

Генерален заклучок е дека интерната комуникација во единиците на Локалната самоуправа функционира добро. Одржување на состаноци и колегиум се свикнува по потреба, нема дефинирано ден или бројка во неделата колку пати да се одржи состанок или колегиум. Комуницирањето во единиците на Локалната самоуправа се од суштинско значење за нормалното и тековното извршување на работните задачи. Начинот на интерното комуницирање во рамките на Локалната самоуправа треба да бидат предмет на постојано усовршување. Само со правилно интерно комуницирање може да се постигне брзо, ефикасно и правилно извршување на работните обврски и задачи.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Алексоски Стефан, Реторика и право, Правен факултет, 2007 год.
Гризо,Н.;Давитковски,Б;Гелевски,С; и Павловска – Данева, Ана. (2008)
Административно право, Универзитет „Св. Кирил и Методиј” – Правен
факултет „Јустинијан први” – Скопје. стр. 105. и 106.;
Закон за државни службеници, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 76 од 7.6.2010 година;
Закон за слободен пристап до информации од јавен карактер, Сл. весник на Р.
Македонија, бр. 13 од 1.2.2006 година;
Закон за Локална самоуправа, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 5 од 29.1.2002 година;
Мајхосев, А. (2011/2012). Етика и деловна комуникација (авторизирани предавања).
Универзитет „Гоце Делчев” Штип;
Направена е анализа на web – страните на општините: Штип, Кочани, Свети Николе и
Пробиштип.
Устав на Република Македонија, 1991 година.
УНДП проект, Единица за поддршка на системот за обука на администрацијата во
Локалната самоуправа, 2005 год.
<http://www.zels.org.mk/>
<http://www.pravo.org.mk>
<https://www.pravdiko.mk>
<http://mioa.gov.mk>
Џамтовска – Здравковска, С. (2012). Комуникација во јавната администрација. Скопје
2012
Шкарик, С.; Силјановска – Давкова, Г. (2009). Уставно право. Универзитет „Јустинијан
Први” – Скопје.

ПРАВАТА НА ОБВИНЕТИОТ

Апстракт: Почитувањето на човековите права во правна држава без сомневање е „*conditio sine qua non*“. Денес човековите права имаат императивно значење и затоа дали една држава ќе се придржува кон ова или пак не, е сосема идентично со прашањето на Хамлет „Да се биде или не“, едноставно држава во вистинска смисла може да биде само таа во која човековите права би биле најнеспорниот поим. Постојаното надградување и почитување на човековите права ја зголемува довербата на граѓаните во самите национални институции, во спротивно постоењето на висок степен на недоверба во државните институции, особено во судовите и јавните обвинителства се вистински индикатор за едно општество каде владеештото на правото ерозира.

Секој човек мора да ги ужива своите права вклучувајќи ги и обвинетите лица кои само со признати и исполнети права се интегрирани во акузаторната и правична постапка. Обвинетиот поседувајќи свои права ќе има доверба во правосудните органи, дека тој ќе биде изведен пред независен и непристрасен суд и со фер судење ќе добие законита и правична пресуда. Бидејќи правото е тоа кое на обвинетиот му гарантира правична пресуда, а државата е должна да му ја овозможи и да го заштити. Ова одлично го осмислиле старите римски правници кога правото го дефинирале како *ars boni et aequi* – вештина на доброто и правичното, а државата како *res publica* – организација што постои за заштита на сите жители. Само оваа комбинаторика и кохабитација на државата и правото е начинот со кој обвинетиот ќе биде процесен субјект со гарантирани, заштитени и ефектуирани права и дел од правично судење.

Кривичното право и кривичното процесно право со нивните начела многу добро ја рефлектираат положбата на обвинетиот во акузаторната постапката. Начелото на законитост, пресумпција на невиност, забрана на дискриминација од кривичното материјално право, вклучувајќи ги и начелото за барање на вистина, правична постапка, контрадикторност и јавност од кривично процесно право се едни од најзначајните начела од овие области кои се поврзуваат со правата на обвинетиот. Тие ја претставуваат базата од каде понатаму се формираат правата на обвинетиот. Со ова се и воочува зависноста на правата на обвинетиот од казнената политика во една држава и од нејзиниот однос кон човековите права. Затоа правата на обвинетиот покрај кривично правната материја се дел и од загарантираните основни човекови права.

Организацијата на обединетите нации и Советот на Европа како институции имаат голем интегритет во однос на човековите права вклучувајќи ги и правата на обвинетиот. Со Меѓународниот пакт за граѓанско политички права и Европската конвенција за човекови права се воспоставуваат меѓународни стандарди за правата на обвинетиот, но и критериуми за државите кои мораат да ги исполнуваат, доколку сакаат да го стекнат епитетот правна држава. Поради тоа, во овој труд ќе се анализираат и проучуваат правата на обвинетиот од аспектот на човековите права според веќе воспоставените меѓународни стандарди.

Клучни зборови: *човекови права, правично судење, акузаторна постапка, обвинет.*

THE RIGHTS OF THE DEFENDANT

Abstract: Respect for human rights in a state of law is without doubt "*conditio sine qua non*". Today human rights have a imperative meaning and therefore whether one state will adhere to this or not, it is identical to Hamlet's question "To be or not". Simply a state in the real meaning can only be that in which the human rights will be the most indisputable notion. Permanent upgrading and respecting of human rights increases citizens' trust in the national institutions, otherwise the existence of a high level of distrust in state institutions, especially in the courts and public prosecutor's offices, is a real indicator of a society where the rule of law erodes. Every person must enjoy his rights, including the accused persons who only with recognized rights are integrated into an accusatory and fair procedure. The defendant, having own rights, will have trust in the judicial authorities, that he will be brought before an independent and impartial court and with a fair trial will receive a legally and fair verdict. Because the law is that who guarantees to a defendant a fair judgment and the state is obliged to enable and protect it. This was greatly invented by the old Roman lawyers when they defined the law as *ars boni et aequi* - a skill of the good and the fair, and the state as *res publica* - an organization who protects all inhabitants. Only this combinatorial and cohabitation of the state and the law is the way in which the defendant will be a process entity with guaranteed, protected and effected rights and part of a fair trial.

Criminal law and criminal procedural law with their principles, very well reflect the position of the defendant in the accusatory procedure. The principle of legality, the presumption of innocence, the prohibition of discrimination from the criminal substantive law, including the principle of seeking the truth, fair procedure, contradiction and principle of publicity from the criminal procedural law are one of the most important principles in these areas that are related to the defendant's rights. They represent the base from which the rights of the defendant are further formed. This also shows the dependence of the defendant's rights from the penal policy in the state and from her behavior to the human rights. Therefore, the rights of the defendant besides the criminal law matter are part of the guaranteed basic human rights.

The United Nations and the Council of Europe as institutions have great integrity in relation to the human rights, including the rights of the defendant. With the International Covenant on Civil and Political rights and the European Convention on Human Rights are established the international standards for the defendant's rights and also criteria for the states that must meet if they want to acquire the epithet state of law. Therefore, in this paper will be analyze and study the rights of the defendant from the aspect of human rights according to already established international standards.

Key words: *Human rights, fair trial, accusatory procedure, defendant.*

ВОБЕД

Правото, покрај сите други функции ја поседува и репресивната социолошка функција, каде државата користејќи го правото изрекува санкции. Ова се остварува преку кривичното право и особено преку кривичното процесно право кое има улога да ја утврди и овозможи судската репресија. Судската репресија била осмислена со најстарите законици, но обвинетиот не секогаш бил во праведна положба, токму поради

„Божјите судови“¹, инквизициска постапка, нерационални доказни средства, еден ист орган врши повеќе правосудни функции и сл. Но вистински монументум од историјата за идејата за права на обвинетиот е кривичната постапка од римското право. Римското право го признава правото на презумпција на невиност на обвинетиот, обвинетиот можел да има бранител, право на изјава и реплика, јавност и поротност на постапката, право да биде информиран детално за делото за кое се гони. Исто така во римската кривична постапка на обвинетиот му бил овозможен *provocatio*², со кое обвинетиот би можел да се увери во правичноста на пресудата. Со овој осврт кон римската кривична постапка и положбата на обвинетиот, се докажува дека токму кривичната постапка во римското право е скелетот на современите стандарди за правата на обвинетиот.

Правичната постапка претставува спроведување на правдата и како правен поим повлекува многу индивидуални права кои му следуваат на обвинетото лице. Исполнувањето на правата на обвинетиот ја менуваат кривична постапка од инквизициски³ карактер во акузаторен⁴ и секое нивно прекршување или не исполнување ќе ја доведе во прашање праведноста на пресудата. Кога се зборува за правата на обвинетиот тие секогаш се гледаат дуалистички. Едниот е институционален карактер како што е правото на независност и непристрасност на судот, но и од процедурален карактер на пример правото на јавно судење.

Меѓународните стандарди воспоставени од ООН и Советот на Европа претставуваат врв во областа за правата на обвинетото лице. Со тоа во трудот ќе ги разгледуваме правата на обвинетото лице, според Инструментите на човекови права на ООН (UN Human Rights instruments) и стандардите воспоставени со членот 6 од ЕКЧП.

Општо разгледување на правата на обвинетиот

Право на еднаквост пред законот и судот - Правото на обвинетиот да биде еднаков пред законот, произлегува од начелото за забрана за дискриминација. Со ова се забрануваат секакви дискриминаторски закони и нивно дискриминаторско или селективно применување. Еднаквоста пред законот е општ принцип на владеењето на правото, затоа еднаквото спроведување на законот е од големо значење за правната држава.

Додека пак, еднаквоста пред судот значи дека секој има право на еднаков пристап до судот и да добие еднаков третман од него. Ова е познато и како право на природен судија кое значи дека слични предмети ќе судат судови од иста природа или надлежност. И дека судовите ќе применуваат исти или барем слични материјални и процесни норми во слични случаи. Всушност ова се однесува на воедначување на судската пракса и елиминација на дискриминација сторена од страна на судовите. Ова право на обвинетиот исклучува судење на обвинетиот пред специјален, вонреден, паралелен суд кои би постоеле за судење само на одредени случаи.

Би го споменале и принципот на “equality of arms” или еднаквост на оружјето со кое и двете страни во постапката се еднакви и имаат еднакви можности на докажување,

¹ Божјиот суд е ирационално доказно средство, со кое вината на обвинетиот се утврдувала со мачење на обвинетиот.

² *Provocatio* или повик на судот на народот е жалба на пресудата донесена од магистратот по која треба да одлучува народното собрание., кое можело да донесе кондеманторна или апсолуторна пресуда.

³ *Inquisitio*(истрага), кривична постапка каде еден ист орган ја врши функцијата на кривично гонење и водење на постапката

⁴ *Accusatio*, облик на кривична постапка кој се заснова на активната и рамноправна улога на странките во постапката.

аргументирање и презентирање на случајот со кои судот ќе заземе правичен став, со исклучување на секава предност со која едната страна би доминирала над другата. Еднаквост на оружјето му овозможува на обвинетиот да ги презема процесните дејствија кои може да ги преземе и овластениот тужител.

Правото на ефективен правен лек - Правото на правен лек на обвинетиот е едно од стожерните права кои мора да му бидат овозможени на обвинетото лице. Со правото на жалба обвинетиот може да се увери во правичноста на пресудата од првостепениот суд. Но за да може да се ефектуира жалбата мора да постојат повеќе инстанции т.е. повисок суд кој би ја разгледал жалбата и би одлучувал за неа.

Главна цел и причина на постоењето на ваков правен лек е исправка на пресуда или одлука со која се направени повреди на одредбите на кривичната постапка, повреда на КЗ, погрешно или нецелосно утврдена фактичка состојба или пак за одлука за казната, условна осуда и судска опомена, за мерката на безбедност или за одземање на имотната корист и објавување на пресудата. Бидејќи доколку се утврдат вакви недостатоци или повреди очигледно дека правичното судење е надвор од својата матрица. Од овој аспект жалбата создава можност за поправична, законита и поубедлива пресуда ако е разгледана од повеќе инстанции и поконтролирано работење на првостепениот суд.

Право на независен и непристрасен суд - За функционирање на една правна држава во која ќе владее правото поделбата на власта е неизбежна. Со принципот на поделба на власта, власта се дели на законодавна, извршна и судска власт. Од гледиште на правото судската власт треба секогаш да биде независна и самостојна. Правичната пресуда е возможна исклучиво само ако е донесена од независен и непристрасен суд, без никакви притисоци, влијанија, наклонетост или мешање на некоја власт. Пред сè мора да се направи динстинкција дека независноста и самостојноста на судот потекнува од неговата институционална поставеност и положба, додека непристрасноста на судот произлегува од личната независност и ненаклонетост на судиите кон субјектите во кривичната постапка. И затоа да може да се ефектуира ова право на обвинетиот мора да бидат задоволени институционалниот елемент (независен суд) и персоналниот елемент (непристрасен суд).

Иако независно и непристрасно судство повеќе изгледа на обврска на државата, отколку право на обвинетиот, сепак сите права на обвинетиот можат да егзистираат само пред независен и непристрасен суд. Бидејќи ваквиот суд е арената каде двете страни ќе можат преку акузаторна постапка да ја докажуваат вистината. Затоа обвинетиот има право да биде изведен пред независен и непристрасен суд кој ќе донесе пресуда заснована на доказите и утврдената фактичка состојба. Суд кој нема да ги поседува атрибутите независност и непристрасност е одраз само за недмократски и квази суд⁵.

Јавно судење - Транспарентното и демократско работење на судовите во граѓанското општество е неизбежно. Обвинетиот има право на судење во кое ќе биде вклучена и јавноста бидејќи правдата не треба само да се спроведе таа треба и да се види. Со ова ќе се стимулираат судовите на одговорна, законита работа која секогаш ќе биде под контрола на јавноста, а обвинетиот ќе биде заштитен од тајни и монтирани судења. Бидејќи јавноста мора да знае како се спроведува правдата и да се увери во правичноста на постапката, паралелно со тоа градејќи доверба и оцени за независноста и непристрасноста на судот.

---

⁵ Квази суд - лажен, привиден суд, кој како државен орган не ја врши својата функција на признавање на идејата на правда и заштита на човековите права и слободи.

За да биде една расправа јавна се потребни усни сослушувања на странките во постапката и да се одржи на место каде јавноста, медиумите и печатот би можеле да присуствуваат. Постојат и исклучоци каде јавноста може да биде исклучена од постапката, но тоа се случува кои мораат претходно да бидат утврдени во закон. Причините за ограничување на јавноста во судењето можат да бидат сексуални деликти, национална безбедност и јавениот ред и мир или пак кога интересите на приватниот живот на странката го налага исклучувањето на јавноста.

Презумпција на невиност - Ова право е воспоставено според максимата *presumptio boni viri* – секој граѓанин се претпоставува дека е чесен. Презумпцијата на невиност на обвинетиот ќе му овозможи тој да не се смета за виновен за сторено кривично дело сè додека тоа не се утврди со правосилна судска одлука. Со ова на еден начин обвинетиот не должен да ја докажува својата невиност, докажувањето паѓа врз државните органи.

Единствениот начин обвинетиот да ја бара вистината, да користи процесни дејствија и да се брани на суд е постоењето на негова претпоставка за невиност, доколку обвинетиот низ целата постапка се смета за виновен неговата улога како процесен субјект ќе нема никакво значење. Затоа обвинителниот акт, обвинителниот предлог и приватната тужба не се пресуда и со него не се осудува обвинетиот, напротив со него лицето само се обвинува дека сторило кривично дело. Секое прекршување на ова право е повреда на концептот на правично судење и човековите права, но и угледот и моралното достоинство на обвинетиот.

Право на судење во разумен рок - Обвинетиот како процесен субјект во кривичната постапка има право да не биде подложен на долги и исцрпувачки судења. Сепак не значи дека обвинетиот треба да му се суди во итна постапка. Постапката треба да е доволно брза за да не се ограничуваат непотребно правата и слободите на обвинетиот, но и брзината на постапката не треба негативно да се одрази на обезбедувањето на докази, подготовката на одбраната, изведувањето, утврдувањето на доказите, ниту пак во правните лекови. Секоја пресуда која би била донесена на „брзина“ или како „преки“ судења само би потсетувале на инквизицијата.

Така правото на судење во разумен рок укажува, од започнувањето на постапката до донесување на правосилна судска одлука да помине разумен и рационален период. Понекогаш самата постапка би траела подолго време, поради сложеноста, специфичноста и тежината на предметот, однесувањето на страните, засегнатите интереси во постапката како и однесувањето на властите. Но овие се објективни околности каде постапката би траела подолго време, што е сосема правно разумно и логично.

По конкретно, правото на судење во разумен рок го заштитува обвинетиот од долги судење кои ќе настанат од субјективни причини за неоправдано одложување на постапката како неорганизиран суд, неефикасност, неажурност на судот или намерно неоправдано одложување на судењето. Одложената правда е ускратена правда, па затоа кога се зборува за правична постапка мора да се има и предвид и нејзиниот временски интервал.

Правото на обвинетиот да се брани и да му се суди во негово присуство - Секое лице кое се товари за сторено кривично дело има право да се брани пред судот, лично или преку бранител и да биде присутен за време на судењето. Во секоја акузаторна постапка контрадикторноста е неизбежна, затоа улогата на овластениот тужител е да го

обвинува обвинетиот, а тој да се брани и да ја оспорува вината за која се товари. За овозможување на контрадикторна и транспарентна постапка присуството на обвинетиот е конститутивен елемент. Бидејќи само со неговото присуство тој ќе има можност да „контрира“ на спротивната страна, да дава свои изјави и да аргументира. И покрај што законодавството дозволува судење на обвинетиот во негово отсуство, суденото лице има право да побара повторување на постапката, за да му се овозможи судење во негово присуство

Во согласно со принципот „еднаквост на оружјата“ обвинетиот секогаш треба да има можност да се брани на суд. Со право на избор, тој да се брани лично или со бранител, со исклучок на одредени случаи предвидени во закон кога тој мора да има свој бранител. Правдата и фер судењето се императив на обвинетите, а не привилегии, затоа лицата кои финансиски не можат да си дозволат бранител државата е должна да им обезбеди бранител по службена должност. Кога се назначува бранител мора да се има во предвид и дека тој заслужува компетентен, искусен и ефикасен бранител.

Обвинетиот има право да се брани со молчење и право да не ја признае вината. Правото на бранење со молчење во никој случај не смее да се зема во предвид во утврдувањето на вина кај обвинетиот, исто така бранењето со молчење не смее да се зема како отежнувачка околност при одмерувањето на казната. За разлика од бранењето со молчење, признавањето на вината може да ја ублажи казната. Но обвинетиот мора да ја признае вината само со добра волја „*bona fide*“, во никој случај со притисоци, закана и тортура.

Право на повикување и испрашување сведоци - Со оглед на постоењето на акузаторна постапка и еднаквост на оружјата, обвинетиот исто како овластениот тужител има право да повикува и испрашува сведоци. Со можност да ги испрашува и сведоците на тужителот користејќи го вкрстеното испрашување⁶. Освен самиот обвинет, бранителот исто така може да ги испрашува сведоците во име на обвинетиот. Примарна цел на ова право, е обвинетиот да добие докази кои ќе бидат во негова полза и да ги оцени доказите против него, овозможувајќи утврдување на фактичката состојба.

Но постојат ограничувања кај правото на испрашување или повикување на сведоци. Сепак нивното применување зависи од однесувањето на обвинетиот (се заканува, заплашува, уценува) или доколку сведокот не е достапен за судот.

Правото да биде информиран за делото за кое се гони - За да може обвинетиот ефикасно, „паметно“ или разумно да ги искористи процесните дејствија и права кои му се загарантирани тој мора да биде запознаен со содржината и причините за кое е поднесено обвинението како и доказите. Ова право секогаш обвинетиот првично го искористува т.е. прво се запознава со обвинението, а подоцна сразмерно на тоа ја припрема одбраната. Затоа тој во најкус можен рок има право да биде информиран за обвинението и доказите на јазикот кој тој го разбира. Едноставно секое лице кое ќе се товари за сторено кривично дело мора да знае за кое кривично дело станува збор и кои докази се вперени против него. Со ова се спречува произволно судење на обвинетиот и нарушување на принципот на еднаквост на оружјата.

Право на толкувач - Приоритетниот и базичен услов обвинетиот да може да ги искористи своите права и процесни дејствија е да го разбира јазикот на кој се води

---

⁶ Испрашување кое овозможува испитување на сведокот на она што го кажал при директното испрашување.

постапката. Токму поради ова, лицето кое се товари за сторено кривично дело доколку не го разбира јазикот на кој се води постапката има право на бесплатен толкувач и превод на сите документи, докази и писмени материјали кои се дел од постапката. Ова право најчесто се користи за странски државјани, но можат да го користат и државјаните на државата во која се води постапката.

Принципот *nullum crimen, nulla poena sine lege* - Согласно максимата на Фоербах *nullum crimen, nulla poena sine lege* која денес е стожерен принцип на современите правни поредоци, на обвинетиот му се признава право да не може да му се суди за дело кое не е утврдено во закон како кривично дело. Самата максима *nullum crimen, nulla poena sine lege* на едноставен начин го објаснува ова право – нема кривично дело, нема казна ако нема закон. На овој принцип се надоврзува *nullum crimen, sine lege preavia* - забраната за ретроактивно дејство на законот, со кое на обвинетиот не може да му се суди за сторено дело, кое во времето на извршување не било законски предвидено за кривично дело.

Примарната цел која се постигнува со овој принцип е поголема правна сигурност, законитост на пресудите, неретроактивно спроведување на законите и оневозможување на произволно и арбитражно судење. За да може да се оствари ова, нормите во законите мора да бидат јасни, едноставни, разбирливи и јавно објавени – *nullum crimen, nulla poena sine lege stricta*.

Правата на обвинетиот во Република Македонија - Правата на обвинетиот во РМ се загарантирани со Уставот, Законот за кривична постапка и меѓународните ратификувани договори. Анализирајќи ја легислативата во РМ можеме да кажеме дека одредбите од ЗКП кои се однесуваат на правата на обвинетиот се совпаѓаат со принципите и стандардите воспоставени во ЕКЧП и другите меѓународни договори

Сепак, законската регулатива во РМ е едно, додека праксата сосема друго, односно постои неспособност и слабост на државата да ги гарантира и обезбеди правата на обвинетиот во праксата. Многу чести се случаите на непочитувањето и загрозување на основните права на обвинетиот како што се правото на судење во разумен рок, принципот на еднаквост на оружјата, правично судење, правото на презумпција на невиност, право на судење на обвинетиот во негово присуство како и правото на непристрасен и независен суд.

Ваквата лоша практика со непочитување и загрозување на правата на обвинетиот во Р. Македонија се потврдува и со многуте пресуди на ЕСЧП. Како пример ќе елаборирам неколку пресуди на ЕСЧП и тоа: Пападакис против Р. Македонија, Настеска против Р. Македонија, Стоименов против Р. Македонија, Ефтимов против Р. Македонија, Митров против Р. Македонија, Хајрулаху против Р. Македонија.

Во случајот Пападакис против Македонија, на апликантот кој бил осуден за трговија со дрога за што му била изречена затворска казна од осум години. На апликантот и на неговите адвокати не им било овозможено да го испрашуваат непосредно прикриениот агент. ЕСЧП заклучил дека не постоеле процедурални можности и заштитни механизми за да се овозможи правична постапка и оценка на веродостојноста на доказите произведени од тајниот агент. Разумно на тоа Судот пресудил дека настанала повреда на членот 6 со оглед дека правото на одбрана на апликантот било суштински ограничено.

Во Настеска против Македонија, апелациониот суд не ја повикал апликантката на завршното рочиште на кое апелациониот суд ја потврдил осудителната пресуда на

понискиот суд. Во таа прилика, јавниот обвинител се осврнал на писмените поднесоци на апликантката и дал завршен збор со кој побарал да се одбие нејзината жалба. Со оглед дека не била известена за рочиштето, апликантката не можела да биде присутна на судењето и со тоа не можела да одговори на аргументите и доказите на јавниот обвинител. Судот констатирал дека било повредено правото на еднаквост пред судот на обвинетиот и правото на обвинетиот да му се суди во негово присуство.

Во случајот на Стоименов против Македонија, апликантот бил осуден врз основа на вештачење изготвено од МВР, а неговото барање за алтернативно вештачење било отфрлено. Судот проценил дека со оглед на тоа што на апликантот не му било овозможено да го оспори вештото мислење и наодот на Секторот за криминалистичка техника при Министерството за внатрешни работи. Апликантот бил лишен од можноста да изнесе аргументи во своја одбрана под истите услови како и обвинителството и ЕСЧП одлучил дека тоа е во противност со начелото на еднаквост на оружјата.

Ефтимов против Р. Македонија е пресуда во која ЕСЧП констатирал дека постоен повреда на правото на судење во разумен рок и принципот еднаквост на оружјата. Ефтимов бил обвинет за тешки дела против здравјето на луѓето, тој како доктор ја лекувал повредената и скршена рака на З.Р. Во наредните денови З.Р. се жалел на болки во раката. Ефтимов заедно со уште двајца доктори и останатиот болнички персонал примениле различни третмани и на крај го упатиле З.Р. во детската клиника во Скопје, каде бил прегледан и било утврдено дека има сериозна бактериска инфекција. Поради тоа неговата десна рака била ампутирана. Постапките започнале на 25 септември 1997 и завршиле на 19 јуни 2008, така траеле десет години и девет месеци во три судски инстанции. Согласно ова ЕСЧП заклучува дека конкретниот случај не бил од сложен карактер за да трае скоро 11 години и дека не ги задоволрила критериумите за „разумен рок“. Исто така во овој случај судот утврдил повреда во однос на принципот на еднаквоста на оружјата. Бидејќи на апликантот не му била дадена можност да присуствува на седницата на Врховниот суд на која тој бил прогласен за виновен и осуден на едногодишна затворска казна, со што биле преиначени претходните пресуди на првостепениот и апелациониот суд, со кои тој бил ослободен од обвинение, односно обвинението било одбиено бидејќи настапила апсолутна застареност на кривичното гонење.

Во случајот Митров против Р. Македонија ЕСЧП утврдил повреда на членот 6 од ЕКЧП во однос на непристрасноста на судот. Митров учествувал во сообраќајна незгода како возач на патничко возило, во која загинала ќерката на судијката М.А. која била претседател на кривичното одделение при основниот суд Струмица. Апликантот бил осуден од страна на основниот суд на казна затвор од 4 години и 6 месеци, а подоцна апелациониот суд ја зголемил казната на 6 години. Според објективниот тест на ЕСЧП, судот смета дека фактот што судијата Ц.К., кој бил колега со судијката М.А. и кој претседателствувал со судскиот совет кој одлучувал за вината на апликантот во врска со смртта на ќерката на судијката М.А. предизвикал постоење на објективни причини кои влијаеле на непристрасноста на судот, истото се однесува за сите останати судии во основниот суд.

Хајрулаху против Р. Македонија е единствената пресуда на Судот во која била утврдена неправичност на кривичната постапка. Каде обвинетиот бил осуден со пресуда која покрај другото се засновувала врз основа на негово признание на вина, кое било изнудено по пат на тортура на која тој бил подложен од страна на полицијата. И покрај тврдењето на апликантот дадено во текот на постапката пред домашните судови дека

неговото признание за време на испрашувањето од страна на истражен судија било дадено поради страв предизвикан од претходното мачење од страна на полицијата неговото признание било прифатено како релевантно. Затоа според ЕСЧП било доволно целокупната кривична постапка да се смета за неправична.

Сепак, ние сме држава во развој и проблеми и препреки во правното созревање се сосема нормални, особено на држава како Република Македонија која de facto се уште е во транзиција и во турбулентна политичка атмосфера. Сепак Република Македонија направи добар исчекор и прогрес во однос на правата на обвинетиот со донесување на новиот Закон за кривична постапка во 2010 година. Со кој постапката од инквизициска се промени во акузаторна и се разбира дека обвинетиот во кривичната постапка доби подобар статус на процесен субјект. Но иако се направи легислативен напредок, нашата пракса уште изостанува и прави суштествени повреди на правата на обвинетиот. Така ние имаме законски определени права на обвинетиот кои не се имплементираат во практиката. Каузално на ова можеме да кажеме дека без квалитетни, кадарни и кривично-правно способни практичари правата на обвинетиот ќе постојат само како законски одредби, но не и како пракса. Бидејќи добриот закон во рацете на лош практичар ќе биде и лош закон, а пак лош закон во раце на добар практичар може да биде добар закон!

ЗАКЛУЧОК

Генезата на правата на обвинетиот, односно нивното потекло е од начелата на кривичното и кривично процесно право. Преточувајќи ги овие начелата во практиката значи и остварување и исполнување на правата на обвинетиот. И секое нивно прекршување е повреда на кривичното материјално право, а особено на процесното. Затоа секогаш државите мораат да обратат големо внимание на правата на обвинетиот во градењето на казнената политика.

Иако анализирајќи ги правата на обвинетиот добивме претстава дека правдата ќе биде задоволена и секогаш на страната на обвинетиот. Но во реалноста не секогаш е така, затоа постои јазот помеѓу теоријата и остварувањето на правата на обвинетиот во практиката. Очигледно е дека и Република Македонија го има овој проблем, затоа таа мора континуирано да работи во поглед на почитувањето и заштитата на човековите права бидејќи се стреми да стане современа правна држава. Всушност целата проблематика потекнува од не доволно разработениот систем на правни средства (тужби, жалби) и постојаното „форсирање“ на субјективните права. Поради ова римската кривична постапка го има принципот *Ubi remedium, ibi ius* – каде има тужба, само таму има право. Римскиот правен систем се темелел на систем на тужби, не на субјективни права како денешните системи. Затоа и римските правници биле фокусирани на средствата т.е. тужбите, а не целта (правата) знаејќи дека само преку средствата се остварува целта. Со овој недостаток на современите системи добиваме парадокс. Правата на обвинетиот се гарантирани во националните законодавства и меѓународните акти, но проблематиката настанува кога треба да се ефектуираат правните средства на обвинетиот. Изгледа правата на обвинетиот и правичната постапка се гарантирани во „словото на законот“, но не и пред судскиот пиедестал.

Мора да се нагласи дека секогаш кога станува збор за правата на обвинетиот, сите овие права кои се обработени во овој труд се меѓусебно зависни, неделиви и еднакви. Неделиви, затоа што тие преставуваат целина и секогаш се применуваат заедно.

Меѓусебно зависни бидејќи тие се надополнуваат, надоврзуваат меѓу себе и остварувањето на едно право на обвинетиот е каузално условено од друго право. И еднакви поради тоа што никое од овие права не е позначајно или има поголема улога од другото право, односно сите права на обвинетиот имаат еднаква вредност. Така, правата на обвинетиот престававаат една совршена целина, која е пак само еден дел од човековите права.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Камбовски, В. (1998) Меѓународно казнено право, Просветно дело, Скопје
- Марјановиќ, Ѓ. и Каневчев, М. (2016) Македонско кривично право – општ дел, Стоби Трејд – Кочани
- Ѓуркова, О. (2010) Казнената постапка за коруптивните кривични дела во Римското право, Алфа 94, Скопје
- Витларов, Т. и Гушева, С., Правосуден систем на Република Македонија, Универзитет „Гоце Делчев“ – Правен факултет
- Апасиев, Д. (2016) Римско судско право, Европа 92
- Пухан, И., Поленак – Акимовска, М., Бучковски В., и Наумовски, Г. (2014) Римско право, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје
- Бенедек, В. (2006) Разбирање на човековите права- Прирачник за едукација од областа на човекови права. Виена, Neuer Wissenschaft licher Verlag GmbH
- Попоска, Ж. (2016) Скрипта по предметот човекови права, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
- Ѓуркова, О. (2010) Казнената постапка за коруптивните кривични дела во Римското право, Алфа 94, Скопје
- Европска конвенција за човековите права „European court for human rights, преземено на 26.2.2018 http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
- Универзална декларација за човекови права, United Nations, преземено на 26.12.2017, http://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf
- Меѓународен пакт за граѓански и политички права, United Nations, преземено на 26.12.2017, <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20999/volume-999-i-14668-english.pdf>
- Закон за кривична постапка, Службен весник на Република Македонија, преземено на 23.12.2017, <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/BDBF29F810D5E9468FC65FA542B857B3.pdf>
- CASE OF PAPADAKIS v. "THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA" 26.2.2013, преземено од HUDOC- ECHR
- CASE OF NASTESKA v. "THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA" 27.5.2010 преземено од HUDOC- ECHR
- CASE OF STOIMENOV v. "THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA" 5.4.2007, преземено од HUDOC- ECHR
- CASE OF HAJRULAHU v. "THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA" 29.10.2015 преземено од HUDOC- ECHR
- CASE OF EFTIMOV v. "THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA" 2.7.2015 преземено од HUDOC – ECHR
- CASE OF MITROV .v THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA" 2.6.2016 преземено од HUDOC – ECHR

ТРАЈКОВСКА Елена
ИВАНОВ Кире
СПИРОВА Христина

УДК: 316.663.5:316.485.22-057.875

СТУДЕНТСКИТЕ ПРАВА НАСПРОТИ СТУДЕНТСКАТА РЕАЛНОСТ

Апстракт: Студентите денес се креатори на нашето утре. Самиот ваков факт говори за круцијалната потреба на една држава да развие образовен систем кој ќе нуди квалитетно образование и еднаков третман за сите студенти. Квалитетот на образовниот систем на државата се одразува во квалитетот на импактот кој студентите ќе го имаат во општеството и во креирањето на неговата иднина. Да се овозможи реализирање на успешни студенти произлезени од висококвалитетен образовен систем значи создавање на генерации со прогресивни идеи за напредок на општеството. Искуството кое го нуди образовниот систем ги оформува ставовите, идеите и целите на студентите, што понатаму влијае на сликата на студентите за важноста која тие ја имаат во општеството и за нивната (не)способност да издејствуваат промени. Тргувајќи од овде, овој труд се фокусира на тоа какви се условите во Р. Македонија за студентите, каква е состојбата во последните неколку години, како и колку државата ги мотивира студентите да се вклучат во креирањето на иднината на општеството.

Клучни зборови: *студенти, образование, еднаков третман, квалитет.*

TRAJKOVSKA Elena
IVANOV Kire
SPIROVA Hristina

UDK: 316.663.5:316.485.22-057.875

STUDENT RIGHTS VERSUS STUDENT REALITY

Abstract: Today's students are the creators of our tomorrow. This very fact speaks about the crucial need of a state to develop an educational system that will offer quality education and equal treatment for all students. The quality of the education system of the state is reflected in the quality of the impact that students will have in the society and in the creation of its future. To enable successful students to emerge from a high quality educational system means generating generations with progressive ideas for the advancement of society. The experience offered by the education system shapes students' attitudes, ideas and goals, which further influences the image of students about the importance they have in society and their (in)ability to make changes. Starting from here, this paper focuses on what are the conditions in the Republic of Macedonia for students, what is the situation in the last few years, and how much the state motivates students to engage in creating the future of society.

Keywords: *students, education, equal treatment, quality*

Студентите отсекогаш биле движечка сила во општеството и играле важна улога во подобрување и зацврстување на правните и политичките системи на државите. Тие се носители на нови идеи и ги препознаваат празнините и недостатоците во едно општество, врз основа на што пак даваат придонес со креативни решенија за постоечки проблеми и идни перспективи. Ова значење особено им се придава во денешното општество, во ера на интернет и глобализација, каде студентите ја претставуваат врската

помеѓу правото, политиката и општеството како на домашната, така и на светската сцена.

Вошност, преку протестите како еден од најпопуларните инструменти на изразување на несогласување со социјално-општествените и политичките случувања во едно општество, студентите изнаоѓаат начини како да се спротивстават на конзерватизмот и на општествените притисоци кои ги носи секое време. Низ историјата ќе се потсетиме на пример, на протестите во Франција од мај 1968 г., со кои започна бранот на различните социјални движења насекаде низ светот. Протестите на студентите и на работничката класа беа насочени кон остварување на поголеми граѓански и студентски права, искоренување на класната дискриминација и спротивставување на капитализмот, и истите придизвикаа т.н. културолошка, сексуална но пред сè политичка револуција во општествените поредоци на засегнатите земји. Така што од една конзервативна и патерналистичка држава, протестите придонесоа за подигнување на нивото на заштита и на остварување на човековите права согласно нивните поставени идеали. Пандан на она што се случуваше на француско тло, се случи и на територијата на поранешните југословенски простори. Имено, истата 1968 г. во Белград се организираа манифестации како „Караван пријателства ‘68“ и „Микрофон је ваш“, од страна на Младинскиот дом во Белград и весникот Вечерње новости, чии цели ги остваруваа барањата прокламирани со француските протести.

Во духот на студентските револуции и борбата за поголеми човекови права, беа и студентските протести во Македонија од 2014 година. Имено, во 2014 година бевме сведоци на студентските протести, кои беа резултат на предлог од страна на МОН на тогашните законски измени на високото образование.

Тргувајќи од тоа, во овој труд ќе се истражуваат правата на македонските студенти наспроти Студентската реалност во Република Македонија.

Студентите уживаат права кои се пропишани во согласност на Уставот на Република Македонија, статути на универзитетите, како и правилници. Имено, во согласност со Уставот на РМ е нагласено дека секое лице има право на образование, и дека истото е достапно на секого под еднакви услови.¹ Освен тоа, граѓаните имаат право, под услови утврдени со закон, да основаат приватни образовни установи во сите степени на образованието, освен во основното образование. Ваквото право е загарантирано согласно Уставот на РМ. Покрај можноста секое лице да биде образовано, кога станува збор за високото образование во Република Македонија, мора да се почитува фактот

¹ член 44, Устав на РМ.

дека секој универзитет ужива автономија, која истата е загарантирана согласно Закон.² Државјаните на Република Македонија имаат под еднакви услови право на образование на високообразовните установи во Република Македонија. Исто така и странските државјани³ можат, со примената на начелото на заемност, да се образуваат на високообразовните установи под еднакви услови како и државјаните на Република Македонија.⁴ Но освен тоа, Законот за високо образование нагласува дека за време на работата на високообразовните институции, се врши обезбедување и оценување на квалитетот на високото образование кое го врши одборот за акредитација и евалуација на високото образование.

Според член 69⁵ евалуацијата од страна на одборот се врши преку евалуациски методи како надворешна евалуација, самоевалуација, како и преку системот на оценување на квалитетот на академскиот кадар. При вршењето на надворешната евалуација заради обезбедување на воедначен квалитет на високото образование на единствениот европски простор за високо образование, се применуваат прифатените постапки и стандарди и водичот (насоките) кои се применуваат од Европската асоцијација за евалуација во високото образование (ENQA) и од други институции, организации и асоцијации кои ги воспоставуваат и применуваат европските стандарди и упатства за евалуација за вршење на надворешна евалуација, како и услугите на признати меѓународни организации и асоцијации кои вршат обезбедување на квалитетот на високото образование. Надворешната евалуација, по правило, ја вршат комисији по одделни подрачја и области составени од најмалку три професори од меѓународно признати универзитети во звања еквивалентни на звањата вонреден професор и редовен професор и со најмалку тригодишно искуство во вршење на надворешна евалуација, а додека еден од членовите на комисијата е претседател на комисијата.

Што се однесува до студентите и студентските права, студентите имаат права и обврски утврдени со закон, статут и со актите на Универзитетот⁶.

Студентите од 3 (трите) циклуси на високото образование, кои се: без родители, слепи, глуви, инвалиди од прва и втора група, мајки со деца до шестгодишна возраст и хоспитализираните имаат право на полагање на испити во дополнителни испитни рокови, најмалку двапати во текот на годината. Но, покрај тоа, сите студенти имаат право да формираат студентски парламент, со цел заштита на студентските права. Студентскиот правобранител ги штити законските права на студентите и правата утврдени со актите на Универзитетот и единиците кога истите им се повредени од страна на Универзитетот и единиците, како и од лица вклучени во наставно-образовниот процес. Парламентот постапува по претставки од студент поединец, група на студенти и од Студентскиот парламент на одделните единици во состав на Универзитетот.⁷ Секој студент, доколку ги исполнува условите согласно Статутот на Универзитетот, има право на паралелно студирање, премин од едни кон други студии, преминување помеѓу

² член 11, Закон за високо образование („Службен весник на Република Македонија“ бр. 35/2008; 103/2008; 26/2009; 83/2009; 99/2009; 115/2010; 17/2011; 51/2011; 123/2012; 15/2013; 24/2013; 41/2014; 116/2014; 130/2014; 10/2015; 20/2015; 98/2015; 145/2015; 154/2015 и 30/2016).

³ Во случај да не се применува начелото на заемност, тогаш странските државјани можат да се образуваат во РМ под услови кои поблиску ги утврдува високообразовната установа.

⁴ чл. 7, ст. 1, ст. , Закон за високо образование („Службен весник на Република Македонија“ бр. 35/2008; 103/2008; 26/2009; 83/2009; 99/2009; 115/2010; 17/2011; 51/2011; 123/2012; 15/2013; 24/2013; 41/2014; 116/2014; 130/2014; 10/2015; 20/2015; 98/2015; 145/2015; 154/2015 и 30/2016).

⁵ Закон за високо образование („Службен весник на Република Македонија“ бр. 35/2008; 103/2008; 26/2009; 83/2009; 99/2009; 115/2010; 17/2011; 51/2011; 123/2012; 15/2013; 24/2013; 41/2014; 116/2014; 130/2014; 10/2015; 20/2015; 98/2015; 145/2015; 154/2015 и 30/2016).

⁶ согласно член 323, Статутот на Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Македонија.

⁷ ст.1, чл. 332, Статутот на Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Македонија.

студентски програми или преминување на други универзитети, како и признавање на испити и други студиски обврски, во случај на преминување од еден кон друг универзитет на студентот, како и слободен пристап на библиотека. Меѓутоа во случај на повреда на должностите и неисполнување на обврските на студентот. Во ваков случај може да му се изрече дисциплинска мерка. Дисциплинските мерки ги изрекува дисциплинска комисија.⁸ За компарација со македонскиот едукативен систем, во однос на правата на студентите, преку мало истражување кое го направивме, како најблиска балканска држава во однос на правата на студентите, ја зедовме Романија. Примерно, во Романија, студентите ги уживаат следните права и тоа:

- право на квалитетно образование;
- право на социјален развој;
- право на личен развој;
- еднаков третман кон сите студенти;
- право на студентите да се вклучуваат во институционалните одлуки;
- право на здравствено осигурување;
- можност за трансфер од еден кон друг универзитет;
- право на заштита на студентските информации итн.

Освен тоа, студентите имаат право на стипендии, кои се доделуваат од страна на државата, но и од страна на различни едукативни организации. На странските студенти им се овозможува целосна стипендија од владата, а како најлесен и најпознат начин за тоа е преку Еразмус +. Како и во Р. Македонија, така и во Романија постојат три циклуси на студирање. Првиот циклус е сосавен од 6, 8 и 12 семестри односно 3, 4 или 6 години. Мастер студиите се со 2 или 4 семестри, а од кога студентот ги завршува, се стекнува со звање – магистер, а за истото добива диплома за завршени магистерски во одредена област. И за крај, третиот циклус студии трае од 3 до 4 години, преку истражувачка работа, полагање на испити, и за крај пишување на докторски труд⁹. Всушност докторските студии, во Романија се последниот степен на студирање, компаративно земамо со Македонија, и двете држави имаат доста сличен систем на студирање.

Кога станува збор за студентите, со оглед на фактот дека студентите секогаш биле движечката сила во општеството, не ретко се наоѓаат во ситуација тие на свој грб да преземаат „одлуки“, како би имале подобрување на општествениот живот во државата. Така, како еден краток пример, со што студентите се индикатор за неправилностите во државата, но и нивниот труд да се остварат нивните права се протестите во 2014 година. Имено, во тоа време, беа предложени две новини кои се планираа во високото образование – државен испит по втора и четврта година на студиите и приемен испит за странски студенти. Ама сепак, тоа придонесе до револт кај самите студенти, со што заедно со професорите излегоа на протести. Затоа што високото образование ужива автономија која не смее да се загрози од страна на актуелната политичка фотелја. Протестите кои траеја со месеци, спиењето по универзитетските згради, бруталноста која беше присутна цело време, придонесе за остварување на студентскиот глас. Покрај повеќе илјади студенти, низ улиците на главниот град, Скопје маршираа и десетици професори од универзитетите. Имено, во согласност со Законот за високо образование, просторот на универзитетите и на самостојните високообразовни установи е неповредлив, со што полицијата и другите државни органи на безбедност не можат без согласност на ректорот, односно директорот или на лице овластено од нив, да влегуваат

---

⁸ за видовите на дисциплинските мерки или повеќе информации, провери Сатут на Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Македонија.

⁹ <<<http://www.euroeducation.net/prof/romco.htm>>> консултирано на ден 21.4.2018.

во универзитетскиот простор.¹⁰ Сите заедно беа против најавените нови реформи во образованието, особено против екстерното тестирање наметнато од страна на Министерството за образование и наука¹¹. Имено, на овие протести имаше над 10 илјади демонстранти¹², па и беше прогласен за најмасовниот студентски протест од осамостојувањето на Македонија. За време на протестите, полицијата апсеше и притвори студенти од Студентскиот пленум. Веќе уште на четвртиот ден беа уапсени осуммина, а двајца изведени пред истражен судија и одредена мерка, осумдневен притвор. Всушност тој ден од студентските протести, студенти го блокирале главниот булевар во Скопје, Партизански одреди, во делот пред градската библиотека „Браќа Миладиновци“. Со книги в рака, тие протестираа против насилниот упад на специјални полициски служби во градската библиотека што се случи во вечерните часови на 5 мај 2015 година. Во лов на демонстранти, полицијата брутално им влегла во библиотеката, со што тепале и повредиле неколкумина студенти под изговор дека студенти не учат по 23 часот.¹³ И покрај сето тоа насилство, после неколку месеци активно протестирање, се донесе одлука да нема екстерно тестирање на факултетите.

Сплотени против намерата на владата да воведо задолжително екстерно тестирање, односно државен испит на факултетите, во 2014 година, во Република Македонија беше создаден Студентски пленум, односно студентска иницијатива за одбрана на правата на студентите, која истата се бори против неправда и влијанија од политичките партии. Имено, студентите започнаа масовно да излегуваат на демонстрации, па со тоа се случи најголемиот студентски протест во Република Македонија. Покрај студентите маршираа и професорите кои се организираа во Пленум, по теркот на Студентскиот пленум. Протестите почнаа од скопскиот универзитет, а потоа се проширија и низ целата држава. За прв пат во историјата на Македонија, во знак на протест, Студентскиот пленум, ги окупираше факултетите во Скопје, каде што студентите со денови пренокуваа внатре. Покрај многу притисоци и закани, студентите успеаја да издејствуваат повлекување на предлог-законот за високо образование.

Градовите во коишто се сконцентрирани високообразовните институции станаа втори домови за илјадници студентите кои доаѓаат од други места. Од таа причина, квалитетот на животот кој студентите го имаат во студентските градови е особено круцијално прашање. Реалноста е дека оние студенти кои располагаат со доволни финансиски средства можат да си приуштат приватно сместување, меѓутоа, добар дел од студентите во Р. Македонија своите студентски денови ги поминуваат во студентските домови.

Во 2015 година студентите добија добра вест дека ќе следува реновирање на студентските домови, кое реновирање беше реализирано во студентскиот дом „Гоце Делчев“ и делумно во домот „Кузман Јосифовски – Питу“.

Иако ваквото реновирање навидум ја подобри сликата за студентските домови, сепак позадината на реновирањето и бројните сведоштва за животот во студентските домови не враќаат во реалноста. Долги години пред реновирањето, студентите, конкретно во студентскиот дом „Гоце Делчев“ не ги уживаа ни најосновните услови. Ова се фотографии од состојбата на студентскиот дом после реновирањето:

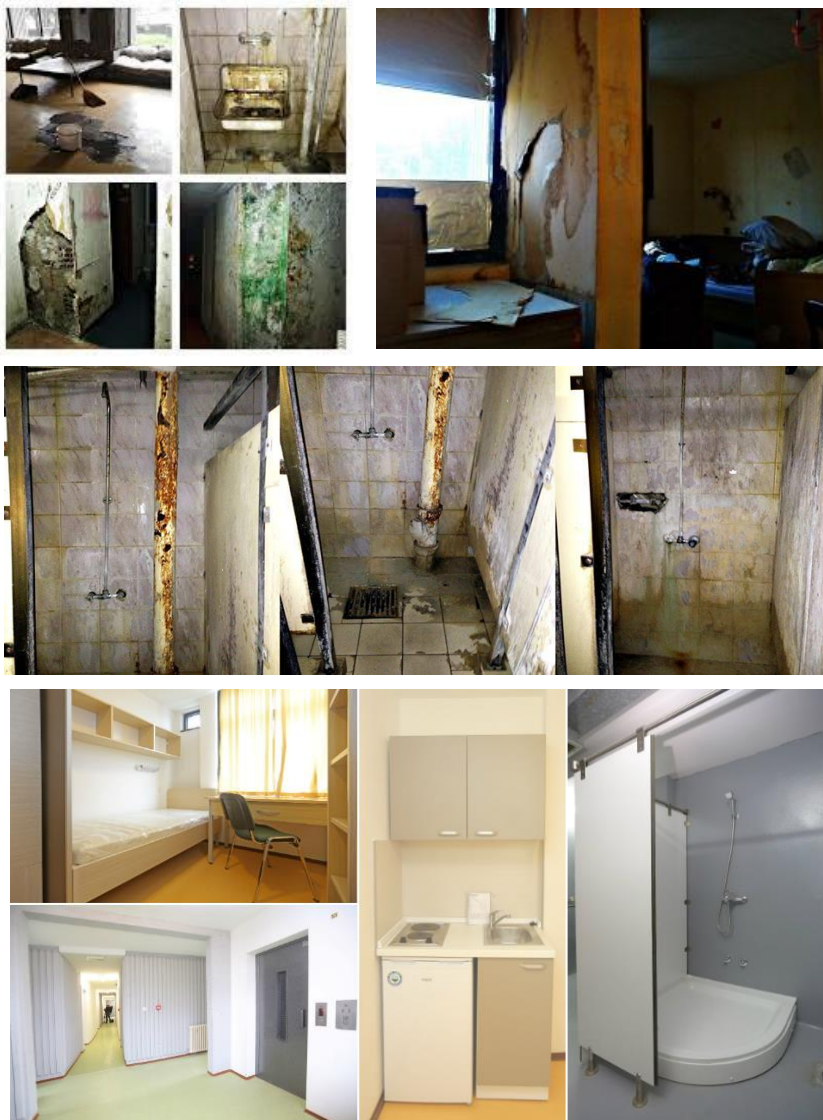
¹⁰ меѓутоа може да се влезе во Универзитетските простори, само во одредени случаи, како што се спречување на извршување на кривично дело, на непосредно што претстои или започнато кривично дело, за задржување на неговиот сторител, како и во случај на природни и други непогоди (пожар, поплава и слично).

¹¹ <<<http://prizma.mk/najmasovni-studentski-protesti-sega/>>> консултирано на ден 12.3.2018.

¹² Јордановска М., Студентите протестираат: „Вистината е на наша страна“, 2014, декември, извор <http://prizma.mk>

¹³ <<<http://protestiram.info/?p=86>>> консултирано на ден 12.3.2018.

Меѓутоа пред само 2 години студентите живејќа вака:

Државниот завод за ревизија во ревизорскиот извештај¹⁴ од 2015 година врз основа на извршен увид во студентските домови „Скопје“ и „Пелагонија“ во Скопје, „Кочо Рацин“ во Битола и „Никола Карев“ во Охрид, утврдила несоодветни услови за домување во истите, додека домот „Невена Георгиева Дуња“ поради особено несоодветните услови повеќе не е отворен за сместување на студенти. Моменталната

¹⁴ <<<http://faktor.mk/revizorski-izveshtaj-za-studentskite-domovi-haos-vo-podelbata-na-legla-se-spie-vo-kujini-i-ruinirani-sobi/>>> консултирано на ден 15.03.2018

ситуација за дел од студентите оди во прилог, но останатиот дел од студентите ги остава во незавидна состојба. Студентите кои моментално престојуваат во реновираните домови се задоволни од условите, особено земајќи ја во предвид состојбата во која порано се наоѓаа домовите, меѓутоа студентите од останатите домови сè уште не се во можност да имаат непречен тек на студентскиот живот. Овие студенти, во 2017 година сè уште немаат топла вода во студентските домови, немаат греење во собите и учат на свеќи.

Неодамна во студентскиот дом „Стив Наумов“ беа поплавени неколку соби, при што во реакцијата за настанот од домот открија дека средства за санирање од било каков вид последен пат за овој дом биле издвоени во 2008-та година, што е и причина за поплавите и другите непогодности кои им се случуваат на студентите во студентските домови.

Генерално, иако реновирањата во 2015 станаа надеж за соодветен студентски живот за студентите и беа чекор напред од она што претходеше, сепак постои голем простор за подобрување на условите во студентските домови и создавање можност да студентите ги имаат соодветните усови за задоволување на потребите во едно современо живеење. Иако условите кои ги нудат студентските домови е прашање кое секогаш оди во прв план, сепак постои уште едно важно прашање кога станува збор за студентските домови во Р. Македонија, а тоа е распределувањето на сместувачките капацитети.

За голем дел од студентите кои аплицирале за сместување во студентските домови, условите за добивање на соба се крајно нетранспарентни. Според кажувањата на студенти сместени во домовите, партиската позадина е решавачки фактор за добивање на соба, а единствено реална фер шанса за влегување во студентски дом добивале студентите – деца на самохрани родители и студентите со хендикеп. Ова укажува на неминовната потреба да се искорени изземањето на студентите од нивната шанса за соодветно сместување во домовите, како и на потребата од фокусирање на проблемите кои владеат во студентските домови, нивно решавање и со тоа овозможување на студентски живот каков што секој студент заслужува да искуси.

Секој студент е гласот на иднината и врисок на минатото. Тие се креаторите на сегашноста и белег на историјата. Не туку така треба да се отфрлаат и потценуваат, затоа што ниту една власт, не е доволна свесна за моќта која ја поседуваат студентите, и како за миг можат да ги сменат политичките текови во една држава.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

Устав на Република Македонија

Сагудот на Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Македонија

Закон за високо образование („Службен весник на Република Македонија“ бр. 35/2008; 103/2008; 26/2009; 83/2009; 99/2009; 115/2010; 17/2011; 51/2011; 123/2012; 15/2013; 24/2013; 41/2014; 116/2014; 130/2014; 10/2015; 20/2015; 98/2015; 145/2015; 154/2015 и 30/2016)

<<<http://www.euroeducation.net/prof/romco.htm>>> консултирано на ден 21.4.2018

<<<http://prizma.mk/najmasovni-studentski-protesti-sega/>>> консултирано на ден 12.3.2018

Јордановска М., Студентите протестираат: „Вистината е на наша страна“, 2014, декември, Извор: <http://prizma.mk>

<<<http://protestiram.info/?p=86>>> консултирано на ден 12.3.2018

<<<http://faktor.mk/revizorski-izveshtaj-za-studentskite-domovi-haos-vo-podelbata-na-legla-se-spice-vo-kujni-i-ruinirani-sobi/>>> консултирано на ден 15.3.2018